

BERETNING
TIL
FOLKETINGET

AFGIVET AF

DEN AF FOLKETINGET UNDER 8. JANUAR 1948 NEDSATTE
KOMMISSION I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45

IV
REGERING OG RIGSDAG UNDER
BESÆTTELSEN

(AFGIVET PAA GRUNDLAG
AF FORELIGGENDE DANSKE DOKUMENTER).

J. H. SCHULTZ A/S
UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN
1948

BERETNING

TIL

FOLKETINGET

AFGIVET AF

DEN AF FOLKETINGET UNDER 8. JANUAR 1948 NEDSATTE
KOMMISSION I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45

IV

REGERING OG RIGSDAG UNDER
BESÆTTELSEN

(AFGIVET PAA GRUNDLAG
AF FORELIGGENDE DANSKE DOKUMENTER).

J. H. SCHULTZ A/S
UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN
1948

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Folketingets Beslutning om Kommissionens Nedsættelse.....	5
Forskrifter for Kommissionen.....	6
Kommissionens Medlemmer.....	8
<i>Kommissionens Beretning:</i>	
Indledende Bemærkninger.....	9
A. Dannelsen af Samlingsregeringen 10. April 1940.....	14
B. Perioden 10. April—7. Juli 1940.....	17
C. Omdannelsen af Ministeriet 8. Juli 1940.....	22
D. Tilblivelsen og Offentliggørelsen af 8. Juli Erklæringen 1940.....	31
E. Gesandt v. Renthe-Finks Demarche Julen 1940.....	34
F. Christmas Møllers Afgang som Minister og hans senere Udtræden af Samarbejdsudvalget og Fratræden af politiske Hverv. Christmas Møllers Afrejse til England...	38
G. Justitsminister Harald Petersens Fratræden fra Ministerstillingen.....	41
H. De tyske Krav i Vinteren 1941 om Folketingsmændene Hedtoft-Hansens og H. C. Hansens Nedlæggelse af deres Folketingsmandater og Fratræden af politiske Tillidshverv.....	43
J. Perioden Maj—November 1942.....	45
K. Regeringsomdannelsen November 1942 (Telegramkrisen).....	47
L. Forhandlinger med de tyske Myndigheder, August 1943.....	59
M. Den militære Undtagelsestilstand i Danmark, 29. August til 5. Oktober 1943, og Oprettelsen af Departementschefstyret.....	62

ANVENDTE FORKORTELSER I DET FØLGENDE:

Bet. I eller Ber. II S. 00 betyder Betænkning I afgivet af Den parlamentariske Kommission af 15. Juni 1945, Side 00, henholdsvis Beretning II, afgivet af Den parlamentariske Kommission af 19. December 1945, Side 00.

Bet. I (Ber. II) A. Nr. 00 betyder Aktstykke til fornævnte, Nr. 00.

Bet. I (Ber. II) A. 00 betyder Aktstykkerne til fornævnte, Side 00.

Bet. I (Ber. II) St. 00 betyder det stenografiske Referat til fornævnte, Spalte 00.

A. Nr. 00 betyder Aktstykke til nærværende Beretning, Nr. 00.

A. 00 betyder Aktstykkerne til nærværende Beretning, Side 00.

St. 00 betyder det stenografiske Referat til nærværende Beretning, Spalte 00.

Beslutning af Folketinget om Nedsættelse af en Kommission i Henhold til Grundlovens § 45.

Vedtaget af Folketinget den 8. Januar 1948.

Folketinget beslutter:

1. Der nedsættes i Henhold til Grundlovens § 45 en Kommission med den Opgave i Fortsættelse af Kommissionen af 19. December 1945:
at undersøge samtlige Forhold, hvis Klarlæggelse Kommissionen anser for nødvendig til Bedømmelse af, hvorvidt der er Grundlag for at drage Ministre og andre særlig ansvarlige til Ansvar i Anledning af deres Embedsvirksomhed under den tyske Besættelse,
at foretage de Undersøgelser, som Kommissionen finder paakrævede, med Hensyn til politisk Virksomhed under Besættelsen, der skønnes at indeholde Anslag mod Folkestyret og den hidtidige statsretlige Praksis.
 Kommissionen skal endvidere, saafremt den maatte skønne, at de ved de under 15. Juni 1945 og 19. December 1945 nedsatte parlamentariske Kommissioner tilvejebragte Oplysninger vedrørende Forholdene ved Danmarks Besættelse den 9. April 1940 kan og bør suppleres paa væsentlige Punkter, have til Opgave
at foretage de derfor fornødne Undersøgelser.
- Endelig skal det paahvile Kommissionen snarest
at afgive Beretning til Folketinget angaaende de foretagne Undersøgelser.
2. Medlemmernes Antal fastsættes til 24.
3. Over Møder, hvori mundtlige Oplysninger og Forklaringer afgives til Kommissionen, optages stenografisk Referat.
4. Selve Kommissionens Drøftelser og Afgivelsen af Oplysninger, Forklaringer og Redegørelser foregaar i lukkede Møder, men der vil til Oplysning for Offentligheden, naar Undersøgelsen af et Forhold er bragt til et saadant Punkt, at Kommissionen mener, at en Redegørelse derfor kan afgives, være at afgive saadan Redegørelse i den Form og paa den Maade, som Kommissionen skønner rigtig.
5. Tingets Formand bemyndiges til at iværksætte det fornødne til denne Beslutnings Udførelse.

**Forskrifter for den Kommission, der af Folketinget i Henhold til
Tingets Beslutning af 8. Januar 1948 er nedsat i Henhold til
Grundlovens § 45,**

fastsat i Henhold til nævnte Beslutning af *Folketingets Formand*
den 15. Januar 1948.

§ 1.

Kommissionen vælger umiddelbart efter sin Sammentræden en Formand og en Næstformand.

§ 2.

Kommissionen samles, udsættes og sluttes af sin Formand. Denne bestemmer ved hver enkelt Sammenkaldelse Samlingsstedet; for saa vidt dette er København, holdes Kommissionens Møder i Rigsdagens Lokaler.

§ 3.

Kommissionen er berettiget til at antage lønnet Medhjælp uden for sit Midte saavel som til at foretage de til dens Virksomhed fornødne Udgifter, herunder Rejse-udgifter efter Regning til Medlemmerne, for saa vidt Kommissionen afholder Møder uden for København.

Under Iagttagelse af de i Tjenestemandslovens § 814 indeholdte Regler vil der være at udbetale Kommissionens Medlemmer Diæter, dog saaledes, at der ikke ydes Diæter for Dage, paa hvilke Folketinget holder Møde.

§ 4.

Den, der ophører at være Medlem af Folketinget, ophører tillige at være Medlem af Kommissionen.

Naar en enkelt ophører at være Medlem, afgør Kommissionen under Hensyn til sine Arbejders Standpunkt og Tarv, om den skal vedblive at virke med kun 23 Medlemmer, eller om den skal gøre Indstilling til Folketinget om nyt Valg af et Medlem.

Skulde det ske, at flere ophører at være Medlemmer, skal Kommissionen gøre saadan Indstilling.

§ 5.

Om Udbyttet og Udfaldet af sine Undersøgelser vedtager og afgiver Kommissionen Beretning til Folketinget.

Beretning er vedtaget, naar ved den endelige Afstemning mindst 13 af Kommissionens Medlemmer har stemt for den.

Vedtages Beretning ikke med Enstemmighed, er de, der har stemt imod, berettigede til at faa en Fremstilling af deres afvigende Meninger optaget i et Tillæg til Kommissionens Beretning.

§ 6.

Over Møder, hvori mundtlige Oplysninger og Forklaringer afgives til Kommissionen, optages stenografisk Referat.

§ 7.

De til Afholdelse af Udgifter efter § 3 fornødne Pengemidler hæves af Kommissionens Formand hos Rigsdagens Kasserer efter Anvisning af Folketingets Formand. For deres Anvendelse aflægges Kommissionen Regnskab til Folketingets Formand.

§ 8.

De øvrige Regler for Kommissionens Virksomhed fastsættes af den selv.

Jul. Bomholt.

Egil Olsen.

Kommissionens Medlemmer.

Tingets Valg af Medlemmerne fandt Sted den 14. Januar 1948*), og der valgtes følgende:

Landsretssagfører *Fr. Dalgaard*,
 Skoleinspektør *Alfred Andreassen*,
 Redaktør *Holger Eriksen*,
 Sekretær *Victor Gram*,
 Højskoleforstander *Poul Hansen* (Grenaa),
 Forbundsformand *Peder Knudsen*,
 Maskinarbejder *Holger Larsen*,
 Togfører *M. Larsen*,
 Sekretær *Lindberg*,
 Maskinarbejder *Th. Poulsen*,
 Dommer *Holm*,
 Førstelærer *Arnth Jensen*,
 Sekretær *Harald Nielsen*,
 Landsretssagfører *Thisted Knudsen*,
 Gaardejer *Jørgen Gram*,
 Gaardejer *Niels Eriksen*,
 Forstander *Johs. Larsen*,
 Økonomiinspektør *Ladefoged*,
 Statsrevisor, cand. polit. *Aksel Møller*,
 Fængselspræst *Kristen Amby*,
 Lektor *Karl Olsen*,
 Landmand *Steen*,
**),
 Overlæge *Starcke*.

Kommissionen konstituerede sig med *Aage G. Holm* som Formand og *Fr. Dalgaard* som Næstformand.

Til Kommissionens Sekretær antoges Chefen for Rigsdagens Bureau *Egil Olsen*, og som Medarbejdere i Sekretariatet Fuldmægtig i Rigsdagens Bureau *Erik Jacobsen* og Protokolsekretær i Landstinget *E. K. Eriksen*.

*) Den i Henhold til Folketingets Beslutning af 19. December 1945 nedsatte Kommission bestod af: Førstelærer *Arnth Jensen*, Gaardejer *J. Chr. Jensen-Broby*, Gaardejer *Jørgen Gram*, Dommer *Aage G. Holm* (Formand), Sekretær *Harald Nielsen*, Gaardejer *Laust Nørskov*, fhv. Minister, Statsrevisor *A. M. Hansen*, Landmand *Oluf Steen*, Formand for Radioraadet *Jul. Bomholt*, fhv. Minister, Overretssagfører *J. Busch-Jensen*, Forretningsfører *Chr. Christiansen*, Landsretssagfører *Fr. Dalgaard*, fhv. Minister *H. C. Hansen*, Redaktør *Rasmus Hansen* (Næstformand), Redaktør *Frede Nielsen*, Fængselspræst *Kristen Amby*, Landsretssagfører *Poul Hjerminde*, Ekspeditionssekretær, nu Statsrevisor, cand. polit. *Aksel Møller*, Kommandør *C. A. S. Westermann*, Redaktør *Martin Nielsen*, fhv. Minister, Professor *Mogens Fog*, Landsretssagfører *Robert Mikkelsen*, Lektor *Paul E. Holt* og Overlæge *Viggo Starcke*.

**) Mandat Nr. 23, der vilde kunne besættes af Danmarks kommunistiske Partis Folketingsgruppe, staar indtil videre aabent, jfr. Folketingstidende 1947—48, Sp. 1251.

Beretning.

Indledende Bemærkninger.

Medens de af de tidligere parlamentariske Kommissioner — Kommissionen af 15. Juni 1945 og af 19. December 1945 — udsendte Bind (henholdsvis Betænkning I og Beretning II*) alene omhandlede Undersøgelser vedrørende Forholdene omkring den 9. April 1940, er nærværende Beretning den første af den Række Beretninger, der agtes udsendt vedrørende Forholdene under Besættelsen.

Den Opgave, der blev pålagt Kommissionen af 19. December 1945, og som det nu er pålagt nærværende Kommission at videreføre, er, for saa vidt angaar Besættelsestiden, følgende:

a t undersøge samtlige Forhold, hvis Klarlæggelse Kommissionen anser for nødvendig til Bedømmelse af, hvorvidt der er Grundlag for at drage Ministre og andre særlig ansvarlige til Ansvar i Anledning af deres Embedsvirksomhed under den tyske Besættelse,

Kommis-
sori-
et.

a t foretage de Undersøgelser, som Kommissionen finder paakrævede med Hensyn til politisk Virksomhed under Besættelsen, der skønnes at indeholde Anslag mod Folketstyret og den hidtidige statsretlige Praksis.

Endvidere paalægger Kommissoriets Kommissionen at afgive Beretning til Folketinget angaaende de foretagne Undersøgelser.

Med Udgangspunkt i det Materiale, der allerede var indsamlet af den første parlamentariske Kommission, havde den anden Kommission — Kommissionen af 19. December 1945 — indhentet yderligere Oplysninger og afholdt en Række Møder med Afhøringer, og nævnte Kommission vedtog i sit Møde den 23. September 1947 at afslutte sit Arbejde ud fra den Opfattelse, at Materialet nu var saa fyldigt vedrørende Forholdene under Besættelsen, at det kunde tilstilles Offentligheden.

Nærværende Bind (IV) omhandler *Regering og Rigsdag under Besættelsen, fra April 1940 til Maj 1945*, og det er Hensigten, saa hurtigt Forholdene tillader det, at udsende de følgende Beretninger i Afsnit indeholdende Resultatet af Undersøgelserne vedrørende en Række Forhold henholdsvis inden for Udenrigsministeriet, Krigsministeriet, Marineministeriet, Indenrigsministeriet, Handelsministeriet, Justitsministeriet (herunder Retsplejen) m. fl. Et særligt Afsnit vil indeholde en Udredning af Forholdene omkring den saakaldte „Danmarkskreds“ og „Højgaardkreds“, jfr. Kommissoriets 2det Led, og i et sidste Afsnit vil daværende Trafikminister Larsens Forhold, for saa vidt disse falder ind under Kommissoriets, blive behandlet.

Hvad angaar Forholdene omkring den 9. April 1940, paatænkes udsendt en afsluttende, supplerende Beretning (Beretning III).

Af Beretning II fremgaar, at Kommissionen af 19. December 1945 besluttede til Tyskland at afsende en Delegation med den Opgave ved en Gennemgang af tyske

*) I det følgende anført som henholdsvis Bet. I og Ber. II.

Tyske
Doku-
menter.

Arkiver og det Materiale, der har været til Raadighed ved Nürnberg-Processen, at tilvejebringe saadanne Dokumenter, som maatte være af Interesse for Kommissionens fortsatte Undersøgelser. Efter i August Måned 1947 at have faaet de engelsk-amerikanske Myndigheders Adgangstilladelse til nævnte Arkiver afrejste Delegationen til Berlin, hvor man af de nævnte Myndigheder fik Tilladelse til at gennemgaa de Arkivalier, der af de Allierede er fundet fra det tidligere „*Auswärtiges Amt*“. Der viste sig her at foreligge et betydeligt Materiale vedrørende danske Forhold, bl. a. Indberetningerne fra den tyske Gesandt og Rigsbefuldmægtigede i Danmark Cecil v. Renthe-Fink og fra den tyske Rigsbefuldmægtigede, Dr. W. Best.

De nævnte Akter tilgaar Kommissionen i Form af Fotokopier. De er af overordentlig stort Omfang, og da kun en Del deraf var modtaget ved nærværende Beretnings Afgivelse, besluttede Kommissionen ikke at afvente det tyske Materiale, men dette vil, efterhaanden som det indløber, sammen med en Række tidligere fra Udenrigsministeriet modtagne tyske Aktstykker blive registreret og bearbejdet med Offentliggørelse for Øje, eventuelt suppleret med saadanne nye Afhøringer eller skriftlige Redegørelser, som de maatte give Anledning til.

Nærværende Beretning bygger saaledes ikke paa disse tyske Akter, men det er Kommissionens Hensigt til sin Tid at offentliggøre det tyske Materiale i Afsnit ganske svarende til den Afsnitsinddeling, der bliver det danske Materiale til Del. Ved denne Fremgangsmaade vil den omfattende Stofmængde formentlig blive mere overskuelig og en Sammenholden af det danske Materiale med det tyske vil kunne lattes.

Beretningens
Indhold.

I nærværende Beretning har det været Hensigten ud fra det Materiale, der foreligger for Kommissionen vedrørende Besættelsestiden, at søge fremstillet saa vidt gørligt, hvad der maatte foreligge af væsentligere Interesse, alene for saa vidt angaar de *Regeringsomdannelser og øvrige politiske Personskifter*, der indirekte som en Følge af Besættelsen eller ifølge direkte Krav fra Besættelsesmagten fandt Sted.

Doku-
menter og
Kommis-
sionens Af-
høringer.
Minister-
mødeproto-
kollerne.

Kommissionen har modtaget en Række Oplysninger gennem de foretagne mundtlige Afhøringer (jfr. de stenografiske Referater) og gennem skriftlige Redegørelser. Endvidere har Kommissionen ladet foretage Udskrifter af de *Protokoller, der førtes over Ministermøderne*. Disse Udskrifter er optrykt som Bilag (A 406). Som det af Bilagene fremgaar, har Kommissionen med Bemærkning, at man agtede at lade disse Udskrifter af Ministermødeprotokollerne tilgaa Offentligheden, forelagt Udskrifterne for de Ministre, der fungerede i Besættelsestiden, for at give disse Lejlighed til at fremsætte eventuelle Bemærkninger dertil. Fhv. Statsminister V. Buhl har her for Ministerierne Staunings og Buhls Vedkommende fremhævet, at „Protokollerne i første Række er ført med det Formaal at vise, hvilke Sager der er behandlet, og hvilke Beslutninger der blev truffet paa Ministermøderne. Protokollerne er ikke oplæst, og de medtagne stærkt sammentrængte Referater af fremsatte Udtalelser er saaledes ikke godkendt af Ministerne“. I Tilslutning hertil erklærer fhv. Statsminister Erik Scavenius, at Protokollerne for Ministeriet Scavenius' Vedkommende fortsattes paa samme Maade som under Ministerierne Stauning og Buhl. I øvrigt slutter Scavenius sig til Minister Buhls og fhv. Handelsminister H. Hendriksens Karakteristik af disse Protokoller. (H. Hendriksen om Protokollerne A. 407).*)

*) Jfr. endvidere herom fhv. Forsvarsminister S. Brorsen A. 407, fhv. Justitsminister Thune Jacobsen A. 408, fhv. Finansminister K. H. Kofoed, fhv. Indenrigsminister Knud Kristensen A. 409, fhv. Minister for offentlige Arbejder Gunnar Larsen og fhv. Handelsminister Christmas Møller A. 410. — Om Ministermødeprotokollerne som officielt Dokument jfr. Bet. I., S. 13,

Da Ministermødeprotokollerne trods deres Ufuldkommenhed og de bl. a. som Følge heraf tagne stærke Forbehold efter Kommissionens Opfattelse, navnlig naar henses til den kronologiske Emneoversigt, der her foreligger, alligevel maa siges at give et Bidrag til Belysning og Vurdering af Regeringens og Rigsdagens Stilling over for de tyske Besættelsesmyndigheder og de af disse fremsatte Krav, der skærpedes, efterhaanden som Besættelsen skred frem, har Kommissionen ment at burde offentliggøre disse Protokoller i de foretagne Uddrag (i Udskrifterne er som faldende uden for Omraadet for Kommissionens Undersøgelser ikke medtaget en Række almindelige løbende Lovgivningssager og lignende).

Medens Rigsdagens Virksomhed officielt og udadtil som Følge af Besættelsen maatte indskrænke sig til Forhandlinger og Beslutninger af væsentlig ekspeditions-mæssig Karakter samt til Afgørelsen af saadanne Spørgsmaal, hvor man som Følge af tysk Tryk mente at burde tage særlige Beslutninger, blev der af de fem Partier, der erklærede at staa paa Forfatningens Grund, Socialdemokratiet, Venstre, Det konservative Folkeparti, Det radikale Venstre og Danmarks Retsforbund, nedsat det saakaldte *Samarbejdsudvalg*, der, omend ukonstitutionelt, blev den virkelige Repræsentation for Rigsdagen. Herigennem søgte Regeringen og fik, saa længe den virkede, den fornødne Kontakt med Rigsdagens Partier.

Samarbejds-
udvalgspro-
tokollerne.

Kommissionen har fra Samarbejdsudvalgets Sekretær, daværende Folketingsmand *Oluf Pedersen*, modtaget de af ham førte Protokoller over Udvalgets Møder. Protokolltilførslerne strækker sig fra den 2. Juli 1940, da Udvalget nedsattes, til den 28. August 1943.

Efter at Kommissionen i Skrivelse af 6. Februar 1948 havde meddelt Samarbejdsudvalgets Medlemmer, at man ønskede at offentliggøre Protokollerne, og i samme Skrivelse havde anmodet Udvalgets Medlemmer om over for Kommissionen at fremsætte saadanne Bemærkninger, Protokollerne maatte give Anledning til, modtog Kommissionen fra samtlige Medlemmer af Udvalget (undtagen fra Koncipisten Hr. *Oluf Pedersen*) følgende Erklæring:

„I Skrivelse af 6. Februar d. A. har Kommissionen meddelt os, at den paa-tænker at offentliggøre de af daværende Folketingsmand *Oluf Pedersen* som Sekretær i Samarbejdsudvalget („Nimandsudvalget“) førte Protokoller over Forhandlingerne i Udvalget i Tiden indtil 28. August 1943, og man har samtidig givet os Lejlighed til at fremsætte eventuelle Bemærkninger til de foreliggende Referater.

I denne Anledning ønsker vi at fremsætte følgende Udtalelse:

Samarbejdsudvalgets Medlemmer har aldrig skænket disse Mødeprotokoller nogen særlig Opmærksomhed, og vi maa paa det bestemteste tage Afstand fra, at de betragtes som en dokumentarisk Fremstilling af, hvad Medlemmer eller Ministre har udtalt under Udvalgsmøderne. Referaterne er ikke oplæst for eller gennemset af Mødedeltagerne og saaledes ingensinde godkendt. Efter at Kommissionen har tilstillet os en trykt Gengivelse af Protokollerne, har vi konstateret, at Referaterne i det hele er saa løse og summariske og paa en Række Punkter saa misvisende eller fejlagtige, at vi maa tage ethvert Forbehold over for deres Anvendelse som historiske Aktstykker. At korrigere Referaterne eller skrive dem om, saaledes at den rette Sammenhæng kom klart frem, har vi ikke ment at kunne indlade os paa.“

Samarbejdsudvalgets Protokoller blev endvidere efter Ønske af daværende Statsminister V. Buhl tilstillet til Udtalelse de Ministre under Besættelsen, der ikke paa et eller andet Tidspunkt havde været Medlem af Udvalget. (Ministrenes Svar findes A. 500—503; at Christmas Møller ikke mener, at Kommissionen kan „være bekendt at offentliggøre Hr. *Oluf Pedersen*s Notater “se A. 410).

Uanset de her tagne kraftige Forbehold har Kommissionen alligevel ment at burde offentliggøre Protokollerne dels — uden i øvrigt at søge en Sammenligning

udført — ud fra lignende Betragtninger som ovenfor om Ministermødeprotokollerne anført, dels fordi Samarbejdsudvalgsprotokollerne allerede foreligger offentliggjort i Brudstykker, ligesom der undertiden under Kommissionens Afhøringer er henvist til Udtalelser, faldne i Samarbejdsudvalgets Møder og refereret i Protokollerne. Af disse Grunde har Offentligheden formentlig Krav paa at faa Protokollerne tilstillet in extenso.

Idet i øvrigt henvises til den udførligere Redegørelse i de følgende Afsnit for de af Kommissionen foretagne Undersøgelser, skal om Indholdet af nærværende Beretning indledningsvis anføres følgende:

Den 9. April 1940 og i Dagene umiddelbart herefter blev der tilstillet den danske Regering *forskellige tyske Noter*, heriblandt den tyske „*Aufzeichnung*“ med de 13 Punkter. Disse Noter dannede Udgangspunktet for de tyske Krav om den Række Foranstaltninger, de tyske Besættelsesmyndigheder krævede iværksat af den danske Regering straks ved Besættelsen, Krav, der senere uddybedes og forstærkedes. Til nærmere Belysning af den danske Regerings Stillingtagen til de tyske Krav ved Besættelsens Begyndelse og herigennem af Regeringens Fastlæggelse af den Retningslinie, Regeringen allerede da med Henblik paa Fremtiden mente at burde slaa ind paa paa dette Omraade, har Kommissionen anmodet fhv. Udenrigsminister, Dr. phil. P. Munch om til Kommissionen at fremsende Beretning om sin Virksomhed som Udenrigsminister i den Periode, hvori han under Besættelsen fungerede som saadan, Perioden 9. April 1940—7. Juli 1940.

De nævnte tyske Noter samt forskellige danske Akter i Tilknytning hertil findes ligesom Dr. Munchs Beretning aftrykt som Bilag.*)

Regerings-
omdannelser.

Allerede før den 9. April 1940 var Spørgsmaalet om Optagelse af Repræsentanter for de to Oppositionspartier i Ministeriet drøftet i Ministermøder, og efter den 9. April blev det Aftalen, at 6 nye Ministre skulde tilknyttes Ministeriet som Ministre uden Portefeuille. Om de Forhandlinger, der førte til Dannelsen af *Samlingsregeringen af 10. April 1940*, foreligger for Kommissionen skriftlige Udredninger saavel fra de to daværende Ministre, Udenrigsminister Dr. phil. P. Munch og Finansminister V. Buhl, som fra de fra Partierne deltagende Repræsentanter.

En ny Rekonstruktion af Regeringen fandt Sted den 8. Juli 1940, hvorved Ministeriet reduceredes fra 18 Medlemmer til 12, og hvorved der tildeltes samtlige Ministre Fagministerier. Om de Forhandlinger og Beslutninger, der gik forud herfor, har Kommissionen modtaget skriftlige Redegørelser fra en Række Deltagere heri, og af de stenografiske Referater fremgaar, at Kommissionen ved Afhøringer af saavel Dr. Munch som Erik Scavenius har søgt nærmere Afklaring, navnlig med Hensyn til det da stedfundne Udenrigsministerskifte.**)

Samme Dag som Samlingsregeringen af 8. Juli blev dannet, udsendtes den saakaldte 8. Juli-Erklæring. Om Tilblivelsen og Offentliggørelsen af denne foreligger skriftlig Redegørelse fra daværende Udenrigsminister Erik Scavenius, ligesom ogsaa dette Spørgsmaal har været Genstand for indgaaende Behandling ved de stedfundne Afhøringer.

Omkring Julen 1940 foretog Gesandt v. *Renthe-Fink en Demarche* ud fra Utilfredshed med den danske Regering og dennes Virksomhed, bl. a. ønskede man fra tysk Side *Staunings* Fratræden som Statsminister, ligesom man krævede, at

*) Dr. Munch afgik ved Døden den 12. Januar 1948.

**) Opmærksomheden henledes her paa, at nærværende Beretning er udarbejdet før Udgivelsen af Erik Scavenius' Bog: *Forhandlingspolitiken under Besættelsen* (Steen Hasselbalchs Forlag 1948).

Christmas Møller, der allerede var fratraadt som Handelsminister den 3. Oktober 1940, nu skulde fratræde sine politiske Embeder, inklusive Pressen, ligesom han skulde nedlægge sit Rigsdagsmandat. Om disse Forhold foreligger en udførlig Redegørelse fra daværende Udenrigsminister Erik Scavenius og som et Supplement hertil forskellige Politirapporter over v. Renthe-Fink, ligesom enkelte Akter fra Gunnar Larsen-Sagen er medtaget til Belysning af det Samspil mellem danske og tyske Kræfter, der sigtede mod en Ændring af Ministeriet.

Om Foranledningen til og Forløbet af Forhandlingerne vedrørende den daværende Handelsminister *Christmas Møllers* Afgang som Minister den 3. Oktober 1940, hans senere Udtræden af Samarbejdsudvalget og om Ministeriets Forhandlinger og Beslutninger foranlediget ved *Christmas Møllers* Afrejse til England i Slutningen af April 1942 foreligger Redegørelser fra daværende Udenrigsminister Scavenius samt fra *Christmas Møller*, der selv har afgivet en udførlig Forklaring om sin Rejse.*) Fra Udenrigsministeriet er desuden modtaget en Række Dokumenter vedrørende nævnte Forhold, og en Del af disse Dokumenter foreligger i Aftryk efter Fotokopier.

Udenrigsminister Erik Scavenius er endvidere afæsket Redegørelse for de i Vinteren fremsatte tyske Krav om *Folketingsmændene Hedtoft-Hansens og H. C. Hansens Fjernelse* fra deres Poster som Tillidsmænd inden for det socialdemokratiske Parti og det senere Krav om Nedlæggelse af deres Folketingsmandater.

Den 9. Juli 1941 fratraadte *Justitsministeren, Harald Petersen*, og efterfulgtes af Thune Jacobsen. Herom har Kommissionen foretaget Afhøringer, saavel af Harald Petersen som af Thune Jacobsen og af Erik Scavenius.

Medens daværende Minister for offentlige Arbejder *Gunnar Larsens Forhold* vil blive behandlet i et særligt Bind, er der i nærværende Beretning dog medtaget visse Akter, der formenes at have Interesse for de Emner, der behandles her.

Den 4. Maj 1942 udnævntes *Ministeriet Buhl*, efter at den daværende Statsminister Stauning var afgaaet ved Døden. Ud over at V. Buhl den 16. Juli afløstes som Finansminister af Alsing Andersen, skete der ingen Rekonstruktioner af Ministeriet før den 9. November, hvor et nyt Ministerium dannedes med Erik Scavenius som Statsminister. Vedrørende den saakaldte „Telegramkrise“, der gav Anledning til Ministerskifterne, og de øvrige Forhold i Forbindelse hermed foreligger udførlige skriftlige Redegørelser fra daværende Udenrigsminister Scavenius og fra daværende Statsminister V. Buhl, ligesom Kommissionen gennem Udenrigsministeriet har modtaget en af Udenrigsministeriets daværende Direktør Nils Svenningsen udarbejdet Redegørelse, indeholdende Oplysninger om de nærmere Omstændigheder i Forbindelse med Tysklands Hjemkaldelse af Gesandt v. Renthe-Fink og Hjemsendelsen af Gesandt Mohr fra Berlin i Slutningen af September.

Gennem Udenrigsministeriet er ligeledes modtaget en Række Dokumenter vedrørende Forhandlingerne mellem det danske Udenrigsministerium og de tyske Myndigheder i *Dagene før den 29. August 1943*, og fra daværende Stats- og Udenrigsminister Scavenius foreligger skriftlig Redegørelse for Tilblivelsen af Regeringens og Samarbejdsudvalgets Opraab af 21. August 1943 samt for Forhandlingerne med de tyske Myndigheder i de nævnte Augstdage.

I nærværende Binds sidste Afsnit indeholdes en Udredning, affattet af Udenrigsministeriets Direktør Nils Svenningsen for *Forhandlingerne i September 1943 om Ordningen af Danmarks Statsadministration*, efter at Regeringen var ophørt at fun-

*) *Christmas Møller* afgik ved Døden den 15. April 1948.

gere den 29. August 1943. En af Udenrigsministeriet udarbejdet *Graabog*, indeholdende den tyske Øverstbefalendes Skrivelser, Forordninger og Bekendtgørelser samt andre officielle tyske Meddelelser og Tilkendegivelser under den militære Undtagelsestilstand samt danske Bestemmelser i Anledning af Undtagelsestilstandens Ophævelse er ligeledes optrykt som Bilag.

Som Bilag er endelig aftrykt *Fortegnelse over Ministerierne under Besættelsen*.

Ifølge Kommissoriets Punkt 3 skal der over Møder, hvori mundtlige Oplysninger og Forklaringer afgives til Kommissionen, optages *stenografisk Referat*. Som Bilag til nærværende Bind foreligger Uddrag af de stedfundne Afhøringer, for saa vidt angaar de her omhandlede Emner; de øvrige stenografiske Referater vil medfølge de følgende Bind.

Steno-
grafiske
Referater
i Uddrag.

A. Dannelsen af Samlingsregeringen 10. April 1940.

I det Fællesmøde af begge Tings Medlemmer, der afholdtes den 9. April 1940 om Aftenen Kl. 21, føjede Statsminister Stauning til den Meddelelse, han paa Regeringens Vegne om Morgenens Begivenheder afgav over for Rigsdagen, den Oplysning, at der paa ny var blevet forhandlet om Regeringens Sammensætning, og at der var blevet givet Tilslutning til en Udvidelse, saaledes at de fire store Partier nu blev repræsenteret i Ministeriet (jfr. A. Nr. 14). Den næste Dag, den 10. April, udsendtes herefter Meddelelsen om, at Kongen havde udnævnt 6 Ministre uden Portefeuille, 3 for Venstre og 3 for Det konservative Folkeparti.

Om de Forhandlinger og Beslutninger, der gik forud for Dannelsen af Samlingsregeringen, har Kommissionen paa Anmodning modtaget skriftlig Redegørelse fra en Række af Deltagerne, saaledes fra daværende Udenrigsminister, Dr. phil. P. Munch (A. Nr. 1), fra daværende Finansminister V. Buhl (A. Nr. 2) og fra de daværende Folketingsmænd Hartvig Frisch (A. Nr. 3), Knud Kristensen (A. Nr. 4), Christmas Møller (A. Nr. 5) og A. M. Hansen (A. Nr. 6).

Spørgsmaalet om Optagelse af Medlemmer fra de to Oppositionspartier i Ministeriet havde allerede i Efteraaret 1939, umiddelbart før Krigens Udbrud, været drøftet paa Initiativ af Dr. Munch. Dr. Munch var — erklærer han i sin Redegørelse — ivrig derfor ud fra Ønsket om alsidig Drøftelse mellem Partierne over for de vanskelige Forhold, som nu maatte ventes. Tanken kunde imidlertid dengang ikke gennemføres (Munch, A. 1). Paa Ministermødet den 5. April 1940, hvor Dr. Munch forelagde Kammerherre Zahles Indberetning af 4. April, rejste Munch paa ny Spørgsmaalet, men den almindelige Opfattelse i Ministeriet var den, at Meddelelserne fra Berlin ikke var tilstrækkelig underbyggede til at foretage et saadant Skridt. I Ministermødet om Morgen den 9. April meddelte Munch, at da „den Politik, Stauning og jeg havde fulgt med det Maal ved en ligelig Neutralitetspolitik at holde Landet uden for Krigsbegivenhederne, nu var glippet, vilde det være naturligt, at i hvert Fald jeg gik af“. Dette modsatte de øvrige Ministre sig, men man optog nu den Tanke at søge Venstre og Det konservative Folkeparti repræsenteret i Regeringen, og det vedtoges i nævnte Ministermøde at opfordre de to nævnte Partier til at lade sig repræsentere med hver 3 Medlemmer.

Dr. Munchs
Forslag.

Kl. 15 samme Dag afholdtes herefter Møde mellem Repræsentanter for Regeringen og Partiformændene. I dette Møde deltog (jfr. herom Christmas Møllers Redegørelse (A. 6)), Statsminister Stauning, Udenrigsminister P. Munch og Forsvarsminister Alsing Andersen; for Socialdemokratiet deltog Hartvig Frisch og

Landstingsmand Charles Petersen. Fra Venstre Dr. Krag og Stensballe, for Det radikale Venstre A. M. Hansen og for Det konservative Folkeparti Hasle, Halfdan Hendriksen og Christmas Møller.

Forhandlingerne blev paa *Venstres* Rigsdagsgruppens Vegne ført af Dr. phil. O. Krag og fhv. Forsvarsminister Søren Brorsen. Knud Kristensen, der som nævnt over for Kommissionen har afgivet skriftlig Redegørelse for *Venstres* Deltagelse i Forhandlingerne, naaede paa Grund af Trafikvanskeligheder ikke frem til Partiformandsmødet, men først til det afgørende Partimøde om Aftenen, hvor der blev afgivet en Redegørelse for de Forhandlinger, der var blevet ført. Regeringsdannelsen var i Virkeligheden — erklærer Knud Kristensen i sin Redegørelse (A. Nr. 4) — paa det Tidspunkt en Realitet, og ved Afstemningen om Tiltrædelsen undlod Knud Kristensen at stemme, idet det var hans „personlige Opfattelse, at det havde været det mest effektive, hvis der i Stedet for en Samlingsregering var blevet dannet en Forhandlingsdelegation for de fire store Partier“. En Samlingsregering vilde efter hans Opfattelse ikke være tilstrækkelig handlingskraftig, fordi det maatte være en Betingelse for alle Afgørelser, at der var fuld Enighed. Af Dr. Krag var for *Venstres* Indtræden i Regeringen opstillet som Betingelser, accepteret af Statsminister Stauning:

Venstres
Stilling.

- at „Statsminister Stauning paa Regeringens Vegne maatte erklære, at Ansvar for Begivenhederne den 9. April og for hele den forudgaaende Periode under Ministeriet Stauning samt for den om Morgenens trufne Afgørelse ene og alene paahvilede den gamle Regering,
- at der ikke i Fællesregeringen maatte foretages Afstemninger, saaledes at de 6 nye Ministre kunde risikere at blive overstemt,
- at de nye Ministre fik Indflydelse paa det forberedende Arbejde i de Fagministerier, de blev tildelt,
- at der maatte være Enighed om, at en Regering paa 18 Medlemmer kun kunde være noget forbigaaende, og
- at Regeringen maatte omdannes, naar Forholdene havde naaet en mere stabil Karakter“.

Om *Det konservative Folkepartis* Deltagelse i Forhandlingerne oplyser Christmas Møller i sin skriftlige Redegørelse (A. Nr. 5), at den konservative Rigsdagsgruppe samledes i Løbet af Formiddagen, lidt efter lidt, og ved 12-Tiden rettedes en Henvendelse fra Statsministeren til Rigsdagsgruppens Formand, Hasle, om han (Hasle), Fibiger og Christmas Møller kunde komme til Stede til Forhandling i Løbet af nogle Timer. Til denne Forhandling mødte fra konservativ Side kun Hasle og Christmas Møller (Fibiger var endnu paa Vej til København), og ved denne første Forhandling var kun Statsministeren til Stede fra Regeringen og fra Venstre Dr. Krag. Der blev straks — oplyser Christmas Møller — fra Dr. Krags Side „gjort den Bemærkning, at det jo maatte gøres Offentligheden ganske klart, at Ansvar for Afgørelsen paa Amalienborg den 9. April om Morgenens udelukkende var den daværende Regerings, og at den Omstændighed, at Repræsentanter for Venstre og Konservative indtraadte, ikke maatte betragtes som en Billigelse af den paa Amalienborg trufne Afgørelse“. Fra konservativ Side blev der ifølge Christmas Møller gjort lignende Betragtninger gældende, „men i øvrigt var der ifølge Sagens Natur og den voldsomme Sorg og Harme, som beherskede os alle, intet Ønske om at optage en nærmere politisk Drøftelse“. Ved Partiformandsmødet Kl. 15 gentog Statsminister Stauning Opfordringen til, at 3 af Partiet Venstre og 3 fra *Det konservative Folkeparti* indtraadte i Ministeriet som konsultative Ministre. Fra konservativ Side spurgte man — oplyser Christmas Møller videre —, „om man kunde vente en stærkere Regeringserklæring med en mere fast Protest. Der lovedes Svar i Løbet af Dagen, og ved et Par Møder i *Det konservative Folkeparti* drøftedes Svaret. Der var ikke Enighed, men Forhandlingerne mundede ud i, at de 3 nævnte Personer fik Lov til at indtræde i Ministeriet, men ikke som egentlige Repræsentanter for Partiet“.

Det kon-
servative
Folkepartis
Stilling.

I et Ministermøde samme Aften Kl. 20.30 gaves herefter — ifølge Ministermødeprotokollerne — Meddelelse om, at de to Partier, Venstre og Konservative, havde

besluttet at indtræde i Ministeriet hver med 3 Medlemmer, og man godkendte i Mødet den Tale, Statsministeren havde udarbejdet til Rigsdagens Fællesmøde samme Aften, hvori bl. a. understregedes, at det var det hidtidige Ministerium, der havde Ansvaret for Afgørelsen om Morgenens (herom Munch (A. 2), Buhl (A. 3), Knud Kristensen (A. 13)).

Ved det første Ministermøde derefter (den .11. April) aftaltes det — ifølge Munch (A. 2) — paa Statsministerens Forslag, at de 6 nye Ministre hver skulde knyttes til et eller to Ministerier med den Opgave særlig at følge Begivenhederne inden for dette Omraade, en Ordning, der efter Dr. Munchs Opfattelse syntes at give de bedste Betingelser for Arbejdet. (Om den Indflydelse, der var tiltænkt de konsultative Ministre og deres Deltagelse i Ministermøder, se A. M. Hansens Optegnelser fra Partiformandsmødet (A. Nr. 6)).

I øvrigt gav — oplyses det i Ministermødeprotokollerne — Statsministeren i nævnte Ministermøde „Meddelelse om Henvendelser fra forskellige mindre Grupper, baade nazistiske og ikke-nazistiske, om Optagelse af Folketingsmand Svend E. Johansen i Ministeriet“. — Sagen toges blot til Efterretning. Endvidere oplyses det, at „man vedtog at orientere Bondepartiet og Retsforbundet, naar vigtigere Spørgsmaal forelaa — efter lignende Regler som hidtil“ (A. 412).

De nye Ministre blev konsultative Ministre som følger: 1) Krigs- og Marine-ministeriet og Ministeriet for offentlige Arbejder Søren Brorsen, 2) Udenrigsministeriet og Indenrigsministeriet Dr. O. Krag, 3) Undervisningsministeriet og Landbrugsministeriet H. Hauch, 4) Justitsministeriet og Finansministeriet H. Hasle, 5) Handelsministeriet Christmas Møller, 6) Kirkeministeriet og Socialministeriet Fibiger.

Paa Kommissionens Spørgsmaal om *Formaalet* med Dannelsen af Samlingsregeringen oplyser fhv. Finansminister V. Buhl, at dette var „gennem Dannelsen af en Regering paa bred Basis at styrke Samarbejdet mellem de fire Partier paa Rigsdagen og Sammenholdet i Folket saavel til Værn om Landets Interesser udadtil som til Bevarelsen af Ro og Orden og Overvindelse af de fremmødende Vanskeligheder indadtil“. Lignende Betragtninger anlægges af Dr. Munch. „Man vilde“ — udtaler Dr. Munch — „ordne Landets Forhold ud fra den Kendsgerning, at Landet var besat af fremmede Tropper, men det skete under Protest. Man satte sig som Opgave mest muligt at begrænse de Ulykker og Tab, Forholdene maatte bringe Land og Folk, og saa vidt gørligt at opretholde dansk Forfatningsliv og danske Samfundsforhold“. (Munch 10). Om *Formaalet* kan det — udtaler Christmas Møller — ikke siges, at der førtes indgaaende Forhandlinger, „og dette var jo heller ikke nødvendigt, idet — hvilket der paa Forhaand var Enighed om — *Formaalet* maatte være at styrke den danske Front over for det, Landet nu begav sig ind i, og at søge at holde sammen over for den kommende Tids Tryk saa godt som det overhovedet var muligt.“ Christmas Møller var — ligesom Fibiger og Hasle — straks af den Anskuelse, at i den Nødstilstand, Landet befandt sig, var der simpelt hen ikke andet at gøre end at skabe den størst mulige Samling paa Rigsdagen.*)

Om et den 6. Maj 1940 til Gesandtskaber og udsendte Konsulater i neutrale Lande fra Udenrigsministeriet udsendt Telegram, hvori omtales Dannelsen af Samlingsregeringen af 10. April 1940 og Regeringens Forhold til Besættelsesmagten, se A. Nr. 7.

*) Om Christmas Møllers nærmere personlige Begrundelse for, at han trods konservativ Utilfredshed med Regeringens Stilling den 9. April indtraadte i Samlingsregeringen, se Brevveksling mellem Christmas Møller og Ingeniør Knud Højgaard i April 1940, herunder Afskrift af Skrivelse fra Christmas Møller til Udenrigsminister P. Munch (A. 55).

B. Perioden 10. April—7. Juli 1940.

I den af daværende Udenrigsminister, Dr. Munch over for Kommissionen afgivne skriftlige Redegørelse for Tidsrummet 10. April 1940—7. Juli 1940 (A. Nr. 26), fra hvilket sidste Tidspunkt Dr. Munch fratraadte som Udenrigsminister, fastslaaer Dr. Munch, at der i Samlingsministeriet af 10. April 1940 fra første Færd var Enighed om den Hovedlinie, man skulde indtage over for de tyske Myndigheder. „Man stillede sig“ — skriver Dr. Munch — „paa det Grundlag, der var givet ved Kongens Henvendelse til Befolkningen den 9. April. Det vil sige, at man bøjede sig for den Kendsgerning, at Landet var besat af fremmede Tropper, og var villig til at ordne Landets Forhold under Hensyntagen dertil. Man vilde søge at sikre Folk og Land mod de af Krigsforhold følgende Ulykker og opfordrede derfor til en rolig og værdig Holdning. Men man fastholdt, at Besættelsen var sket under Protest*) uden holdbar Begrundelse, og at der ikke kunde være Tale om nogen Billigelse af eller Tilslutning til den tyske Politik og dens Formaal. Man ønskede ikke at lade Tyskerne i Tvivl om, at Besættelsen havde fremkaldt dyb Bitterhed. Over for de Enkeltspørgsmaal, der kom til at foreligge, kunde der mellem Ministrene, naar de begyndte Forhandlingerne derom, være noget afvigende Opfattelse af, hvilken Form man skulde give Udtrykket for denne danske Grundstemning, men da den bærende Stemning var ensartet, talte man sig uden Vanskelighed frem til et fælles Resultat.“

Dr. Munchs
Redegørelse.

De Krav, man fra tysk Side stillede straks ved Besættelsens Begyndelse, formuleredes i forskellige Noter. Efter Afleveringen af den tyske Rigsregerings Memorandum til den danske Regering af 9. April 1940 og den tyske (udaterede) Aufzeichnung (de 13 Punkter) (A. Nr. 10 og A. Nr. 11), der begge afleveredes personligt til Dr. Munch af v. Renthe-Fink Kl. 4.20 om Morgenen den 9. April, modtoges i Dagens Løb fra det tyske Gesandtskab endnu et Memorandum, der viste, at man ikke betragtede de 13 Punkter som udtømmende, idet der fremsattes 4 nye Punkter (A. Nr. 17).

Tyske
Noter
(de 13
Punkter).

Medens det om Morgenen afleverede Memorandum (A. Nr. 10) i agitatoriske Udtryk vendt mod England-Frankrig søger at retfærdiggøre Besættelsen, indeholder den samtidig afleverede „Aufzeichnung“ i 13 nærmere specificerede Punkter Forholdsregler, som den tyske Rigsregering krævede iværksat straks af den danske Regering.

Disse gaar i store Træk ud paa følgende:

1. Opraab fra den danske Regering og Værnemagt til Folket om at undlade enhver Modstand mod de tyske Tropper ved Landets Besættelse.
2. Ordre til den danske Værnemagt om at optage Forbindelse med de indrykkende tyske Tropper og træffe Aftale om loyal Samarbejde. De danske Tropper kan beholde deres Vaaben, for saa vidt deres Adfærd tillader det. (Hvidt Parlamentærflag skal hejses). Oprettelse af Forbindelseskommandoer.
3. Ubeskadiget Overdragelse af militære Indretninger og Anlæg (særlig Kystforsvarsanlæg).
4. Oplysninger stilles til Disposition vedrørende Minespærringer.
5. Fuldstændig Mørklægning etableres fra om Aftenen den 9. April.
6. Samfærdselsmidler og -veje samt Efterretningsmidler bevares ubeskadiget og Driften sikres. De stilles til Disposition for de tyske Tropper.
7. Forbud for alle Krigs- og Handelsskibe mod at sejle til Udlandet og Startforbud for Flyvemaskiner.
8. Foreløbig Standsning af Person- og Godstrafik Danmark-Sverige.

*) Udenrigsminister Munchs Note af 9. April 1940 (afsendt den 10. April) (Protestnoten), se A. Nr. 12, jfr. endvidere Udenrigsministeriets Cirkularnote af 9. April 1940 til henværende udenlandske Gesandtskaber (A. Nr. 15) og Cirkulartelegram af samme Dato til de danske Repræsentationer i Udlandet vedrørende den tyske Besættelse af Danmark (A. Nr. 16).

9. Opretholdelse af den meteorologiske Efterretningstjeneste, der stilles til Raa-
dighed for de tyske Tropper. Offentliggørelse af Vejmeldinger undlades.
10. Enhver Efterretnings- og Postforbindelse med Udlandet ad Søvejen standses.
Det samme gælder Efterretningsforbindelsen over England til Færøerne, Island
og Grønland.
11. Presse- og Radiocensur for saa vidt angaar militære Efterretninger. Radiosendere
til Disposition for de tyske Kommandanters Bekendtgørelser.
12. Udførselsforbud for Krigsmateriel.
13. Viderebefordringen af den danske Regerings Opraab skal sendes i særlig Code.

De 4 nye Punkter, som indeholdtes i det senere overleverede Memorandum,
omfattede følgende:

1. Forholdsregler over for de officielle og halvofficielle fjendtlige Repræsentationer,
disses Personale og Behandlingen af fjendtlig Ejendom.
2. Presse og Radio.
3. Politi og Grænsepoliti samt Toldbeskyttelse.
4. Det økonomiske Liv.

Tyske civile
Embeds-
mænd.

Tyskerne havde straks sendt et ikke ringe Antal civile Embedsmænd herop, og
i en Verbalnote (A. Nr. 19) af 11. April*) foresloges det, at der fra dansk Side blev
udnævnt en Forbindelsestjenestemand til Sikring af Samarbejdet mellem de danske
Politimyndigheder og de tyske Militærmyndigheder i Bestræbelserne for at forhindre
Spionage, Sabotage og „Zersetzung“ over for tyske Tropper. I et Memorandum af
12. April (A. Nr. 21) meddeler den tyske Gesandt, at Rigsregeringen for at gøre det
ved de særlige Forhold nødvendige snævre Samarbejde mellem den tyske Gesandt i
hans Egenskab af det tyske Riges Befuldmægtigede og den kgl. danske Regering
saa intimt som muligt paatænkte at lade flere Kommitterede (Beauftragte), der
skulde varetage Forbindelsen med de enkelte Organer inden for den kgl. danske
Regerings Centraladministration, bistaa den tyske Gesandt i hans Egenskab af Rigets
Befuldmægtigede. Legationsraad Hencke skulde saaledes bistaa Gesandten for saa
vidt angik Sager vedrørende det danske Udenrigsministerium; „for den indre Forvalt-
nings Ressort og for de forskellige økonomiske Ressorts“ samt for Trafikministeriets
Ressort vilde der snarest blive beskikket særlige Kommitterede. Legationssekretær
Meissner var udset til „at bearbejde alt, hvad der som Følge af de særlige Forhold ved-
rører Presse og Efterretningsvæsen, derunder ogsaa indbefattet Radioen, for saa vidt
som det drejede sig om Efterretningstjenesten“, i øvrigt skulde „for alt, hvad der
ellers vedrører Radioen, Dr. Timmler bistaa Rigets Befuldmægtigede“. Endelig var
der beskikket en Række tyske Forbindelsesorganer til de lokale danske Myndigheder.
I en Verbalnote af 13. April (A. Nr. 22) meddelte den tyske Gesandt yderligere, at
Ministerialrat Ebner som „det tyske Udenrigsministeriums Kommitterede og Befuld-
mægtigede for økonomiske Anliggender“ vilde sætte sig i Forbindelse med følgende
danske Ministerier: Handelsministeriet, Landbrugsministeriet, Finansministeriet og
Ministeriet for offentlige Arbejder samt med Danmarks Nationalbank „med det For-
maal at sætte Samarbejdet i Gang“ mellem den tyske Gesandt og den danske Rege-
ring. — I en Verbalnote af 15. April (A. Nr. 23) meddeltes det endelig, at Regierungs-
vizepræsident Kanstein var beskikket som Tilforordnet for „Innere Verwaltung“.

Fornævnte Noter og Memoranda er alle optaget som Bilag til nærværende
Beretning. Endvidere er som Bilag (A. Nr. 24) optrykt et gennem Udenrigsministeriet
modtaget Referat af et Møde i Udenrigsministeriet den 15. April 1940 af Central-
administrationens øverste Embedsmænd til Drøftelse af visse ved den tyske Besæt-
telse opstaaede Spørgsmaal. Som det fremgaar af dette Referat var Formaålet med
nævnte Møde at bringe Klarhed over, hvorledes man i de forskellige Grene af Central-

*) Om det i nævnte Verbalnote anvendte Udtryk „Das Dänische Ministerium hatte hierzu
das grundsätzliche Einverständnis ausgesprochen“ (nemlig at yde Bistand til at sikre
de tyske militære Enheder i Danmark m. m.) henvises til en fra Dr. Munch paa Kom-
missionens Anmodning modtagen Redegørelse, hvoraf fremgaar, at der ikke herom skal være
afgivet noget Løfte ud over, hvad der maatte ligge i Kongens og Regeringens almindelige
Henvendelse til Befolkningen den 9. April om Morgen (A. Nr. 20).

administrationen stillede sig til Spørgsmaalet om det fremtidige Samarbejde med de tyske Myndigheder, og den umiddelbare Foranledning til Mødet var det fornævnte Memorandum af 12. April og den tyske Verbalnote af 13. April.

Allerede fra den 13. April*) havde man — oplyser Dr. Munch — drøftet i det samlede Ministerium den Holdning, man skulde indtage over for det af Tyskerne stillede Forslag om, at en Række tyske civile Embedsmænd skulde træde i Forbindelse med de enkelte Ministerier og de lokale Myndigheder. „Der blev“ — skriver Dr. Munch — „hurtigt Enighed om, at vi burde se at faa ordnet det saaledes, at de tyske Forslag ikke fremførtes direkte til de paagældende, men at de regelmæssig gennem det tyske Gesandtskab forelagdes Udenrigsministeriet og forhandlede der; hvor der var Brug for det, kunde der til Forhandlingen med Tyskerne tillige tilkaldes Repræsentanter for de danske Myndigheder, som havde med vedkommende Sag at gøre. Man mente ved at samle Forhandlingerne i Udenrigsministeriet at understrege disse Forhandlingers udenrigsministerielle Karakter og at faa det mest samlede Overblik over Forhandlingerne. Tyskerne gik i Princippet ind herpaa. Rent militære Spørgsmaal drøftedes dog direkte mellem den tyske Militærledelse og General Gørtz. Mellem den tyske Rigsbank og Nationalbanken var der direkte Forhandling om tekniske Pengespørgsmaal.“

I den over den tidligere tyske Gesandt og Rigsbefuldmægtigede i Danmark, Dr. Cecil v. Renthe-Fink paa Politigaarden i København den 13. August 1946 foretagne Rapportafhøring, en Afhøring, foretaget efter Anmodning af Kommissionen, oplyser v. Renthe-Fink vedrørende hele dette Forhold bl. a., at han ikke havde Interesse i og heller ikke havde til Hensigt at anbringe de tyske Embedsmænd i de danske Fagministerier, ligesom han heller ikke agtede gennem dem at oprette en Hovedforbindelse med Fagministerierne. Han var lige fra Begyndelsen indforstaaet med, at Udenrigsministeriet skulde fungere som Forhandlingsministerium, saaledes at alle Forhandlinger vedrørende principielle Retningslinier og politisk vanskelige Problemer skulde føres der, det vil sige, at naar der var opnaaet Enighed om de principielle Spørgsmaal, skulde Specialister drøfte Detaillerne med Fagministerierne. I dette som i de fleste andre Spørgsmaal havde han ikke modtaget særlige Instrukser fra Berlin, men der blev kun derfra forlangt Oprettelsen af et Kontor for Gesandt Hencke i det danske Udenrigsministerium; v. Renthe-Fink insisterede imidlertid ikke herpaa. (A. 94).

Hvad angaar den Form for Forhandling, man fra dansk Side mente at burde slaa ind paa, drøftede man — ifølge Munch —, om man fra dansk Side skulde søge de 13 Punkter, Tyskerne havde opstillet den 9. April, udtrykkeligt fastlagt som Rettesnoren i Forhold til dem. Munch var — erklærer han — ikke sikker paa Nyttens af et Forsøg herpaa. Han frygtede, at „man derved skulde komme til noget, der lignede en Art Overenskomst, medens det var min Opfattelse, at vi den 9. April vel havde bøjet os for Kendsgerningerne, men ikke sluttet nogen Aftale; vi havde jo nedlagt Protest; jeg gik desuden ud fra, at man ikke kunde faa Tyskerne til at binde sig til at nøjes med de 13 Punkter, selv om man tog de 4 Punkter med, de havde føjet til i Løbet af den 9. April, men at Forhandlingerne derom i Stedet vilde medføre, at de forbeholdt sig at føje nye Punkter til. Navnlig Christmas Møller var, selv om han paa ingen Maade ønskede noget, der kunde have Karakter af en Overenskomst, ivrig for, at der skulde gøres et Forsøg paa at faa større Klarhed. Jeg mente, at man kunde gøre noget derfor ved, at vi skriftlig meddelte Tyskerne,

De 13
Punkter
(„Overens-
komst“).

*) Jfr. her Ministermødeprotokollerne for den 13., 16. og 17. April (A. 412 og 413). Om Indenrigsministeriets Telegram til Amtmændene angaaende de af den tyske Regering udnævnte Forbindelsesorganer (A. Nr. 27).

at vi betragtede Tilsagnene af 9. April sammen med de 13 Punkter som Grundlaget for den bestaaende Tilstand. I Ministermøde den 16. April aftalte vi at gaa denne Vej.“ (jfr. Ministermødeprotokollerne A. 413).

Den Stilling, Christmas Møller indtog her, foreligger belyst i en Skrivelse af 22. April til daværende Udenrigsminister Munch (jfr. A. Nr. 59, Brevvekslingen mellem Christmas Møller og Civilingeniør Knud Højgaard). Nævnte Skrivelse indledes som følger:

„København, den 22. April 1940.

Hr. Udenrigsminister, Dr. phil. P. Munch, M.F.

Christiansborg.

Det er som Forholdene ligger en Nødvendighed for mig at skrive dette Brev til Dem.

Anledningen er, at De fortsat i Ministermøderne i Virkeligheden fuldkommen afviser det Forslag, jeg har stillet om, at der skulde sendes Hr. Renthe-Fink et Dokument fra den danske Regerings Side, som klart trak Linjen op for, hvad vi i Henhold til de os forebragte Krav er gaaet ind paa, og hvad vi derfor paa den anden Side er berettigede til og besluttede paa at holde. Jeg bemærker, at endnu i Dag har Ministeriets Medlemmer ikke modtaget en Afskrift af det Dokument, Hr. Renthe-Fink overrakte Udenrigsministeren den 9. April.

Jeg mener endvidere, at det vil være af afgørende Betydning, at vi klart formulerer og stærkt fastholder vor Opfattelse, og jeg synes simpelthen, at vi har Forpligtelse over for Befolkningen til at gøre det.

Det vil ogsaa være nødvendigt, synes det mig, snart at give dansk Offentlighed en fyldigere Redegørelse end hidtil foreliggende for hele den Stilling, vi er i.

Jeg vil gerne give disse mine Henstillinger en udførligere Begrundelse.“ (jfr. om denne det paagældende Aktstykke).

I et Ministermøde den 24. April forelaa Udkast til en Skrivelse til v. Renthe-Fink, og det overdroges her Krag, Christmas Møller og Munch nærmere at forme denne (Munch, A. 44, og Ministermødeprotokollerne, A. 415). Dr. Munch oplyser videre herom, at da v. Renthe-Fink fik Skrivelsen, sagde han, at der var en Vending deri, som syntes at begrænse alt til de 13 Punkter; denne maatte ventes at fremkalde Indvendinger fra Berlin. Man drøftede da Sagen paa ny mellem Ministrene, og Udtalelsen ændredes lidt, saaledes at den ikke kunde ventes at fremkalde Indsigelse. Den 26. April vedtoges det i Ministermøde at overrække Gesandten Skrivelsen. Den er dateret 30. April, og den sagde, at man efter i det udvidede Ministerium at have drøftet den ved Besættelsen skabte Tilstand ønskede at udtale, at i Memorandum af 9. April 1940 havde den tyske Regering erklæret, at Tyskland ikke havde den Hensigt nu eller i Fremtiden at antaste Danmarks territoriale Integritet og politiske Uafhængighed, og de trufne Foranstaltninger var betegnet som en Besættelse af strategisk vigtige Punkter paa dansk Omraade foretaget af Sikkerhedshensyn; dertil havde man føjet 13 Punkter, hvis Iagttagelse ansaas for fornøden til Sikring af de tyske Tropper i Danmark; den danske Regering betragtede Memorandummet og de 13 Punkter som Grundlaget for den nu bestaaende Tilstand, og den regnede med ved Forhandlinger mellem Myndighederne at kunne naa den mest mulig gnidningsfrie Ordning af Forholdene paa dette Grundlag. Udtalelsen fremkaldte intet Svar. (Munch, A. 44).

Som foran anført af Dr. Munch frygtede man i sit Svar at komme ind i noget, der kunde have Karakteren af en *Overenskomst*, og foranlediget af denne Bemærkning blev Dr. Munch af Kommissionen aføsket nærmere Forklaring af denne hans Opfattelse. Dr. Munch erklærede, at han ikke mente, at Udtrykket „Overenskomst“ svarede til det, der foregik den 9. April. „Vi blev“ — udtalte han — „stillet over for en Kends-

gerning, hvortil der var knyttet visse Tilsagn; vi protesterede imod det og fandt os i Kendsgerningen, men sluttede ingen Aftale om, at saadan skulde Forholdet være mellem Danmark og Tyskland. . . Jeg synes, at der i Ordet „Overenskomst“ ligger et mere eller mindre udpræget Moment af Frivillighed, altsaa naar man forhandler med en vis Mulighed for at gøre en vis Opfattelse gældende fra begge Sider og saa kommer til et Resultat. Men det er naturligvis i ret høj Grad et sprogligt Spørgsmaal. Det var et Udtryk for vor afgjorte Uvilje og Protest dengang, at vi ikke vilde bruge Ordet „Overenskomst.“ (St. 142). Dr. Munch turde paa Forespørgsel ikke sige, om man i Ministeriet havde drøftet Spørgsmaalet om Anvendelsen af Ordet „Overenskomst“. Christmas Møller delte dengang Munchs Opfattelse, men det var tvivlsomt, om det havde været drøftet i det samlede Ministerium. (St. 143).

Spørgsmaalet om, hvorvidt der i øvrigt fra dansk Side over for Tyskerne er gjort gældende, at der var Tale om ikke en Besættelse i almindelig Forstand, men mere en frivillig Overenskomst, hvilket vilde have Betydning for Retsplejen, idet man her i saa Fald vilde være gunstigere stillet og kunne afvise de tyske Krav om Tyskernes Ret til selv at behandle Sager angaaende Sabotage, Spionage og „Zersetzung“ ud fra tysk militær Straffelovgivning og tysk militær Retspleje, blev rejst under en Afhøring af daværende Justitsminister Thune Jacobsen (St. 151 ff). Thune Jacobsen mener at have Støtte i justitsministerielle Akter, naar han hævder, at det her formentlig for første Gang fra Udenrigsministeriets Side synes at være gjort gældende over for Tyskerne, at den tyske Besættelse ikke var en krigerisk Besættelse, og at dette maatte faa den Følge, at ogsaa Sager angaaende Sabotage, Spionage m. v. over for Besættelsesmagten skulde paadømmes af danske Domstole (A. 62). Spørgsmaalet blev af afgørende Betydning under hele Besættelsen og uddybes nærmere i Bind VII (Justitsministeriet og Retsplejen); det er dog som af Thune Jacobsen anført (St. 155) af juridisk Art, og i en fra Udenrigsministeriet modtaget folkeretlig Undersøgelse om de tyske Okkupationsmyndigheders Adgang til at udøve strafferetlig Jurisdiktion, i hvilken man sonderer mellem krigerisk og fredelig Besættelse og uddrager forskellige Regler for de to Arter af Besættelse, findes en Tilføjelse, foretaget af Udenrigsministeriets Raadgiver i Folkeret, Dr. jur. Georg Cohn, hvori udtales, at „Retsgrundlaget er de *Aftaler*, som er truffet mellem den danske og den tyske Regering, og hvorefter Danmark ikke har givet Afkald paa Jurisdiktionen over de danske Statsborgere o. s. v.“*) Om Terminologien „fredelig Besættelse“ eller som af Thune Jacobsen anvendt „Besættelse af frivillig Karakter“ samt om, at man „fra Regeringens Side Gang paa Gang har anvendt Formler, Fortolkninger, som udelukkende havde til Formaal at polemisere mod den tyske Regering med det Formaal at opnaa saa lette Vilkaar for den danske Befolkning som muligt“ („Spilfægteri“) (St. 158 og 157).

I den af Justitsministeriet senere udarbejdede og af Rigsdagen vedtagne Lov Nr. 14 af 18. Januar 1941 om midlertidigt Tillæg til borgerlig Straffelov („Lex Ørum“) anvendes Udtrykket „udenlandske militære Styrker, der efter Overenskomst med den danske Regering befinder sig her i Landet“. Om Aarsagen til, at man her anvendte Ordet „Overenskomst“, har Kommissionen i forskellige Møder afhørt den daværende Justitsminister Harald Petersen og Justitsministeriets Departementschef Aage Svendsen, hvilken sidste til Kommissionen yderligere skriftligt har redegjort for Lovens Tilblivelse og Anvendelsen af nævnte Terminologi (A. Nr. 75).

Ifølge Harald Petersen blev nævnte Udtryk indsat som en Kompromisløsning som Resultat af „et temmelig indgaende Tovtrækkeri mellem de danske og de tyske Synspunkter“ (St. 145). Herom oplyser Departementschef Aage Svendsen nærmere (A. Nr. 75), at Tyskerne i en Note af Januar 1941 havde gjort gældende, at de danske Straffebestemmelser ikke var tilstrækkelige i Sager angaaende de tyske Troppers Sikkerhed, og med Noten fulgte et tysk Forslag til en særlig Straffelov. I det tyske Forslag taltes der om Efterretningstjeneste eller andre „Handlinger til Skade for en venligsindet (befreundet) Stat“. I det danske Modforslag foreslog man imidlertid fornævnte Terminologi „udenlandske militære Styrker her i Landet, med hvilke Danmark ikke er i Krig“. Mod denne Formulering gjorde Tyskerne Indsigelse, idet det beklagedes, at man havde valgt den negative Formulering „med hvilken Danmark

*) Jfr. A. 298 med en af Kommissionen fra Afdelingschef, Dr. jur. Georg Cohn herom afæsket Redegørelse.

ikke er i Krig" i Stedet for som af Tyskerne foreslaaet at slaa fast, at Tyskland var en venligsindet Stat. „Det lykkedes dog" — slutter Departementschefen sin Redegørelse — „at vinde Gehør for, at en Straffelov ikke var det rette Sted for Venskabsærklæringer", og man enedes om den Formulering, der blev Lovens.

Om de Forhandlinger og Beslutninger, der i den nærmest følgende Tid blev nødvendiggjort af de tyske Krav om Iværksættelsen af de af Tyskerne krævede Forholdsregler i Henhold til de 13 Punkter, hvortil hurtigt kom yderligere tyske Forordninger, henvises til de følgende Bind. Et Spørgsmaal, der straks dukkede op, var Forholdet til de danske Gesandter i forskellige neutrale Lande, hvor Tyskerne krævede en særlig Instruks udsendt, hvilket resulterede i en Instruks af 6. Maj 1940. Dette Spørgsmaal samt Spørgsmaalet om Grønland og om Gesandt Kauffmanns Stilling hertil vil blive nærmere omtalt i Bind V, Udenrigsministeriet. Hvad Retsplejen angik, havde Tyskerne straks taget forskellige danske Statsborgere i Forvaring, men det lykkedes de danske Myndigheder at faa næsten alle fri eller overgivet til dansk Retspleje. Herom og om de danske Myndigheders Bestræbelser hele Besættelsesperioden igennem for at hævde dansk Retspleje henvises til Bind VII, Justitsministeriet og Retsplejen. Dernæst krævede Tyskerne Udlevering af dansk Luftværnsskyts, nøje Kontrol med Meddelelser, der tilgik Offentligheden, Kontrol med Radioen og med Pressen. Alle disse Forhold og Forholdene i Sønderjylland, hvor det tyske Mindretals Optræden gav Anledning til Uro, krævede den danske Regerings nøje Agtpaagivenhed, og hertil kom, at der samtidig fra forskellige Kredse uden for de politiske skabtes Uro om Regeringen med en saadan Styrke, at Spørgsmaalet om en Regeringsomdannelse igen blev aktuelt; navnlig maatte den Forbindelse, der maatte formodes mellem visse danske Kredse og det herværende tyske Gesandtskab, gøre Forholdene vanskelige for Regeringen i dens Bestræbelser for at søge opretholdt dansk Forfatningsliv og Folkestyre, saaledes som dette havde givet sig Udtryk i Samvirket mellem Regering og de Partier, der erklærede at ville staa paa Forfatningens Grund.

Uro om
Regeringen.

Om det tyske Gesandtskabs Samarbejde med det danske nationalsocialistiske Parti i den Periode, hvori Munch var Udenrigsminister, oplyser v. Renthe-Fink i en Rapportafhøring (A. 94), at man den første Tid næsten ingen Forbindelse havde med Partiet, bortset fra Presseattachéen og Kanstein. Allerede i April eller Maj blev det aftalt mellem Gesandten og General Kaupisch, at der ikke fra Værnemagtens Side skulde eller maatte ydes det danske nationalsocialistiske Parti nogen Understøttelse, og der blev ikke fra tysk Side grebet ind mod Bekæmpelsen af de nationalsocialistiske Demonstrationer. Aftalen mellem Gesandten og Generalen var foranlediget af Rygter om, at danske Nationalsocialister sammen med S. S. havde planlagt Kup eller i hvert Fald Demonstrationer mod den danske Rigsdag. Partiet i Berlin interesserede sig dog meget stærkt for det danske Parti, og Gesandtskabet kunde derfor ikke billige, at der fra dansk Side blev grebet for stærkt ind over for Nationalsocialisterne. Renthe-Fink fraraadede derfor Anholdelse af danske nationalsocialistiske Ledere. — Om Renthe-Finks manglende Aktivitet i Samarbejdet med de danske Nazister og v. Ribbentrops Krav til ham om at søge Kontakt med disse samt om Frits Clausens gentagne Besøg i det tyske Gesandtskab, hans Klagemaal over tysk fjendtlig Indstilling fra dansk Presse, Politi m. v. og hans Ønsker om at komme til at danne Regering, hvilket bl. a. strandede paa Staunings Modstand, hvori Stauning støttedes af v. Renthe-Fink, herom A. Nr. 51, Rapportafhøringerne over v. Renthe-Fink.

C. Omdannelsen af Ministeriet 8. Juli 1940.

I Slutningen af Maj 1940 rejstes fra politiske Kredse inden for de samarbejdende Partier en Diskussion om en Rekonstruktion af Ministeriet, idet man fra konservativ Side indledte Forhandlinger herom. Kommissionen har afæsket Christmas

Møller en skriftlig Redegørelse for hans Deltagelse i Forhandlingerne om Dannelsen af den Samlingsregering af 8. Juli, der blev Resultatet. Af nævnte Redegørelse, der er aftrykt som Bilag (A. Nr. 33) fremgaar, at man fra konservativ Side ikke mente, at den store Samlingsregering paa 18 Medlemmer var et tilstrækkeligt stærkt og handlekraftigt Apparat til at møde de Situationer, der maatte ventes at ville opstaa over for de stigende tyske Krav. Endvidere var der Utilfredshed med Ordningen med Ministre uden Portefeuille. Der maatte — mente man — tilstræbes en fuldstændig Ligestilling her med de gamle Ministre. Hertil gjorde to andre Hovedsynspunkter sig gældende for de Konservative. „Udenrigsminister P. Munch, som havde et ganske særligt Ansvar for den forsvarsnihilistiske Stemning, som havde raadet i Danmark, burde træde tilbage som Udenrigsminister, fordi hans Politik ved den 9. April havde lidt et ganske særligt Nederlag.“ Den anden Betragtning var den, som — ifølge Christmas Møller — „maaske raadede noget i den konservative Rigsdagsgruppe, men i øvrigt i identings konservative Kredse, og ogsaa blev gjort gældende i Pressen (Berlingske Tidende)*), at det vilde være heldigt, om der blev udnævnt nogle enkelte ledende Erhvervsfolk til Ministre.“ (A. 70).

Om den Uro, der fandt Sted i forskellige Kredse efter Besættelsen, en Uro, der som anført afspejlede sig i Dele af Pressen, har Kommissionen under sine Undersøgelser vedrørende den saakaldte „Højgaardkreds“ og andre Kredse, der arbejdede paa lignende Linie, indhentet en Del Materiale, og af de her stedfundne Afhøringer fremgaar, at der i Maanederne Maj—August 1940 af Personer udenfor Politikernes Kreds fandt Drøftelser Sted om at tage Initiativ til en Omdannelse af Regeringen. Indledende Møder blev bl. a. afholdt mellem Skibsaeder A. P. Møller, Civilingeniør Knud Højgaard og fhv. Minister Niels Høst, og i nogle af disse indledende Møder deltog den daværende Handelsminister Christmas Møller, jfr. Brevvekslingen mellem Christmas Møller og K. Højgaard (A. Nr. 28).

Fra disse indledende Møder gik en lige Linie til „Højgaardkredsen“s senere Henvendelse til Kongen af 14. November s. A. Om hele denne Virksomhed, der syntes at have øvet Indflydelse paa Kongens Stilling til den Regeringsomdannelse, der fandt Sted 8. Juli, henvises til nedenstaaende Bind IX, hvori behandles — som det hedder i Kommissoriet — „saadan politisk Virksomhed under Besættelsen, der skønnes at indeholde Anslag mod Folkestyret og den hidtidige bestaaende statsretlige Praksis“.

Om de samtidige Bestræbelser fra dansk nationalsocialistisk og fra L. S.s Side for at hidføre et Regeringsskifte samt om de daværende spændte politiske Forhold i Sønderjylland henvises til den af Dr. Munch afgivne Redegørelse for Tidsrummet 10. April til 7. Juli 1940 (A. Nr. 26) samt til Rapportafhøringerne over v. Renthe-Fink (A. Nr. 50—52).

Den 29. Maj spurgte Statsministeren i et Ministermøde (A. 418) „..... hvad Meningen var med den Diskussion, som var rejst i en Del af Pressen om en Rekonstruktion af Regeringen“. Heroverfor udtalte Christmas Møller, at der i hans Parti var Ønske om at faa Sagen drøftet, da man ønskede Tildeling af Fagministerier til de nye Ministre. Krag mente dog, at Forudsætningerne for Samlingsregeringen hidtil var opfyldt, og saa ingen Grund til at foretage Forandring.

Den 3. Juni 1940 sendte de to konservative Gruppeformænd og de 3 konservative Ministre en Skrivelse til Statsministeren, hvori man nærmere præciserede Partiets Stilling og bl. a. understregede, at da de tre Medlemmer af Partiet indtraadte i Regeringen, betragtedes dette som en personlig Opfordring; de var ikke blevet udpeget af Partiet, og det var ved Samlingsregeringens Dannelse fra alle Sider

*) Jfr. saaledes Artikler i „Berlingske Tidende“ den 3.—7. Juli og ledende Artikel den 9. Juli efter Ministeriets Dannelse samt Artikler i „Nationaltidende“ den 6. og 9. Juli og Artikler i „Jyllandsposten“ den 4., 6., 7. og 9. Juli (Kommissionens Anmærkning).

blevet understreget, at det hele var en midlertidig Ordning. Denne Henvendelse gav Anledning til yderligere Forhandlinger, men i et Ministermøde den 7. Juni meddelte Statsministeren, at han og de to gamle Regeringspartier ikke saa nogen Mulighed for at imødekomme de Konservatives Ønske; maaske kunde en anden Form for mere intim Medvirken dog findes. Venstre fastholdt sit gamle Standpunkt, og Dr. Krag meddelte igen i Ministermødet, at der ikke var noget Ønske om en ændret Form for Samarbejde i Regeringen (A. 419).

Den 8. Juni sendte de to konservative Gruppeformænd en ny Skrivelse til Statsministeren, hvori man beklagede, at man ikke havde kunnet overbevise Statsministeren om, at Partiets „indtrængende Henstilling om en Rekonstruktion af Ministeriet er bydende nødvendig“. (A. 72). Man henstillede derfor til Statsministeren „at tage Sagen op til fornyet Overvejelse“. I de følgende Dage drøftedes dette Spørgsmaal, men det endte med, at man indtil videre fra konservativ Side stillede Sagen i Bero, og at de konservative Ministre forblev i Ministeriet, efter at der den 14. Juni var udsendt en Meddelelse til Offentligheden om, at der paa konservativt Initiativ var forhandlet om Ændringer i Ministeriets Ordning, men at man til Slut fra alle Sider havde udtalt Villighed til Samarbejde paa det hidtidige Grundlag (Munch herom, A. 66, og Christmas Møller, A. 73).

Den Uro, der havde været om Ministeriet, kom imidlertid snart igen. Statsministeren mødte den stadig (herom Munch, A. 66). Til sidst fik han det Indtryk, at der burde gøres noget for at komme ud over den. „Den 26. Juni sagde han til mig“ — oplyser Munch — „at han var kommet til det Resultat, at det konservative Ønske om Indskrænkning af Ministrenes Antal burde imødekommes; Statsminister og Udenrigsminister maatte nødvendigvis blive, men Socialdemokraternes Antal kunde indskrænkes, og Christmas Møller kunde blive Handelsminister; desuden kunde der dannes et Samarbejdsudvalg, hvor de 4 Partier og Retsforbundet var med, og man kunde udsende en fælles Henvendelse til Befolkningen. Han havde om Formiddagen talt med Kongen, der havde sagt, at det var godt, om han kunde indskrænke Antallet af Ministre.“

Sam-
arbejds-
udvalget
nedsættes.

Spørgsmaalet blev herefter igen af Statsministeren taget op paa et Ministermøde. Buhl skriver i sin Redegørelse (A. Nr. 31), at „forinden havde Sagen været indgaaende drøftet i et Møde af de socialdemokratiske Ministre, hvor der — dels under Hensyn til den stadige Kritik over Regeringens Sammensætning, dels paa Grund af den tiltagende Uro omkring det nazistiske Parti og Bondepartiet — blev Enighed om at søge dannet en egentlig Samlingsregering af almindelig Størrelse og med Portefeuiller til alle Ministre. Det blev fra min Side fremhævet“ — fortsætter Buhl — „at det maatte være et Led i en saadan Regeringsdannelse, at der blev etableret et snævert Samarbejdsudvalg inden for de 4 Rigsdagspartier som fast Bindeled mellem disse og den nye Regering. Ud fra disse Retningslinier anbefalede Statsministeren, at Partierne skulde danne en fælles dansk Front, udadtil og indadtil, manifesterende virkelig Samvirken og Sammenhold. Planen vandt Tilslutning fra alle Sider og blev nærmere udformet i de følgende Dage. Samarbejdsudvalget — hvori ogsaa Retsforbundet blev repræsenteret — nedsattes derefter den 2. Juli, fremskyndet ved nazistiske Demonstranternes Sammenstød med Politiet den 30. Juni i Roskilde.“

Den af de fem samarbejdende Partier den 2. Juli 1940 udsendte Henvendelse til Offentligheden findes aftrykt i Bilagene (A. 507), og de af Udvalgets Sekretær, daværende Folketingsmand Oluf Pedersen, førte Protokoller over Udvalgets Møder findes optrykt in extenso. Protokolltilførslerne er ikke oplæst for Deltagerne eller

godkendt af disse, og om de her tagne Forbehold henvises til det foran S. 11 bemærkede.

Samarbejdsudvalgets Protokoller slutter den 28. August 1943. Efter at Ministeriet Scavenius traadte tilbage, supplerede Udvalget sig med 4 af de afgaaende Ministre, en fra hver af de fire store Partier. Dette udvidede Udvalg blev fra Tid til anden sammenkaldt til Drøftelse af foreliggende Spørgsmaal. Dels blev vigtigere Spørgsmaal inden for Statsadministrationen under Departementschefstyret saa vidt muligt først truffet efter forudgaaende Forhandling med Udvalget, dels rettede dette eller de i dette repræsenterede Partier under Besættelsens sidste Fase Henvendelser til Offentligheden eller Protester mod tyske Overgreb og Voldshandlinger. (Herom Rigsdagsaarbog 1945, S. 23).

Allerede paa et ret tidligt Tidspunkt i de første Dage af Juni 1940 var i Det konservative Folkeparti rejst Spørgsmaal om *Udenrigsminister Munchs Forbliven som Udenrigsminister*. (Herom Christmas Møller, A. 72)*). Under et Ophold mellem de Møder, der den 29. Juni afholdtes mellem 4 Ministre og Partiformændene, henvendte de konservative Deltagere sig — ifølge Munch — til Statsminister Stauning for at sige ham, at det var Partiets Ønske, at man skulde skifte Udenrigsminister. „Stauning meddelte mig“ — skriver Munch — „dette umiddelbart derefter; han sagde, at han havde svaret, at det ikke vel lod sig gøre at skifte Udenrigsminister, og at den eneste Afløser, der kunde være Tale om, var Erik Scavenius; de Konservative havde intet sagt om denne Mulighed, men fastholdt deres Ønske. Stauning og jeg havde tidligere vekslet Ord om en saadan Mulighed, men jeg vidste fra Samtale med Scavenius, at han ikke var villig. Efter at Stauning havde fortalt mig om den konservative Henvendelse, talte jeg med Dahlgaard, Jørgen Jørgensen og Oluf Steen derom. De var alle stærkt imod, og sagde desuden, at Scavenius ikke ved Ministeriets Sammensætning kunde regnes med i Antallet af Repræsentanter for det radikale Parti.“ (A. 66).

Udenrigs-
minister-
skifte.

Om de videre Forhandlinger og Beslutninger, der førte til Regeringsomdannelsen den 8. Juli 1940, anføres, idet der her lægges den af Dr. Munch afgivne skriftlige Redegørelse til Grund, at ved et Møde om Eftermiddagen den 2. Juli fremførtes fra konservativ Side Ønsket om Udenrigsministerskifte i den Form, at Socialdemokratiet som det største Parti skulde have Statsministeriet, Venstre som det næststørste Udenrigsministeriet, men Venstre havde intet saadant Ønske og kunde ikke slutte sig til de konservative Planer om en Ændring i Udenrigsministeriet. Ved et Møde samme Aften meddelte de konservative Deltagere, at Partiet nu frafaldt Ønsket om Udenrigsministerskifte.

„Den 3. Juli var Statsministeren som sædvanlig om Onsdagen hos Kongen. Han sagde mig bagefter“ — fortsætter Munch — „at Kongen havde talt om, at der i nogle Kredse var Ønske om et Udenrigsministerskifte med Scavenius som Efterfølger paa denne Post. Da Stauning fortalte mig dette, foreslog jeg, at vi sammen skulde tage en Samtale med Scavenius om hele Stillingen. Scavenius afviste her ganske Tanken om at træde til, han vilde ingen Nytte kunne gøre, sagde han. Den 4. Juli meddelte Stauning dette til Kongen.

*) Christmas Møller fremhæver dog her, at der ikke, bortset fra to særlig af Christmas Møller anførte Forhold, havde været nogen virkelig Uenighed om den af Dr. Munch førte Politik efter den 9. April. „Dr. Munch gjorde i enhver Henseende, hvad han kunde for at følge den Retningslinje, som Ministeriet havde anlagt“. (A. 72).

Den 4. Juli om Eftermiddagen ved et Møde, vi havde med Partiformændene, fremsatte Stauning imidlertid en Plan, der tog Hensyn til de Ønsker, der var fremme om Deltagere udefra. Der skulde være 12 Ministre: 2 hentede uden for Rigsdagen, 4 Socialdemokrater, 2 af hvert af de 3 andre Partier. De Konservative sagde straks, at denne Plan var den, der tiltalte dem mest af det, der hidtil havde foreligget, og efter et Partimøde meddelte de Statsministeren, at de sluttet sig til den. Ogsaa Venstre holdt imidlertid Partimøde, og efter dette ønskede deres Repræsentanter Møde med Ministerudvalget, Krag var her med; Venstre erklærede bestemt, at Partiet ikke kunde gaa ind paa at faa udenforstaaende med i Ministeriet; Venstre ønskede nu at faa Landbrugsministeriet. Dette sidste var Socialdemokraterne afgjort imod. Ud paa Aftenen kom det til et nyt samlet Møde. Her dukkede den Tanke op, at der kunde være tre Ministre af Venstre, hvoraf en uden Portefeuille. Jeg sagde straks, at det syntes mig at være udmærket, hvis Krag vilde blive i Ministeriet, enten saaledes, at han var knyttet som hidtil til Udenrigsministeriet, eller saaledes at han overtog en af Afdelingerne i dette.

Ved et nyt Møde i Venstre samledes man om, at Krag skulde knyttes til Udenrigsministeriet som hidtil, Knud Kristensen være Indenrigsminister, Brorsen Trafikminister. Ved et fælles Møde enedes man derefter om 5 Socialdemokrater, 3 af Venstre, 2 Konservative og 2 Radikale.*)

Den 5. Juli forelagde Stauning denne Liste for Kongen. Han meddelte mig derefter, at Kongen var villig til at beholde det nuværende Ministerium, men skulde det ændres, ønskede han, at der skulde ske noget for at imødekomme Ønskerne om Deltagere udefra, og at Kongen igen havde spurgt om Scavenius. Som Følge deraf talte Stauning og jeg atter med Scavenius. Han fastholdt sin Afvisning, men gik ind paa at tale med Kongen. En saadan Samtale fandt Sted, men Scavenius afslog atter at deltage i Ministeriet.

Om Aftenen samme Dag var der Ministermøde om Situationen. Der forelaa her Rygter om Møder af Nationalsocialister og deres Venner, hvor der lagdes Planer om et nyt Ministerium, og hvorefter de skulde regne med, at Kongen vilde gaa ind paa deres Krav. Dette var jo ubegrundet.**)

*) *Ministerlisten* var følgende: Stats- og Forsvarsminister Th. Stauning, Udenrigsminister P. Munch, Finansminister V. Buhl, Justitsminister Unmack-Larsen, Landbrugsminister Bording, Arbejds- og Socialminister Kjærboel, Minister uden Portefeuille (Viceudenrigsminister) Krag, Indenrigsminister Knud Kristensen, Minister for offentlige Arbejder Brorsen, Kirkeminister Fibiger, Undervisningsminister Jørgen Jørgensen og Handelsminister Christmas Møller.

Om de af Venstre stillede Betingelser for at indgaa i en Samlingsregering henvises til Knud Kristensens Redegørelse (A. Nr. 32), hvoraf fremgaar, at Venstre stillede forskellige Betingelser vedrørende Handelspolitikken, Erhvervs- og Prispolitik, Lønpolitik, Arbejdskraftens Bevægelighed, Ændringer i Sociallovgivningen, Forenkling af Administrationen og finansielle Reforme, hvilke Spørgsmaal angives at være besvaret tilfredsstillende.

**) Den 5. Juli havde Landbrugernes Sammenslutning ved Formanden *Knud Bach* gennem Ritzaus Bureau udsendt et Opraab, hvori det bl. a. hed:

Den nydannede, danske Folkefront og 5 indbyrdes splidagtige Partier har totalt ændret Grundlaget for det politiske Arbejde i vort Land og er kun et krampagtigt Forsøg paa at fortsætte Vanstyret i vort Folk og Bøndernes Undertrykkelse. Folkefrontens Iver for at dække eget Magtbegær med Fædrelandets Navn er uværdigt. I denne Skæbnetime for vort Land indbyder Landbrugernes Sammenslutning alle Erhverv og opbyggende Kræfter i vort Folk til at finde hinanden i et Samarbejde, der drager Konsekvensen af den realpolitiske Stilling i Dag. Det forestaaende Arbejde maa gøres paa nationalt Grundlag med Respekt for det danske Folks Egenart. For Genrejsningsarbejdet skulde gælde visse Grundsynspunkter, hvoraf som det første anføres: Systemet Stauning afløses snarest muligt af en Regering, der har Vilje og Evne til at genrejse vort Folk politisk, økonomisk og moralsk, og som er i Stand til at bringe os i det rette Forhold til det nye Tyskland.

Denne Henvendelse var tiltraadt af Bondepartiets og det nationalsocialistiske Partis Rigsdagsmedlemmer, der erklærede sig rede til at samarbejde paa dette Grundlag. (A. Nr. 37). — Om Bondepartiets senere Henvendelse af 24. August 1940 til Medlemmerne af Venstre og Det konservative Folkeparti, A. Nr. 38.

han fik der bekræftet, at der intet Grundlag var for Rygterne, men da han kom tilbage derfra, meddelte han tillige, at Kongen vedblivende delte Ønsket om Deltagelse i Ministeriet af udenforstaaende og et Udenrigsministerskifte. Stauning fastslog, at Stemningen i Ministeriet var stærkt imod Udenrigsministerskifte, men jeg sagde bestemt, at det var udelukket at holde fast ved dette Standpunkt, hvis det vedblivende voldte Vanskeligheder. Mødet endte med, at vi enedes om, at som det nu laa, maatte Stauning i det hele have frie Hænder under Forhandlingen med Kongen.*) Lørdag den 6. Juli sagde Stauning mig, at han udefra havde faaet en Meddelelse, hvoraf han sluttede, at Scavenius følte sig tiltalt af Tanken om to uden for Rigsdagen som Ministre; han havde begyndt Forhandlinger om to udenforstaaende, og han vilde nu igen tale med Scavenius. Lørdag Eftermiddag fik jeg Meddelelse om, at Scavenius var gaaet ind paa at tage Udenrigsministeriet."

I Drøftelsen af den nærmere Ordning af det nye Ministerium, der fandt Sted indtil dettes Udnævnelse Mandag den 8. Juli, tog Dr. Munch — meddeler han — ikke Del. Det samme gælder Christmas Møller (A. 74) og Buhl (A. 68).

Om Sammensætningen af Ministeriet af 8. Juli 1940 henvises til Bilagene (A. 404).

Hvad angaar de nærmere Omstændigheder ved Scavenius' Afløsning af Dr. Munch paa Udenrigsministerposten foreligger saavel fra Munch som fra Scavenius udførligere Oplysninger fra Kommissionens Afhøringer.

Munch og Scavenius om Udenrigsminister-skiftet.

Første Gang da Spørgsmaalet igen kom frem, efter at de Konservative havde frafaldet deres Ønske om et Udenrigsministerskifte, var, da Kongen den 3. Juli (jfr. foran) rejste Spørgsmaalet Scavenius over for Statsminister Stauning. Statsministeren og Munch aftalte da, at de skulde tale med Scavenius, og Munch skulde indlede Samtalen. „Forholdet var altsaa det“, udtaler Munch (St. 45), „at jeg gik ud fra, at det nu var Statsministerens Ønske, og at dette Ønske hang sammen med den Opfordring, som han havde faaet under Samtalen med Kongen. Jeg ansaa det for rigtigt i Overensstemmelse dermed at opfordre Scavenius til at træde til, jeg ansaa det for min Opgave at gøre, hvad jeg kunde, for at faa Sagen til at gaa i Orden.“ „Ved tidligere Lejlighed, ogsaa naar jeg flygtigt berørte et eller andet Spørgsmaal over for Scavenius“, fortsætter Munch, „tror jeg nok, jeg har brugt den Vending, at der kunde komme en Situation, hvor han kunde blive nødt til at træde til“, og Munch havde ikke paa det Tidspunkt hørt nogen anden Mulighed end Scavenius. „Det var vanskeligt“ — erklærer Munch — „at tænke sig nogen anden Afløser, der kunde bidrage til at løse den Opgave at opretholde hele Maskineriet, hele Forfatningslivet og Samfundslivet i Danmark, som vi alle var enig i skulde opretholdes“ (St. 50), og Munch vil ikke paa nogen som helst Maade afvise et Ansvar for, at Scavenius blev Udenrigsminister.

Den Modsætning, der siden kom op, havde Munch ikke regnet med vilde blive saa skarp, som den blev. „Jeg skal ikke sige, hvem der har haft Ret i de forskellige enkelte Tilfælde“, udtaler Munch, „men det er jo klart, at den Modsætning, der kom mellem Scavenius og Ministeriets Flertal i den senere Tids Politik, blev en Svækkelse for Regeringen.“ (St. 64).

*) Herom udtaler Munch (St. 53): „Man maa huske, at det var en meget urolig Aften, den var stopfyldt med Rygter og Henvendelser og Planer og Forhaabninger, som fandtes i den Kreds, der arbejdede sammen med Sehested og forskellige andre; der var en lang Række Rygter, som gjorde stærkt Indtryk paa adskillige af Ministrene, ikke lige stærkt paa os alle. Jeg var altid ked af den stærke Opmærksomhed, der vistest de forskellige Rygter, som kom fra de Kredse; det skabte hele den Stemning, paa Baggrund af hvilken man kortelig sagde: Nu maa Statsministeren ordne det, som han kan og vil.“

Om de Forhandlinger, der gik forud for Scavenius' Overtagelse af Udenrigsministerposten, har *Scavenius* overensstemmende med, hvad der i øvrigt foreligger for Kommissionen, erklæret, at Opfordringen hertil kom fra Statsminister Stauning. Om de store Betænkeligheder, Scavenius havde givet Udtryk for i sine Samtaler med Munch, udtaler han, at han for det første ikke var nogen Tilhænger af, at Munch trak sig tilbage, „navnlig naar det fik den Karakter, at han skulde forlade Ministeriet som et Slags Sonoffer for den 9. April, det var ligesom en Underkendelse af eller en Træden tilbage for den Handling, man dog maatte erkende var Landets Redning“, ligesom et saadant Skifte vilde vanskeliggøre Fremtiden. „Desuden var jeg ikke blind for den Udvikling, der kom“ — fortsætter Scavenius — „thi der maatte opstaa noget lignende, maaske i værre Form, som forrige Gang, da vi havde Flensborg- og Dannevirke-Bevægelsen; der maatte uvilkaarlig, navnlig under Besættelsen, opstaa Forhold, som vilde gøre det meget vanskeligt for Regeringen, og det kunde være nok een Gang i sit Liv at have saadanne Vanskeligheder, hvor det er uundgaaeligt at blive lagt for Had over for Befolkningen, da man ikke, hvis man føler Ansvarsfølelse, kan rette sig efter Stemningen i Folket, men maa se, hvilke Virkninger det maa faa for Land og Folk. Der var Ting, som fik stor Betydning bagefter, men som man ikke kunde være klar over i Øjeblikket. Jeg maa ærlig sige, at hvis jeg havde været klar over det, staar jeg tvivlende overfor, om det var lykkedes Munch og Stauning at overtale mig.“ (Herom St. 5 og 18 samt St. 8, hvorvidt Scavenius, da han tiltraadte, regnede med, at Tyskland vilde tabe Krigen).

Kongens Stilling.

I den af *Christmas Møller* foran omtalte Redegørelse udtales bl. a., at det i Ministeriet var blevet refereret, at *Kongen* i Samtalerne med Scavenius for at faa denne til at overtage Udenrigsministerposten *skulde have lagt et meget stærkt Pres paa ham*.*) Heroverfor hævder Scavenius, at et saadant Udtryk ikke vilde kunne anvendes om Karakteren af disse Samtaler, lige saa lidt som noget saadant vilde stemme med Kongens Natur. Scavenius kunde heller ikke anerkende, at Kongen havde anvendt en usædvanlig Fremgangsmaade i dette Tilfælde. Afgørende var for Scavenius ikke Samtalerne med Kongen, men Samtalerne med Stauning og Munch, navnlig med den sidste, og da Munch ved den sidste Samtale insisterede paa, at Scavenius ikke maatte svigte, vendte Scavenius tilbage til Stauning og accepterede endelig (St. 8). At der i øvrigt ikke over for Scavenius har foreligget Pres fra anden Side, herom Scavenius (St. 6).

Under Afhøringerne blev der stillet Dr. Munch det Spørgsmaal, om han havde det Indtryk, at Kongen og Kredse uden for de samarbejdende Partier paa Rigsdagen ønskede *imod Staunings Ønske og imod de samarbejdende Partiers Ønske at faa Munch erstattet af Scavenius*. Heroverfor erklærer Munch, at hans Indtryk dengang var, at Kongen over for Stauning ikke fremholdt det specielle Spørgsmaal om Udenrigsministerposten, men i første Række ønskede at imødekomme den Stemning, der forelaa i de Dage, og som var Resultatet af en overmaade stærk Agitation, og som gik ud paa, at der skulde Kræfter udefra ind i Ministeriet (St. 51 og foran om Højgaardkredsen S. 23). Blandt de Poster, hvorpaa Kongen ønskede en Minister, som ikke i egentlig Forstand kunde siges at tilhøre Partierne, var Udenrigsministerposten.**)

*) At det var *Christmas Møllers* bestemte Indtryk, at det var Kongen, der ønskede Scavenius i den nye Regering, herom St. 125.

**) „At Scavenius ikke ved Ministeriets Sammensætning kunde regnes med i Antallet af Repræsentanter for det radikale Parti“, fremgaar af den foran af Munch refererede Samtale med Bertel Dahlgaard, Jørgen Jørgensen og Oluf Steen. At denne Partiets Opfattelse

Scavenius var ikke blandt dem, der gav Kongen det Raad at optage Ikke-Politikere i Ministeriet (herom St. 8), hvor *Scavenius* erklærer ikke at have blandet sig i Ministeriets Sammensætning, hvilket maatte blive Statsministerens Sag. (*Scavenius* om Unmack-Larsens Afgang St. 119). *Scavenius* havde heller ikke ført Samtaler, efter at han var blevet Udenrigsminister, med det Formaal at undersøge Mulighederne for en Regering uden Socialdemokrater (St. 8), eller med det Formaal at undersøge Mulighederne for Bondepartiets Deltagelse i Regeringen (St. 9). *Scavenius'* hele Politik gik under hans Embedstid ud paa at advare Tyskerne mod Planen med danske Nationalsocialister i Regeringen og at modarbejde dem, hvor han kunde. (Herom *Scavenius* St. 10).

Et Spørgsmaal, der af Kommissionen blev stillet Dr. Munch, var, hvorvidt *Scavenius* i sine Samtaler med Munch havde givet Udtryk for en *Ændring i den taktiske Linie over for Tyskland*, en ny, mod Tyskland mere venlig Kurs. Noget saadant er ifølge Munch ikke fremsat af *Scavenius*, og selv om *Scavenius* efter Munchs Opfattelse var indstillet paa en mere aktiv Politik end den, der hidtil var ført, var der ikke deri traadt noget frem, der for Munch kunde gøre det betænkeligt, at *Scavenius* overtog Udenrigsministerposten (St. 48).*)

Scavenius vilde i Betragtning af sin Virksomhed som Udenrigsminister under Verdenskrigen 1914—18 ifølge Munch „have overordentlig store Evner og Forudsætninger for at kunne det. Dertil kom ganske vist ogsaa dette, at vi regnede med, at foregik der et Udenrigsministerskifte, som formentlig for manges Bevidsthed fremkaldtes som et Resultat af den Agitation, der knyttede sig til den 9. April, vilde det være farligt, hvis man ikke fik en Efterfølger, som man fra tysk Side syntes at kunne modtage med rimelig Tillid, og det mente man, man vilde kunne gøre Regning paa i det Øjeblik, *Scavenius* traadte til. Det var jo dengang Forudsætningen for alle, at man vilde opretholde det bestaaende politiske System i Danmark og ikke fremkalde, at Tyskerne greb ind og skabte det Ministerium Frits Clausen, eller hvad det kunde være blevet, hvorom alle talte fra Morgen til Aften i den Periode.“ (St. 54).

Om hvorvidt der fra de forskellige Partiers Side var en „udbredt Uvilje“ og Modvilje imod, at det blev *Scavenius*, der blev Munchs Efterfølger, henvises til de stenografiske Referater, hvoraf fremgaar, at Munch erklærer intet Kendskab at have hertil (St. 60), og *Scavenius* mente ikke, da han overtog Udenrigsministerposten, ved Behandlingen af dansk-tyske Anliggender hurtigt at ville komme i Modsætning til de Ministre, der repræsenterede Rigsdagens samarbejdende Partier, men han troede, at Ministeriet stod enigt bag Stauning; det var først efterhaanden han opdagede, at dette ikke var Tilfældet (St. 35), og at Stauning ikke havde den Autoritet i Ministeriet, *Scavenius* havde regnet med. (St. 6).

I en Henvendelse den 6. Juli om Formiddagen til Stauning gjorde Christmas Møller — erklærer denne — (A. 74 og St. 125) et sidste fortvivlet Forsøg paa at undgaa Erik *Scavenius*, idet han „meget anmodede Stauning om, at han tog Udenrigsministeriets Direktør, *Mohr*, i Stedet“. *Mohr* havde ved Munchs Side „participeret“ i hele Politikken den 9. April, hvorfor det efter Christmas Møllers Opfattelse vilde være naturligt at tage *Mohr*, naar man gerne vilde undgaa *Scavenius*. (St. 126).

Udenrigsministeriets
Direktør,
Mohr, som
Udenrigsminister-
emne.

er refereret for Stauning (herom Munch St. 52), men at det er tvivlsomt, hvorvidt Stauning har refereret dette til Kongen (Munch St. 53).

Om hvorvidt Kongen fornemmelig ønskede *Scavenius* som Udenrigsminister eller fornemmelig, at Munch skulde gaa af (Munch St. 57).

*) Munchs Opfattelse var i øvrigt, at *Scavenius* mente, at Munch i det hele taget var for passiv i alle Forhold, lod det udvikle sig noget for meget i Stedet for at gribe ind i, hvad der foregik, men dette var dog ikke hos Munch af en saadan Karakter, at det hos ham vakte nogen Betænkelighed ved, at *Scavenius* skulde være hans Afløser. (St. 50).

Christmas Møllers Henvendelse til Stauning var dengang Munch ubekendt, men Munch antager, at Christmas Møller har faaet Tanken Fredag den 5. om Aftenen, da Munch efter at have talt med Scavenius og paa ny faaet Afslag vendte tilbage til Ministeriet med den Besked. „Da jeg gør dette“ — udtaler Munch — „føjer jeg til, at jeg i hvert Fald ikke kunde være nogen Hindring for, at det nu kom i Orden, og jeg kunde tænke mig den Mulighed, at der kunde blive Tale om Mohr“. (St. 56).

I Ministeriet herskede — ifølge Munch — en ualmindelig desperat Stemning den Aften under Indtryk af alle mulige Rygter, som var foraarsaget af Usikkerheden om, hvad Stauning kunde blive enig med Kongen om, og alt, hvad dermed stod i Forbindelse (St. 64), og den Aften var Navnet Mohr et Navn, som nævntes, og som øjeblikkelig forsvandt igen. (St. 63). Hvorvidt Mohr nævntes af Stauning næste Dag over for Kongen, havde Munch intet Kendskab kunnet have til, men han kunde kun gætte paa, at Stauning, da han hos Kongen igen mødte Ønsket om udenforstaaende, satte sine Bestræbelser i Gang derfor og kom til det Resultat sammen med Kongen, at man nu maatte fastholde Forsøget med Scavenius (Munch St. 57). Scavenius om Mohrs Kandidatur (St. 19).

v. Renthe-
Fink
advarer
Scavenius.

I sin Redegørelse for Tilblivelsen af 8. Juli-Erklæringen (om denne nedenfor, Afsnit D.) gør Scavenius bl. a. den Bemærkning, at *den tyske Gesandt v. Renthe-Fink havde advaret ham imod at indtræde i Regeringen*. Denne Advarsel var fremsat i en personlig Samtale paa Initiativ af Renthe-Fink — „Initiativet var altid fra hans Side“ (Scavenius St. 13) —, men om den nærmere Baggrund for Advarslen mener Scavenius kun at kunne oplyse, at v. Renthe-Fink her formentlig alene havde rettet sig efter Ønsker, man havde i Berlin, selv om disse Ønsker ikke harmonerede med den moderate Kurs, der ellers var Renthe-Finks. Scavenius havde dengang den Opfattelse, at man nu fra tysk Side vilde have, at det skulde drive derhen, hvor man kunde faa et Paaskud til at skubbe den danske Regering til Side. Skulde der gøres en Indsats, maatte „Øjeblikket være nu. Hvis man holdt sig tilbage nu, kunde Situationen blive endnu mere kompliceret, endnu haardere“ (St. 12), og kunde man faa en Regering, som man „i hvert Fald fra moderat tysk Side maatte anerkende, at den gjorde, hvad der var menneskeligt muligt for at faa det til at glide“, vilde det være meget vanskeligt „for de outrerede“ at komme en saadan Regering til Livs. Det vilde ikke passe dem (Scavenius St. 11). Renthe-Finks Advarsel fik derfor den modsatte Virkning paa Scavenius. „Jeg vilde“ — udtaler han — „gøre en Anstrenge for, at det blev vanskeligere for Tyskerne at sætte den danske Regering til Side. Tyskerne klagede stadig over Passiviteten, man skulde ind paa en anden, mere aktiv Forhandlingstaktik“, og naar Renthe-Fink advarede Scavenius, maatte det for ham snarest virke omvendt, „for det viste sig“ — siger Scavenius — „at der var Opgaver, han ikke ønskede, jeg skulde tage op“. (St. 11).

Gunnar
Larsen
Indtræden i
Regeringen.

Hvad angaar Civilingeniør *Gunnar Larsens Indtræden i Regeringen*, er det af Gunnar Larsen over for Kommissionen oplyst, at Statsminister Stauning henimod Slutningen af Juni Maaned henvendte sig til ham og antydede, at der eventuelt kunde blive Tale om at tilbyde ham en Ministerpost. Denne første Henvendelse blev imidlertid ikke fulgt op, men først den 6. Juli rettede Stauning paa ny en Henvendelse (St. 77), hvorunder Stauning orienterede Gunnar Larsen om Situationens Alvor og meddelte ham, at Scavenius vilde indtræde som Udenrigsminister. Den ny Regeringspolitik vilde — meddelte Stauning ifølge Gunnar Larsen — blive den, at man gennem en aktiv Forhandlingspolitik over for Tyskerne vilde søge at klare opstaaende vanskelige Situationer (St. 81). At Situationen var alvorlig, havde Gunnar Larsen længe vidst; dels havde han tidligere haft nogle Samtaler med Scavenius, dels vidste han det fra forskellige Kilder, Direktør Vilhelm Nielsen og den i Udenrigsministeriet ansatte Direktør Sthyr. En mere direkte Kilde havde han gennem en Nevø af

v. Ribbentrop, Hans Schwarzmann, der var kommet herop lige efter den 9. April og var blevet ansat som Sekretær i det tyske Gesandtskab. Om de Oplysninger vedrørende den tyske Indstilling til en dansk Regeringsomdannelse, der ad disse Veje tilgik Gunnar Larsen, henvises til forskellige Bilag: (A. Nr. 34): Samtale mellem Sthyr og Renthe-Fink af 2. Juli 1940, i hvilken Renthe-Fink hævder, at Stauning og Munch maa gaa af, og at Nationalsocialisterne bør have Sæde i Regeringen; (A. Nr. 36): Referat af Samtale mellem Sthyr og Schwarzmann den 6. Juli, hvori bl. a. meddeles tyske Betænkkeligheder ved, at Scavenius og Gunnar Larsen tiltræder Regeringen (jfr. ogsaa St. 84 og 85). Endelig foreligger A. Nr. 35, et gennem Udenrigsministeriet modtaget Referat, afgivet den 5. Juli 1940, af Samtale mellem Minister Yde og Renthe-Fink om samme Emne.

Overfor Offentligheden afgav Gunnar Larsen samme Dag som Regeringens Tiltrædelseserklæring den 8. Juli en Erklæring om Aarsagen til sin Indtræden i Regeringen, hvori han oplyser, at han har anset det som sin Pligt at yde sin Medvirken til „at gennemføre den Omstilling i Danmarks økonomiske og sociale Liv, som er nødvendig som Følge af de ændrede Vilkaar, hvorunder det danske Folk paa Grund af den nye Tilstand i Europa i Fremtiden vil komme til at arbejde og leve“ (A. Nr. 44). I øvrigt udtaler han i de stenografiske Referater om sin Tiltræden, at „naar Forholdet laa saaledes, at man fra tysk Side vilde søge at presse Nationalsocialister ind i den danske Regering, saa jeg en endnu større Opgave i at gaa ind i Regeringen for at virke til, at noget saadant kunde blive forhindret og for derigennem at krydse de tyske Planer. Paa den anden Side stod det mig klart, at naar Situationen laa saa vanskeligt, som den gjorde, maatte der ret drastiske Midler til“ (St. 85). Om de Betænkkeligheder, han maatte have ved dette Skridt, naar hensaaes til de store engelske og amerikanske Interesser, han havde: St. 84. Om Angrebene paa ham fra de danske Nazister og Bestikkelsen af „Fædrelandet“: St. 86 og A. Nr. 76 samt Bind X, hvor Gunnar Larsens Forhold i det hele vil blive taget op til nærmere Undersøgelse.

D. Tilblivelsen og Offentliggørelsen af 8. Juli-Erklæringen 1940.

Samme Dag som den ny Regering tiltraadte, udtalte Statsminister Stauning sig i Pressens Radioavis om Regeringens Opgaver (A. Nr. 43), og Udenrigsminister Scavenius fremsatte en offentlig Udtalelse, tiltraadt af den samlede Regering, den saakaldte 8. Juli-Erklæring (A. Nr. 42).

Den daværende Udenrigsminister har paa Kommissionens Anmodning afgivet en skriftlig Erklæring om Tilblivelsen og Offentliggørelsen af nævnte Erklæring (A. Nr. 40).

Som i det foregaaende Afsnit berørt, var Grunden til, at Scavenius tiltraadte Regeringen, en Følelse hos ham af, at der burde foretages noget for at styrke den parlamentariske Regering over for de Tendenser, som gjorde sig gældende fra tysk Side for at hidføre en anden Styreform i Danmark (jfr. foran S. 30 og A. Nr. 40). Det var uden Optimisme — erklærer Scavenius —, at han overtog Udenrigsministerposten, og i private Samtaler dengang spaaede han Ministeriet en Levetid af formentlig nogle Maaneder.

Der var ifølge Scavenius ikke i Forvejen med Renthe-Fink ført nogen Samtale om Erklæringens Udformning, og Initiativet laa ganske hos Scavenius (St. 13). Erklæringen var, før den forelagdes det samlede Ministerium, blevet forelagt Stauning, men Scavenius havde ikke før sin Tiltræden betinget sig en saadan Erklærings Udsendelse (St. 17). Scavenius mener ikke, den har været forelagt Kongen (St. 92).*)

*) I en af Axel Pontoppidan udgivet Bog „Kong Christian under Besættelsen“ hævdes, at Erklæringen har været forelagt Kongen, der skal have udtrykt sin Misbilligelse af den og skarpt have givet Scavenius sin Mening til Kende. Dette er ifølge Scavenius positivt forkert. (St. 92).

Om den nærmere Begrundelse for Nødvendigheden af en Erklæring af denne Karakter har Scavenius forklaret, at Erklæringen ikke var et Brud paa den Linie, der var fulgt ved Behandlingen af de dansk-tyske Anliggender, medens P. Munch var Udenrigsminister i Tiden 9. April til 8. Juli 1940; det var blot en anden Taktik (St. 36). Man ønskede at komme i Samarbejde med Tyskerne (St. 22), idet vi bl. a. var afhængige af Tysklands Leveringsmuligheder, ligesom Tyskland under Afspærringen omtrent var vor eneste Aftager. Et Samarbejde burde udnyttes (St. 23), og Formaålet var at klare Dagen og Vejen for det, der truede i Juni 1940. Faktisk opnaaede vi, at Tyskerne holdt sig i Ro (St. 27), og paa Basis af en dansk parlamentarisk Regering vilde der kunne forhandles med Tyskerne (St. 28 og 22). Erklæringens Virkning paa tysk Side var, at den væsentlig bidrog til at bringe den danske Regering over det for dennes Eksistens farligste Tidsrum.

Den Passus i Erklæringen, som har givet mest Anledning til Kritik, var følgende:

„De store
tyske
Sejre“.

„Ved de store tyske Sejre, der har slaaet Verden med Forbavselse og Beundring, er en ny Tid oprundet i Europa, der vil medføre en Nyordning i politisk og økonomisk Henseende under Tysklands Førerskab. Det vil være Danmarks Opgave herunder at finde sin Plads i et nødvendigt og gensidigt aktivt Samarbejde med Stortyskland.“

Herom skriver Scavenius i sin Redegørelse, at „vi befandt os da i en Periode, hvor Tyskerne ikke alene havde taget Magten i Danmark, men efter Overenskomsten med Rusland og Sejrene over Polen og Frankrig var ubestridt Herrer paa Kontinentet. For under disse Forhold at vinde Kredit hos de overmodige Sejrherre gik Erklæringen ud paa at anerkende Tysklands ny Magtstilling og dens Virkninger ogsaa for Danmark“.

Pres paa
de øvrige
Regerings-
medlemmer.

Scavenius havde ikke det Indtryk, at der maatte lægges stærkt Pres paa de øvrige Regeringsmedlemmer for at faa dem til at tiltræde Erklæringen, da den blev forelagt i Ministermødet (St. 13). At der havde været nogen Diskussion, var ifølge Scavenius højst sandsynligt, men en samlet kompakt Modstand*) havde han slet ikke Indtryk af (St. 21), og det var ikke i den forudgaaende Samtale mellem ham og Stauning, da han forelagde Stauning Erklæringen, kommet paa Tale, at de 8 politiske Ministre ikke vilde være med (St. 20). Christmas Møller har imidlertid her den modsatte Opfattelse. Der kunde ifølge Christmas Møller ikke være nogen som helst Tvivl hverken hos Statsministeren eller Udenrigsministeren om, at i hvert Fald de 8 politiske Ministre var imod Erklæringen, og — føjer han til — „jeg tør i hvert Fald for mit eget Vedkommende bestemt hævde, at naar jeg gik med til Erklæringens Udstedelse, hvilket jeg ikke har noget som helst imod, at man anser for en grov, maaske strafværdig Fejl, var Aarsagen dertil den, at jeg følte mig fuldstændig overbevist om, at der kun var eet af to at gøre i denne Situation: enten acceptere Erklæringen eller at demissionere“ (A. 74). (At Christmas Møller protesterede kraftigt, herom Gunnar Larsen St. 88).

Paa Spørgsmaalet om, hvorvidt den i 8. Juli-Erklæringen proklamerede Politik maatte anses stemmende med den Udenrigspolitik, Rigsdagen ønskede at føre, erklærer Scavenius, at han jo ansaa det for et taktisk Spørgsmaal. Han maatte antage, „at naar den 9. April gik som den gik, var det Mening, at man ikke vilde have Landet ødelagt af Tyskerne, og at denne Linie skulde følges“ (St. 34). Og ved den angivne Lejlighed blev der ikke givet Udtryk for, at der var Uoverensstemmelser inden for Regeringen om den Politik, der skulde følges. „Senere udviklede der sig“ — fortsætter Scavenius — „noget som spillede en stor Rolle, nemlig Stemningen, og

*) Jfr. Munch St. 62, hvorefter Scavenius ikke i Ministermødet mødte „saa stærke Indvendinger eller saadanne Indvendinger, som han egentlig havde regnet med“.

Kollegerne henviste til denne Stemning som en Magtfaktor, man maatte regne med, hvortil jeg maatte sige: Ja, men min Opgave er at komme igennem med Tyskerne. Stemningen alene var jo ikke nogen politisk Rettesnor, den sagde heller ikke, hvad Befolkningen virkelig ønskede sig, thi naar en fri Debat ikke kan finde Sted, og Sagerne ikke oplyses, men man alene baserer sig paa Rygter, mere eller mindre fantastiske, kan der ikke være noget virkelig sagligt Hold i Stemningen.“ (St. 34).

Paa Spørgsmaalet om, hvorvidt det var Scavenius' Indtryk, at den ovenfor citerede Passus af Erklæringen „De store tyske Sejre“ o. s. v. var i Strid med, hvad de samarbejdende Partier ønskede *sagt* i en Erklæring fra den danske Regering paa det daværende Tidspunkt, erklærede Scavenius, at de vel ikke ønskede *sagt* noget (St. 21 og 35).

Spørgsmaalet om, hvorvidt vi i samme Grad, som vi i Kraft af Erklæringen fik politisk Kredit hos Tyskland, maatte antages at faa Miskredit andetsteds, besvarer Scavenius derhen, at man udefra, da Landet jo var besat af tyske Tropper, sikkert vilde opfatte det som et Afværgningsforsøg (St. 26).

Erklæringen af 8. Juli blev ikke forelagt Det udenrigspolitiske Nævn*) eller Samarbejdsudvalget, og dens Udsendelse gav senere Anledning til et Sammenstød i Det udenrigspolitiske Nævn mellem Landstingsmand Jepsen Christensen og Udenrigsminister Scavenius. Efter Mødet i Nævnet vilde Jepsen Christensen udsende en Udtalelse med Kritik af 8. Juli-Erklæringen, men denne Udtalelse blev forhindret af Udenrigsministeriets Pressebureau (herom Scavenius St. 23 og Ministertermødeprotokollerne A. 427). Jepsen Christensens paatænkte Udtalelse findes som Bilag (A. Nr. 41).

Jepsen Christensens
paatænkte
Udtalelse
til Offentligheden.

Den afgaaende Udenrigsminister, *Munch*, fik først Erklæringen at se, da Ministerskiftet havde fundet Sted, og da Scavenius var paa Vej til Ministermødet med den; Munch gjorde da sine Indvendinger imod den, men Scavenius erklærede, at den var nødvendig. „Saa saa jeg jo“ — fortsætter Munch — „da den blev offentliggjort, og dør stod jeg jo overhovedet over for en meget stærk Reaktion i Befolkningens Stemninger og hos adskillige Politikere, men det forekom mig dog givet, at man ikke pludselig nu kunde gaa over til, efter at dette var besluttet af det samlede Ministerium, at tage, om jeg saa maa sige, noget Brud. Jeg var jo paa det Tidspunkt“ — slutter Munch — „paa enhver Maade udelukket fra at gøre noget som helst Forsøg paa at øve nogen Indflydelse paa, hvad der nu skete.“ (St. 62).

I Erklæringen af 8. Juli findes følgende Passus: „Det har været den lille Stats Opgave at føre en Politik, der holdt Landet uden for de store Staters Kamp. Opgaven maatte nærmere forstaas saaledes, at Danmark under ingen Omstændigheder maatte komme i Strid med sin store Nabo mod Syd.“

Paa Forespørgsel om Betydningen af denne Passus erklærede Scavenius: „at komme i Strid“ vil sige, at vi „ikke maa komme i Krig med dem“, men den nævnte Passus tog alene Henblik paa den tidligere Politik (Militærpolitik), ikke paa den kommende (St. 28).

Efter at Erklæringen var blevet tiltraadt af det samlede Ministerium, blev den offentliggjort i den danske Presse**), men da den derefter *gengaves i tyske Blade*,

*) Om Udenrigsminister Scavenius' Stilling til Det udenrigspolitiske Nævn St. 23 og 31. Om Dr. Krag's Kritik i Folketingets Møde den 21. November 1941 af Ministerens Forhold overfor Nævnet se A. 87.

**) I Ministermødeprotokollen for 8. Juli meddeles om 8. Juli Erklæringen kun følgende: „Udenrigsministeren oplæste en af ham til „Berliner Börsenzeitung“ udarbejdet Opsats vedrørende Danmarks Forhold til Tyskland og foreslog den tilstillet Dagbladet „Politiken“ og derfra gennem Ritzaus Bureau den øvrige Presse. Dette tiltraadtes, dog saaledes, at den paagældende Udtalelse blev tilstillet Ritzaus Bureau direkte. (A. 422).

skete det med Udeladelse af Slutningen om Danmarks Selvstændighed og det danske Folks Egenart.*) Dette maatte — erklærer Scavenius — vække stor Betænkelighed og var en yderligere Aarsag til, at Erklæringen officielt maatte meddeles den tyske Regering, hvis Hensigten med den skulde opnaas. Den blev derfor direkte overgivet derved, at Scavenius sendte Udenrigsministeriets Direktør til Berlin med den. (St. 22).

Radio-
meddelelse
af 12. Juli
1940.

Den 12. Juli 1940 udsendtes gennem Radioen en Meddelelse angaaende Danmarks Stilling efter den tyske Besættelse. Meddelelsen udsendtes — som det hed — „i Anledning af, at der i den senere Tid i den engelske Radio i Forbindelse med Omtalen af danske indrepolitiske Spørgsmaal, særlig Regeringens Omdannelse, er fremkommet Udtalelser, som bestrider, at den danske Regering har bevaret sin Selvstændighed“. (A. Nr. 39).

E. Gesandt v. Renthe-Finks Demarche Julen 1940.

I Efteraaret 1940 rettede den tyske Gesandt v. Renthe-Fink en Henvendelse til den danske Regering med den Hensigt at hidføre et Regeringsskifte. Renthe-Finks Demarche førte dog ikke til noget, men Regeringen fortsatte uforandret.

Da Kommissionen maatte anse det for at være af Interesse at faa den daværende Udenrigsministers Udredning heraf, anmodede man Erik Scavenius om en skriftlig Redegørelse om disse Forhold (A. Nr. 46). Af denne fremgaar, at Scavenius allerede i September og Oktober Maaned 1940 ved Samtaler med tyske Repræsentanter mødte en betydelig Utilfredshed med den danske Regering og dens Virksomhed. Spørgsmaalet blev dog først bragt officielt paa Bane af den tyske Gesandt, da denne efter et Besøg i Berlin havde faaet særlige Instrukser i saa Henseende.

Da det maatte virke paafaldende, at saadanne tyske Krav blev rejst saa forholdsvist kort Tid efter den „kraftige 8. Juli-Erklæring“, rettedes af Kommissionen det Spørgsmaal til Scavenius, om han ikke havde ventet, at Erklæringen „skulde have virket lidt længere over for Tyskerne“ (St. 93). Scavenius erkendte, at Tyskerne i første Omgang ikke tog megen Notits af den, men Regeringen blev dog alligevel siddende. Forholdet var ifølge Scavenius det, at Tyskerne i det første Aar, skønt de intet reelt kunde beklage sig over, stadig var optaget af, at der skulde være en anden Regering, de kunde ikke samarbejde med en „Marxist“ som Regeringschef, og de danske Nationalsocialister burde repræsenteres i Regeringen. Først efter at denne Periode var overstaaet, forefaldt der ikke noget, som ikke havde en konkret Oprindelse (St. 95).

Som det af Scavenius' udførlige Redegørelse fremgaar, var de Indvendinger, man fra den tyske Gesandt gjorde over for Regeringen, navnlig, at den var for afhængig af Partiindflydelse. Regeringen havde ikke vist sig i Stand til at modvirke den tysk-fjendtlige Stemning i Landet, og den var for passiv i Udviklingen af det dansk-tyske Forhold. Heroverfor havde Scavenius bl. a. fremført, at Praksis jo havde vist, at den danske Rigsdag og Partierne i den nuværende Situation havde arbejdet sammen med Regeringen hurtigt og friktionsløst. I saa Henseende havde Regeringen en heldig Sammensætning, og man maatte frygte af en eventuel ny Ledelse af Regeringen, at denne maaske vilde have Vanskelighed ved at vinde Arbejdernes

*) Denne Passus var saalydende: Det danske Folk stoler paa, at det i den nye europæiske Ordning vil kunde bevare sin Selvstændighed, og det haaber at finde Forstaaelse for sin Egenart og for sin traditionelle fredelige, politiske og sociale Udvikling.

Tillid. Over for Renthe-Finks Indvending herimod, at man fra tysk Side intet havde at erindre imod Fagforeningernes Ledelse, men at det var det politiske Socialdemokrati, man tog Afstand fra, kunde Scavenius anføre, at de danske Arbejdere ikke havde Øje for en saadan Modsætning, men tværtimod følte deres politiske Repræsentanter som deres Interessers Forsvarere.

Scavenius stillede i Samtalens Løb en Række Modspørgsmaal til Renthe-Fink, som denne noterede ned, bl. a. om, hvorvidt en ny Regering vilde bliver anerkendt fra tysk Side, og om den vilde faa Arbejdskraft, om der kunde opnaas Enighed om, at de danske Nationalsocialister i deres politiske Agitation skulde rette sig efter de gældende Love og Forskrifter og ikke optræde som Provokatører, om de tyske Tropper i Danmark kunde mindskes, og endelig om den tyske Regering eventuelt kunde tænke sig at gentage 9. April-Tilsagnet. Over for Scavenius' Spørgsmaal vedrørende Nationalsocialisterne hævdede Renthe-Fink, at dette var en Sag, der maatte ordnes med dem, hvortil Scavenius bemærkede, at en Forstaaelse mellem de to Regeringer i saa Henseende ogsaa forekom ham paakrævet. Spørgsmaalet om en Formindskelse af det tyske Tropeantal mente Renthe-Fink maatte afgøres af de militære Myndigheder efter militære Hensyn.

„Som det fremgaar af foranstaaende“ — skriver Scavenius — „bestræbte jeg mig under Samtalen for at advare mod drastiske Fremgangsmaader, der vilde være egnet til at fremkalde Virkninger modsat de ønskede. Paa den anden Side maatte jeg mene, at det under den nuværende militærpolitiske og økonomiske Situation for Landet ikke lod sig gøre at stille sig afvisende over for denne Henvendelse. Spørgsmaalet maatte optages til Undersøgelse og Forhandling, men forhaabentlig var Tidspunktet egnet til at faa en aaben Drøftelse med den tyske Regering, hvorigennem den hidtil savnede modus vivendi kunde opnaas.“

Naar Scavenius over for Renthe-Fink opstillede Spørgsmaalet om, hvorvidt den tyske Regering kunde tænke sig at gentage 9. April-Tilsagnet, var dette — oplyser han under Afhøringerne — fordi man havde Indtrykket af, at det var gaaet lidt i Glemme (St. 94). Der skete Ting, „man ikke syntes skulde være sket, hvis man virkelig respekterede det, og hvis man vilde gentage det, vilde det være ligesom lidt vanskeligere“; Tyskerne havde dog ikke paa det Tidspunkt eller før i Scavenius' Embedstid truet med, at nævnte Tilsagn kunde blive annulleret; noget saadant kom først frem senere „i Nervositeten med at faa os til Berlin til Antikominternpagten“. At man vilde svække disse Tilsagns Værdi ved at rejse Spørgsmaalet, mente Scavenius ikke, han vilde snarere mene, at der deri laa en Kritik af, hvad Tyskerne foretog sig (St. 95). I øvrigt var det Scavenius' Opfattelse, at Tyskerne „passende kunde have taget mere overlegent paa disse Ting og ikke plaget mig med alle de Bagateller, de kom løbende med“ (St. 95). Om hvorvidt Tyskernes Krav om Indgreb paa Retsplejens Omraade var et Brud paa Løftet af 9. April (Scavenius, St. 96—97).

Gentagelse
af 9. April-
Tilsagnet.

Til Slut udtalte Renthe-Fink i Samtalen med Scavenius, at han inden Aarskiftet vilde søge *Audiens hos Kongen* for at gøre denne bekendt med de tyske Synspunkter, og Scavenius tilsagde, at han efter Julehelligdagene vilde referere Sagen for Kongen og for Statsministeren.

Paa et Ministermøde den 28. December 1940 redegjorde Udenrigsministeren herefter for Samtalen med Renthe-Fink, og Statsministeren meddelte, at han sammen med Udenrigsministeren Dagen i Forvejen havde givet Kongen Underretning. Man vedtog at underrette Samarbejdsudvalget i et Møde Mandag den 30. December (A. 433). Om Forløbet af dette Møde hedder det i Samarbejdsudvalgets Protokol: „Statsministeren var mødt og oplyste, at den tyske Gesandt havde været hos Udenrigsministeren og meddelt, at Udviklingen i Danmark ikke var tilfredsstillende.

Man ønskede en Regeringsomdannelse. Dette Ønske vil i Dag af Hr. Renthe-Fink blive forebragt Kongen. Kongen vilde nægte at modtage Gesandten, men vi bad ham gøre det. Nyt Møde bestemtes til Kl. 14." (A. Nr. 532). I dette nye Møde oplæste Udenrigsministeren sit Referat af Samtalen med Gesandten, og der førtes en Debat, som — ifølge Protokollen — „fra alle Sider viste Betænkelighed ved at foretage et Ministerskifte efter Krav udefra, der kan skade det Samarbejde, som er Nationens Styrke. — Og man frygtede, at det blot var en Station paa Vejen. — Kongen har bedt om Tid til Overvejelse." (A. 532). I et Ministermøde samme Dag Kl. 17 redegjorde Statsministeren for de Forhandlinger vedrørende Regeringens Sammensætning, der var ført med Kongen og Rigsdagens Samarbejdsudvalg (A. 433). Af Samarbejdsudvalgets Protokol for nævnte Dato fremgaar endvidere, at Udvalgets Medlemmer dateret den 30. December 1940 fik tilsendt en Skrivelse af følgende Indhold fra Socialdemokratisk Forbund:

Henvendelse
fra Social-
demokratisk
Forbund.

„I Fortsættelse af vore Drøftelser i Dag i Samarbejdsudvalget vil vi til Orientering gerne meddele Dem, at paa et i Aften afholdt Møde, hvori deltog Repræsentanter for den samlede — faglige og politiske — Arbejderbevægelse, vedtog man enstemmigt:

1. at fraraade Statsminister Stauning under de foreliggende Forhold at følge Kravet om Demission,
2. at man, hvis Statsminister Stauning desuagtet demissionerer, maa betragte det som en Selvfølge, at Demissionen gælder hele Ministeriet.

Mødet var endvidere af den Opfattelse, at det maa anses for udelukket, at Repræsentanter for Arbejderbevægelsen under Forhold som foran nævnte vil indtræde i en eventuel ny Regering.

Venligst

Alsing Andersen.

Hedtoft-Hansen."

„Den 2. Januar 1941 kom den tyske Gesandt" — skriver Scavenius — „tilbage til Sagen", idet han meddelte Scavenius følgende tyske Krav, som han noterede ned:

En partipolitisk ikke bundet Regering, der er fri for Indflydelse fra Personer, som er politisk belastet over for Tyskland.

Et mere positivt Samarbejde med Tyskland.

En mere energisk Bekæmpelse af antitysk Agitation af enhver Art.

Indstilling af Klapjagten paa danske Nationalsocialister, ogsaa i Pressen. For Eksempel maa Bekendelse til Nationalsocialismen og tyskvenlig Orientering ikke betegnes som Landsforræderi.

Sideløbende med den tyske Aktion i Retning af en dansk Regeringsomdannelse var i Efteraaret 1940 rettet Kravene om, at *Christmas Møller* skulde udtræde af Regeringen, hvilket skete den 3. Oktober. Men hertil føjede den tyske Gesandt nu i Januar 1941 Krav om Udelukkelse af *Christmas Møller* fra Politik: 1. Afskedigelse fra hans partipolitiske Embeder og 2. Nedlæggelse af Rigsdagsmandatet. Herom henvises til det i følgende Afsnit F. anførte, hvoraf det bl. a. vil fremgaa, at medvirkende til, at *Christmas Møller* bøjede sig for Statsministerens Henstillinger her, var den afgørende Vægt *Christmas Møller* lagde paa, at Statsministeren fortsat var Regeringschef. *Christmas Møller* vilde anse det „for en Ulykke af katastrofalt Omfang", om man lyttede til de Røster, som ogsaa var kommet Statsministeren for Øre om at skifte Regering (jfr. Skrivelse af 13. December 1940 fra *Christmas Møller* til Statsminister Stauning, A. 130).

De tyske Krav af 2. Januar blev af Scavenius drøftet med Stauning, og vi var enige om — skriver Scavenius —, at vi ikke paa Forhaand kunde stille os afvisende over for en Forhandling, der derefter som Følge af Spørgsmaalets nøje Sammenhæng med de indre politiske Forhold naturligt gled over til Statsministeren.

Spørgsmaalet blev derefter paa ny drøftet i et Ministermøde den 3. Januar 1941 (A. 433) og i Samarbejdsudvalget i et Møde den 4. Januar. Om den indgaaende Drøftelse her og om Scavenius' Stilling til, at man maatte „bøje af“ (A. 535 og St. 97—98).

Efter et nyt Besøg i Berlin berørte den tyske Gesandt ifølge Scavenius paa ny Sagen den 7. Januar, idet han „smilende spurgte mig: Gaar han eller gaar han ikke?“

Til denne Udtalelse har Renthe-Fink til Politirapporten (A. 95) ønsket følgende optaget, idet han i øvrigt bekræfter Scavenius' Fremstilling af hele „Demarchen“:

Politi-
rapporten
over v.
Renthe-Fink.

„Efter at v. Renthe-Fink gennem Meissner havde erfaret, at Stauning var træt af Embedet og muligvis vilde ombytte Statsministerposten med Udenrigsministerposten, underrettede han Berlin og blev bemyndiget til at acceptere en ny Regering med en politisk neutral Chef. Omtrent paa samme Tid traf v. Renthe-Fink Stauning ved en Middag paa Christiansborg og spurgte ham, idet han hentydede til den Oplysning, Meissner havde givet ham, om det var rigtigt, at han vilde gaa af som Statsminister. Stauning tog ikke Stilling til Spørgsmaalet, men svarede undvigende. Nogen Tid derefter opsøgte Stauning v. Renthe-Fink i det tyske Gesandtskab — det var overhovedet den eneste Gang, Stauning har været i Gesandtskabet —, og de havde da en længere Samtale angaaende den danske Regerings og v. Renthe-Finks Politik. Stauning spurgte direkte, om v. Renthe-Fink og den tyske Regering ønskede, at han skulde gaa af som Statsminister. Hertil svarede v. Renthe-Fink, at hvis Stauning ikke selv ønskede at gaa, vilde han i hvert Fald ikke og Berlin formentlig heller ikke forlange hans Tilbagetræden. v. Renthe-Fink tilføjer i denne Forbindelse, at det afgørende for hans Svar til Stauning har været, at Scavenius indtrængende havde fraraadet at lade Stauning gaa og opgive en Samlingsregering. Stauning svarede, at han ikke ønskede at se sin Person som Konfliktstof mellem Danmark og Tyskland, men at han som Følge af v. Renthe-Finks Udtalelse vilde forblive i Embedet. Han vilde imidlertid være rede til at foretage visse Regeringsændringer, hvis man fra tysk Side mente at maatte insistere derpaa. v. Renthe-Fink indberettede til Berlin om Staunings Holdning og tilraadede i sine Kommentarer at lade Stauning blive siddende. Dette har Berlin ogsaa accepteret.“

Scavenius kendte ikke den foran omtalte Samtale mellem Renthe-Fink og Stauning, og Renthe-Finks Spørgsmaal: Gaar han eller gaar han ikke? var derfor for Scavenius lidt uforstaaeligt, men det havde altsaa sin Begrundelse i denne Samtale (St. 94). Scavenius kunde derfor dengang af denne Ytring kun faa det Indtryk, at der i hvert Fald ikke var indtraadt nogen Skærpelse i Situationen (A. 89). Han benyttede da Lejligheden til paa ny at gennemgaa de Argumenter mod Regeringsomdannelse, han tidligere havde fremført. Jeg blev — erklærer han — overrasket ved at bemærke, at de denne Gang syntes at gøre Indtryk paa Renthe-Fink. Om Samtalens nærmere Indhold og Renthe-Finks ændrede Indstilling*), hvoraf det — som Scavenius udtaler — fremgik, at man nu paa tysk Side var paa Tilbagetog, henvises til Scavenius' Udredning, som afsluttes med følgende Bemærkninger: „det lykkedes da ogsaa Hr. Stauning i sine Forhandlinger med Presseattaché Meissner, der optraadte paa Hr. v. Renthe-Finks Vegne, at føre Sagen til et Punkt, hvor man paa tysk Side helt mistede Interessen for den. Regeringen fortsatte uforandret.“ (A. 89).

I Bilagene er til Belysning af den Diskussion, der stadig i Ministermøder og under Forhandlinger med tyske Myndigheder i den nærmest herefter følgende Tid førtes vedrørende en Omdannelse af Regeringen, optrykt nogle Dagbogsoptagelser af Gunnar Larsen omfattende Januar og Februar 1941 (A. 112).

*) Renthe-Finks ændrede Indstilling, som Scavenius omtaler i Slutningen af sin Erklæring, maa altsaa — udtaler Renthe-Fink til Politirapporten — henføres til Staunings Initiativ (A. Nr. 96).

F. Christmas Møllers Afgang som Minister og hans senere Udtræden af Samarbejdsudvalget og Fratræden af politiske Hverv.

Christmas Møllers Afrejse til England.

I Efteraaret 1940 blev — erklærer den daværende Udenrigsminister Scavenius i en skriftlig Redegørelse om Emnet (A. Nr. 54) — det tyske Gesandtskab opmærksom paa daværende Handelsminister, *Hr. Christmas Møllers Virksomhed som Taler paa politiske Møder* og skaffede sig Referater fra saadanne, ogsaa lukkede Møder. Gesandten hævdede uden dog derfor at anføre Beviser, at Referaterne viste, at Hr. Christmas Møller's Taler var uforenelige med det dansk-tyske Samarbejde og Opretholdelsen af den gode Forstaaelse mellem Landene, og krævede, at Ministeren skulde udtræde af Regeringen*). Dette skete ogsaa efter en Forhandling mellem Statsminister Stauning og Hr. Christmas Møller. Stillingen som Minister var jo den mest eksponerede, og det var Statsministerens Opgave at afgøre, om et Medlem af hans Regering kunde fortsætte.

Christmas Møller fratraadte da som Handelsminister den 3. Oktober 1940, efter at han i et Ministermøde den 3. Oktober havde bedt sig fri for Posten. Spørgsmaalet blev paa dette Møde indgaaende drøftet — hedder det i Ministermødeprotokollen —, og han gav herunder Udtryk for, at han fastholdt at ville demissionere. Regeringen tog med Beklagelse dette til Efterretning (A. 430).

Christmas Møller udtaler under de stenografiske Afhøringer, at man for saa vidt angaar hans Afgang som Minister, „maaske ikke helt kan sige, at jeg blev tvunget til at gaa af“. Men man var klar over, at der vilde komme et Krav. Da v. Renthe-Fink ikke var med til Rigsdagens Aabning, idet han var rejst til Berlin, meddelte Stauning Christmas Møller, at der vilde komme et saadant Krav, og for „ikke at faa dette Krav rejst, saaledes at man skulde forhandle om det“, blev Stauning og Christmas Møller enige om, at Christmas Møller selv skulde trække sig tilbage. Motiveringen blev den, at han ikke kunde passe baade sit Embede som Minister og sit Hverv inden for det konservative Parti (St. 132).

Om det videre Forløb oplyser Scavenius, at Christmas Møller efter sin Afgang som Minister og sin senere Udtræden af Samarbejdsudvalget**) mente at kunne *fortsætte sin Virksomhed som politisk Taler*, og dette førte til en Fortsættelse af Konflikten, hvorunder den tyske Gesandt krævede ikke alene, at Christmas Møller helt skulde ophøre med at deltage i Møder, baade offentlige og lukkede, men ogsaa efterhaanden drev Forfølgelsen saa vidt til at forlange, at han skulde *nedlægge ethvert politisk Hverv, ogsaa Rigsdagsmandatet*. Efter at Forstaaelse var opnaaet med Christmas Møller om at standse sine politiske Foredrag, søgte Scavenius at faa den videre Forfølgelse til at ophøre ved at fremhæve over for Gesandten, at Kravet om Rigsdagsmandatets Nedlæggelse betød en Krænkelse af den danske Forfatning, og at Kravet om Nedlæggelse af Partihverv var et partipolitisk Spørgsmaal og ikke lod sig gennemføre i Partiet.

Denne Bestræbelse lykkedes imidlertid ikke, og Januar 1941 kom von Renthe-Fink tilbage til Sagen og forlangte nu, at den danske Regering, som han gav det politiske Ansvar, skulde sørge for, at Christmas Møller nedlagde sine Partihverv, herunder Rigsdagsmandatet. Dette gik ogsaa Christmas Møller med til i Erkendelse

*) Grunden til, at Tyskerne ønskede Christmas Møller fjernet, var — ifølge Renthe-Fink — ikke Indvendinger mod hans indrepolitiske Linie, men fordi man mistænkte ham for at øve erhvervsøkonomisk Sabotage i Forhold til Tyskland, jfr. Politirapporten over v. Renthe-Fink, A. 102; at denne Begrundelse ikke blev fremført dengang, herom Scavenius St. 101.

**) Af hvilket han udtraadte den 16. Oktober 1940.

Christmas
Møller
fratræder
som Han-
delsminister.

Christmas
Møllers
Nedlæggelse
af andre
politiske
Hverv.

af Regeringens vanskelige Stilling, og Scavenius kunde meddele Gesandten, at Christmas Møller havde nedlagt sine politiske Stillinger efter egen Beslutning.

Scavenius hævder her (jfr. St. 100 og 101), at det var den almindelige Opfattelse blandt Ministerkollegerne, at Christmas Møller havde været *uforsigtig* og selv havde givet Anledning dertil, og at man af Hensyn til de farlige Konsekvenser ikke kunde staa paa det Standpunkt at sige Nej, selv om man her stod over for et tysk Forsøg paa Krænkelse af Forfatningen. (Christmas Møller om sine Bevæggrunde til Nedlæggelsen af Hvervene, St. 132).

Om den Korrespondance, der kom til at foreligge vedrørende Sagen, henvises til Bilagene, hvori er aftrykt (efter Fotokopi).

Korre-
spondance.

1. (A. Nr. 57). Skrivelse af 13. December 1940, hvori Udenrigsminister Scavenius meddeler Minister von Renthe-Fink Folketingsmand Christmas Møllers Tilsagn om at bringe sin politiske Foredragsvirksomhed til Ophør; men gør Indvendinger imod hans Nedlæggelse af Rigsdagsmandatet og af Sekretærstillingen ved Det konservative Folkeparti.
2. (A. Nr. 58). Skrivelse af 13. December 1940 fra Folketingsmand Christmas Møller til Statsminister Stauning vedrørende sidstnævntes Henvendelse til Folketingsmanden og denne Henvendelses Besvarelse (herunder hvorvidt lukkede Møder omfattes af Aftalen).
3. (A. Nr. 59). Aide Mémoire af 7. Januar 1941 fra det tyske Gesandtskab til Udenrigsministeriet, hvori der fremsættes Krav om, at Folketingsmand Christmas Møller nedlægger sine politiske Hverv og Stillinger, og Regeringen paalægges Ansvar herfor.
4. (A. Nr. 60 og 61). Skrivelse af 10. Januar 1941 fra Folketingsmand Christmas Møller til Statsminister Stauning og Udenrigsminister Scavenius vedrørende Statsministerens og Udenrigsministerens Henstillinger til Folketingsmanden (Skrivelse fra de to Ministre til Christmas Møller).
5. (A. Nr. 62). Skrivelse af 11. Januar 1941 med Meddelelse fra Udenrigsminister Scavenius til Minister von Renthe-Fink, at Folketingsmand Christmas Møller har nedlagt sit Rigsdagsmandat og andre politiske Hverv.
6. (A. Nr. 63 og 64). Skrivelse af 29. Januar 1941 med 1 Bilag fra Hr. Christmas Møller til Udenrigsminister Scavenius vedrørende Spørgsmaalet om Deltagelse i mindre Møder af lukket Karakter.

Endvidere foreligger:

7. (A. Nr. 65 og 66). Skrivelse af 22. Oktober 1941 fra Renthe-Fink til Udenrigsminister Scavenius vedrørende Christmas Møllers Foredrag den 16. s. M. i Gl. Hellerup Gymnasium, bilagt Referat af Talen, og
8. (A. Nr. 67). Skrivelse af 13. November 1941 fra Udenrigsminister Scavenius til Renthe-Fink vedrørende et Telegram fra Minister Fibiger til Christmas Møller.

Fra fhv. Minister Christmas Møller har Kommissionen paa Anmodning modtaget en skriftlig Redegørelse for de nærmere Omstændigheder i Forbindelse med hans *Afrejse til England i Slutningen af April 1942* (A. Nr. 55). I denne Redegørelse meddeler Christmas Møller, at han ved Juletid 1940 fik en Henvendelse fra Redaktør *Ebbe Munck*, der spurgte ham, om han kunde tænke sig at udføre et Arbejde for de Allieredes Sag, hvortil Christmas Møller svarede Ja. Senere havde Christmas Møller en Samtale med Fru *Jytte Seidenfaden*, der lige hjemkommet fra en Rejse til Sverige over for Christmas Møller refererede et Brev, hun havde læst og lært uden ad, fra den daværende Minister of economic Warfare *Hugh Dalton*, der heri opfordrede Christmas Møller til at tage til England for at være med i Arbejdet for den frie danske Bevægelse, og fordi det kunde være overmaade nyttigt, at en dansk Politiker, som havde god Kendskab til Tingene, kunde være i England. Efter at have reflekteret nærmere over Henvendelsen (jfr. herom nærmere i Aktstykket) besluttede Christmas Møller at

Christmas
Møllers
Afrejse til
England;
April 1942.

svare Ja, og ved Bistand af Forretningsfører *Borch Johansen* og Redaktør *Ebbe Munch* kom Christmas Møller i Forbindelse med den engelske Legation og den daværende engelske Minister i Stockholm. Fra denne fik Christmas Møller derefter i Efteraaret 1941 gennem Borch Johansen en Skrivelse, hvori det bl. a. hed: „Hans Majestæts Regering ønsker Deres Nærværelse i England, ligesom Enkelpersoner og Medlemmer af Krigskabinetet gør det“ (om Skrivelsen nærmere A. Nr. 55). Christmas Møller fik samtidig mundtlig Besked om, at han, hvis han ønskede det, kunde faa en Henvendelse fra *The War Cabinet* og fra Udenrigsminister *Eden*. Christmas Møller svarede derefter Ja. Afrejsen skulde være foregaaet i Januar 1942, men Issituationen bevirkede, at Christmas Møller med Hustru og Søn først kom af Sted i Slutningen af April. I Marts 1942 fik Christmas Møller desuden et Brev fra Præsidenten for „Frie Danske“ *F. Krøyer-Kielberg*, der indtrængende anmodede ham om at komme (A. 124).

Hvad angaar Christmas Møllers Bevæggrunde til at rejse, erklærer han, at han naturligvis helst vilde have været blevet hjemme og udført sit Arbejde i Danmark, han var dengang allerede saa smaat i Gang med Forberedelserne til adskilligt illegalt Arbejde, men hvad enten hans Mission lykkedes eller ikke, saa var det hans Pligt — mente han — at give et positivt Svar paa den Opfordring, der stilledes ham fra Storbritanniens Side. „Jeg ansaa ikke mig selv“ — slutter Christmas Møller — „for særlig velegnet til at løse en saadan Opgave, men nu var Valget engang faldet paa mig, og medens jeg ikke vidste, hvor gavnlig min Indsats eventuelt vilde blive og ikke havde særlig store Forventninger hertil, vidste jeg, at jeg kunde gøre afgjort Skade ved at svare Nej.“ (A. 125).

I et Brev til Justitsministeren, dateret Maj 1942, meddelte Christmas Møller, at han havde forladt Landet, og at ingen her i Landet bøsiddende, hverken dansk eller fremmed Statsborger, havde været ham behjælpelig med denne Handling (Brevet er aftrykt i Facsimile A. Nr. 69).

Om de Vanskeligheder, der for Regeringen opstod ved Christmas Møllers Afrejse, erklærer Scavenius, at disse beroede paa den tyske Tilbøjelighed til at give Det konservative Folkeparti og særlig Kirkeminister Fibiger et Medansvar for denne Begivenhed. Da Partiet var Deltager i Samlingsministeriet, gik dette Medansvar videre til Regeringen.

Paa Ministermødet den 15. Maj (jfr. A. 467) enedes man derefter om at udsende følgende Pressemeldelse:

„Regeringen meddeler:

Onsdag den 13. d. M. modtog Justitsministeren et fra København afsendt og den 12. d. M. her poststemplet Brev fra fhv. Handelsminister og Folketingsmand Christmas Møller indeholdende Meddelelse om, at Hr. Christmas Møller for nogle Dage siden sammen med sin Hustru og Søn havde forladt Landet.

Torsdag den 14. d. M. holdt Hr. Christmas Møller i den engelske Radio en Tale, hvoraf fremgik, at han har begivet sig til England for at gøre fælles Sag med de fri Danske, der i Strid med den danske Regerings Politik har stillet sig til Raadighed for og udfoldet forskellig Virksomhed til Fordel for den ene af de krigsførende Parter.

Regeringen har tidligere givet Udtryk for, at der kun findes een dansk Politik, nemlig den, der føres af Landets ansvarlige Regering i Overensstemmelse med Landets Rigsdag, og at det er enhver Borgers Pligt at indordne sig under denne Politik, idet anden Handlemaade kan volde Landet Vanskeligheder. Regeringen maa derfor beklage, at et tidligere Medlem af Regeringen og den danske Rigsdag uden Tilladelse har forladt Landet og stillet sig til Raadighed for Kræfter, der ikke følger de Retningslinier, som af de ansvarlige danske Myndigheder paa Grundlag af disses Kendskab til alle i Betragtning kommende Forhold er fastlagt som den for Landets Vel rigtige Politik.

Der er af Justitsministeren rejst Sag i Henhold til Bestemmelserne i Straffelovstillægget af 18. Januar 1941". (Jfr. A. 122).

Den 21. Maj udsendtes følgende Meddelelse fra den konservative Rigsdagsgruppe:

„Den konservative Rigsdagsgruppe har i Dag drøftet Hr. Christmas Møllers Bortrejse fra Landet og har enstemmigt givet Tilslutning til den Erklæring, Regeringen i den Anledning har udsendt.“

Til denne Meddelelse føjedes paa Foranledning af den tyske Gesandt følgende:

„Den konservative Partiorganisation oplyser, at Hr. Christmas Møller ikke længere er Medlem af Det konservative Folkeparti.“ (Jfr. A. 122).

Det maa anses for heldigt, — slutter Scavenius sin Redegørelse — at Afrejsen, der fandt Sted den 30. April, medens Statsminister Stauning døde den 3. Maj, først blev bekendt efter Statsministerskiftet, thi ellers vilde den have beredt os store Vanskeligheder ved Skiftet, saaledes som Tyskerne tog denne Sag.

Den 21. Maj 1942 blev Departementschef *Eivind Larsen* ringet op af *Dr. Stalman*, der anmodede om at faa Oplysninger om de nærmere Omstændigheder, under hvilke Christmas Møllers Udmeldelse af Det konservative Folkeparti havde fundet Sted. Departementschef *Eivind Larsen*s Referat af de Møder, der, foranlediget heraf, fandt Sted mellem forskellige Ministre og konservative Politikere, findes optrykt som Bilag A. Nr. 72. — Den 1. Juni 1942 blev gennem Ritzaus Bureau udsendt officiel Meddelelse fra Justitsministeriet, ifølge hvilken det ved den Undersøgelse, Politiet blev beordret til at iværksætte for at faa oplyst de nærmere Omstændigheder ved Udrejsen, havde vist sig, at en herboende dansk Skipper havde ført Christmas Møller med Familie til Sverige. Skipperen P. V. Schmidt og hans Bedstemand Letmatros E. G. Vejle-Petersen havde aflagt Tilstaaelse og var fængslede*). Borch Johansen var derefter blevet fængslet, men var senere undvejet. Der udsattes en Dusrør paa 5 000 Kr. for hans Paagribelse. (Jfr. nærmere det paagældende Aktstykke A. Nr. 73).

G. Justitsminister Harald Petersens Fratræden fra Ministerstillingen.

Justitsminister Harald Petersen, der var tiltraadt ved Regeringsrekonstruktionen den 8. Juli 1940, fratraadte Stillingen den 8. Juli 1941 og erstattedes af Rigspolitichef Thune Jacobsen.

Om de nærmere Omstændigheder ved Harald Petersens Afgang, der skyldtes Ønske fra tysk Side, har Kommissionen foretaget Afhøringer, foruden af Harald Petersen af Erik Scavenius samt af Thune Jacobsen. Paa Grundlag af det saaledes fremkomne kan herom anføres følgende:

Harald Petersen erklærer selv at han aldrig havde hørt den nærmere Motivering for de tyske Ønsker, men det var formentlig „de brave danske Nationalsocialister“, der stod bagved; dem havde han i hele sin Ministertid ført en uforsonlig Kamp imod, og han havde til Stadighed indskærpet Anklagemyndigheden, at enhver Overtrædelse af alle de forskellige Love, Uniformsloven, Mødeforbud o. s. v., skulde paa-
tales paa det skarpeste og skulde straffes (St. 67).***) Dernæst havde Harald Petersen

Møde-
forbudet.

*) De dømtes senere til henholdsvis 6 Aars og 3 Maaneders Fængsel, efter at Højesteret, hvortil Sagen appelleredes, efter at Tyskerne havde udtalt Utilfredshed med Landsrettens Domme (A. 468), havde skærpet disse.

**) Om *Sehesteds* Angreb gennem Dagbladet „Fædrelandet“ og ved Forespørgsler i Folketinget paa Harald Petersen og Gunnar Larsen m. fl. se A. Nr. 76.

krænket Tyskerne groft — erklærer han — ved „at spille det Puds med Mødeforbudet“*). Tyskerne havde her den „naive Anskuelse“, at dette Forbud var hele Anstødsstenen for Nationalsocialismens Udvikling i Danmark. Kunde man blot faa ophævet det, „saa vilde Folket i Løbet af ganske kort Tid være Nationalsocialister“. Allerede sent paa Sommeren 1940 kom Tyskerne derfor og vilde have Forbudet hævet. Dette modsatte Harald Petersen sig, men de kom igen. Samtidig fik Harald Petersen imidlertid Henvendelse fra flere af de politiske Partier, specielt Ungdomsorganisationerne, der hævdede, at man ikke var interesseret i, at det politiske Liv i Danmark gik fuldstændigt i Staa. „Det gav jeg dem Ret i“ — udtaler Harald Petersen — „og som Følge deraf tænkte jeg: Vi maa se at finde en eller anden Maade, hvorpaa vi kan lempe det og samtidig kan give Tyskerne — lad mig kalde det — Blaar i Øjnene, idet de tror at have opnaaet noget, men i Virkeligheden ingenting har faaet.“ (St. 68). Saa blev Mødeforbudet lempet, og Harald Petersen meddelte dette til Kanstein, men denne gennemskuede det dog temmelig hurtigt, og da Harald Petersen herefter indbød Tyskerne til Middag, sendte de alle Afbud; Renthe-Fink gik til Udenrigsministeren, og Kanstein nægtede at forhandle med Harald Petersen. Ved Mellemkomst af Thune Jacobsen kom imidlertid Forhandlinger i Gang (Thune Jacobsen herom St. 71), og man fik saadanne Lempelser i Mødeforbudet, som i Realiteten intet betød, men som Tyskerne erklærede sig tilfredse med. Dette var den første Kontrovers, og Resultatet blev bl. a., at Tyskerne efter Henstilling af Renthe-Fink nægtede at forhandle direkte med Harald Petersen; alle Forhandlinger skulde fremtidig gaa gennem Udenrigsministeriet. Saa kom senere „Ørum-Loven“ (om det danske Justitsministeriums Modforslag her se foran S. 21 og A. Nr. 75).

Haderslev-
optøjerne.

En af de Ting, der formentlig var mest afgørende for Tyskerne i deres Krav om Harald Petersens Afgang, var — formoder Harald Petersen — hans Stilling til det tyske Krav om Frafald af Tiltale mod de nazistiske Voldsforbrydere fra Mødet i Haderslev den 8. December 1940. Af den Redegørelse, Kommissionen har indhentet herom hos Harald Petersen (A. 163), fremgaar, at Harald Petersen nægtede at efterkomme Kravet, der af den tyske Gesandt var rejst som et synbart Tegn paa den „Befriedigung“, der nu skulde ske mellem den danske Regering og de tyske Myndigheder, efter at disse sidste havde opgivet Aktionen i Retning af en dansk Regeringsomdannelse (foran Afsnit E). Tilsidst bøjede Harald Petersen sig for gentagne Henstillinger saavel fra Statsministeren som fra Udenrigsministeren, der begge foreholdt ham Nødvendigheden heraf og at en fortsat Vægring uværgeligt vilde medføre Harald Petersens Afgang som Minister. Det var særlig Udenrigsministeren, der lagde stærkt Pres paa ham i den Anledning, „da det jo var ham, der havde Forhandlingerne med Tyskerne og vidste, hvorledes Tyskerne saa paa det og hvor langt der kunde gaas“, (St. 69). Harald Petersen havde dog faaet trukket Sagen ud til Marts Maaned, og da Tiltale endelig blev fráfaldet, lod han de Betjente, der havde deltaget, dekorere eller faa Belønninger (St. 69).

Første Gang Harald Petersen fik at vide, at det var galt med ham, var i Maj Maaned, da Statsministeren meddelte ham dette; sidste Gang i Juni, da saavel Statsministeren som Udenrigsministeren lagde stærkt Pres paa ham for at faa ham til at gaa (St. 66), men fra Rigsdagens Partiers Side blev der lagt lige saa stærkt Pres paa ham for at blive (St. 67 og 70).**)

*) Jfr. justitsministerielt Cirkulære af 12. April 1940 til Politimestrene (udstedt af Justitsminister Unmack Larsen) om Forbud mod Afholdelse af offentlige Møder.

**) I Ministermødeprotokollen for den 13. Juni omtales saaledes, at der forelaa en Protest-skrivelse fra Partiet Venstre mod Justitsministerens Afgang (A. 442).

Til sidst blev Spørgsmaalet om hans Afgang forhandlet i et Ministermøde (herom Ministermødeprotokollerne A. 442), „og hele Ministeriet undtagen jeg stakkels Mand“ — udtaler Harald Petersen — „var enigt om, at der ikke var andet at gøre, og saa maatte jeg bøje mig. Mit Standpunkt var, at man kunde ikke gaa frivilligt, man maatte lade sig smide ud.“ (St. 70).

Om Harald Petersens Stillingtagen til de tyske Krav den 22. Juni 1941 om Kommunisternes Internering m. v. og om Grunden til, at han ikke afgik paa det Tidspunkt St. 65—66 samt nærmere i Afsnittet vedrørende Retsplejen, Bind VII.

Scavenius oplyser under Afhøringerne, at han dengang absolut var af den Mening, at Tyskernes Krav om Harald Petersens Afgang maatte imødekommes, men Harald Petersen havde selv erkendt, at det ikke var muligt for ham at fortsætte St. 102), og *Scavenius* havde ikke fremskyndet hans Afgang (St. 117). Grunden til Tyskernes Utilfredshed med Harald Petersen var ifølge *Scavenius*, at han var for inaktiv, og Kanstein havde beklaget sig over, at Tyskerne ikke kunde komme til at forhandle med ham, men blev henvist til Embedsmændene (St. 117 og 118). *Scavenius* var ikke bekendt med, at de politiske Partier udfoldede stærke Bestræbelser for at beholde Harald Petersen under Krisen (St. 117).

Scavenius
om Harald
Petersens
Afgang.

Thune Jacobsen havde, da der første Gang skete Henvendelse til ham fra *Scavenius* om at overtage Justitsministerposten, svaret nej; først efter et stærkt Tryk paa ham indvilgede han (herom *Scavenius* St. 116).

Om en i *Juli Maaned 1941 opstaaet Ministerkrise*, hvis ydre Foranledning var Udenrigsministerens Stilling til Oprettelsen af Frikorps Danmark, fremgaar bl. a. af Ministermødeprotokollerne, at daværende Indenrigsminister *Knud Kristensen* paa et Møde den 9. Juli gennem en længere Redegørelse gav Udtryk for sin „Misfornøjelse med den Udvikling, der ved Udenrigsministerens Politik var tilvejebragt i Forholdet mellem Danmark og Tyskland“ (A. 444). Efter at Udenrigsministeren havde imødegaaet Indenrigsministeren, fik denne sidste — hedder det i Protokollen — Tilslutning fra de øvrige Partiers Repræsentanter, og Udenrigsministeren henstillede herefter til Statsministeren, da der nu var udtalt Mistillid til ham fra Repræsentanterne fra alle fire Partier, at søge af finde en anden Udenrigsminister, men Statsministeren henstillede „at tage de faldne Udtalelser til Efterretning og Overvejelse, idet der var Enighed om, at der ikke ønskedes ført en anden Udenrigspolitik.“

Ministerkrise
Juli 1941.

I et senere Møde den 15. Juli oplæste Statsministeren et Forslag til Tillids-erklæring til Udenrigsministeren, der efter nogen Forhandling af Statsministeren erklæredes for tiltraadt, efter at Statsministeren havde stillet i Udsigt, at han, hvis den ikke tiltraadtes, maatte opgive at føre Regeringen videre. (A. 445 og *Knud Kristensen* herom A. 409).

H. De tyske Krav i Vinteren 1941 om Folketingsmændene Hedtoft-Hansens og H. C. Hansens Nedlæggelse af deres Folketingsmandater og Fratræden af politiske Tillidshverv.

Den daværende Udenrigsminister *Scavenius* udtaler i sin skriftlige Redegørelse (A. Nr. 77) herom følgende*):

I Christmas Møller-Sagen havde den tyske Gesandt dog dennes politiske Talervirksomhed at holde sig til. Noget tilsvarende forelaa ikke for Folketings-

*) I øvrigt henvises vedrørende Aktionerne mod Hedtoft-Hansen og H. C. Hansen til den udførlige Omtale S. 140 ff. og 172 ff. i Værket: *Danmark besat og befriet*, udkommet under Hovedredaktion af *Hartwig Frisch* (Forlaget Fremad 1945).

mændene Hedtoft-Hansens og H. C. Hansens Vedkommende. Som corpus delicti maatte i dette Tilfælde under Forhandlingerne i Februar 1941 HIPA's*) Presseudsendelser holde for,**) og skønt Hedtoft-Hansen og H. C. Hansen blot var Medlemmer af en Bestyrelse paa 7-8 Personer, der ikke beskæftigede sig med den daglige Ledelse, holdt den tyske Gesandt fast ved, at der maatte tillægges Partiets politiske Ledelse, altsaa Partiformanden og Partisekretæren, et særligt Ansvar. Ansvarret maatte i sidste Instans ligge hos Statsministeren og Ministeriet ikke mindst under Hensyn til, at man paa dansk Side under de sidste Samtaler om Ministeriets Sammensætning saa stærkt havde holdt paa, at det var umuligt under Hensyn til Forholdene her i Landet, at Statsminister Stauning kunde opgive sin Stilling. Han maatte saa ogsaa tage Ledelsen, som han havde Ansvar for. von Renthe-Fink haabede, at denne Sag kunde ordnes ligesom tidligere Christmas Møller-Sagen, idet han maatte mene, at ellers vilde, hvad han kaldte „eine grössere Auseinandersetzung“, blive uundgaaelig.

Som Følge af denne Aktion nedlagde Hedtoft-Hansen og H. C. Hansen deres Poster som henholdsvis Partiformand og Partisekretær inden for det socialdemokratiske Parti. Hedtoft-Hansen traadte endvidere tilbage som Medlem af Samarbejdsudvalget.

I denne Forbindelse tilskrev Scavenius den tyske Gesandt et Brev, dateret den 12. Februar 1941, hvis Hensigt var at afholde ham fra videre Forfølgelse, altsaa at respektere Rigsdagsmandatet (om Brevets nærmere Indhold henvises til det paa-gældende Aktstykke A. 169).

Der var nu — fortsætter Scavenius sin Redegørelse — forholdsvis Ro om Sagen indtil efter Udbrudet af den tysk-russiske Krig. I et Brev den 2. Juli 1941***) (A. Nr. 78) fremførte den tyske Gesandt en Række Anklager mod Hedtoft-Hansen og H. C. Hansen for ved deres Agitation at underminere det dansk-tyske Forhold, og han forlangte, at de begge ikke blot formelt, men ogsaa praktisk skulde nedlægge alle deres politiske Hverv. I Forbindelse med de Forhandlinger, der førtes i denne Anledning, ønskede det socialdemokratiske Partis Ledelse en direkte Forhandling med den tyske Gesandt, hvilken fandt Sted den 11. August, og hvori deltog fra dansk Side

*) H. I. P. A. Hovedorganisationernes Informations- og Propaganda-Afdeling. Oprettet 1935, opløst Oktober 1941. Havde til Opgave at bekæmpe antidemokratiske Bevægelser.

**) Jfr. ogsaa herom Ministermødeprotokollerne. (A. 436 samt) Gunnar Larsens Dagbogsoptegnelser fra Ministermøder i Januar—Februar 1941. (A. 112 ff.). Om Angrebene fra Sehested A. 76.

***) I dette Brev gøres udførligt Rede for de tyske Ankepunkter mod Hedtoft-Hansens og H. C. Hansens tysk fjendtlige Virksomhed. En Passus heri var saalydende: „Til min (Renthe-Finks) store Forbavselse erfarer jeg nu, at Hr. Hedtoft-Hansen sammen med Hr. H. C. Hansen i den danske Rigsdag oparbejder Stemning mod de over for Kommunerne trufne Forholdsregler og gør Forsøg paa at konspirere med Kommunerne ved en iscenesat Protest“. Denne Passus havde — oplyses det i fornævnte Værk: Danmark besat og befriet — tydeligvis sin Kilde fra en Udtalelse af Hedtoft-Hansen paa et Møde i De samvirkende Fagforbunds Forretningsudvalg. Herom og om den nærmere Begrundelse for, at det socialdemokratiske Parti ønskede at fremføre Protest direkte til den tyske Gesandt og om Forhandlingerne med denne henvises til det paagældende Værk S. 172 ff. Sammesteds omtales de Bestræbelser, der fra den tyske Gesandt forgæves blev gjort for at forhindre, at Dr. phil. Hartvig Frisch blev udnævnt til Professor i klassisk Filologi ved Københavns Universitet. En anden samtidig mod Hartvig Frisch rettet Aktion blev taget til Følge i den Form, at Stauning henstillede til Hartvig Frisch at ophøre med sin Foredragsvirksomhed, hvad denne gik ind paa med det Forbehold, at han stadig kunde tale i sin Valgkreds. Denne Ordning, der blev truffet i Begyndelsen af Juli 1941, dannede formentlig Forbilledet for Beslutningerne vedrørende Hedtoft-Hansen og H. C. Hansen, jfr. nævnte Værk S. 174.

Folketingsmændene H. P. Hansen og Alsing Andersen samt Formanden for De samvirkende Fagforbund, Laurits Hansen. Til Stede paa tysk Side var ogsaa Kanstein.

Om Resultatet af denne Forhandling meddelte Alsing Andersen Scavenius i et Brev af 19. August følgende:

„I Fortsættelse af tidligere Skrivelse af 7. August og i Tilknytning til Samtalen den 12. August, hvor jeg redegjorde for vor Folketingsdelegations Samtale med det tyske Riges Befuldmægtigede, Gesandt Hr. von Renthe-Fink og Hr. Kanstein, kan jeg meddele Dem,

at Hr. Hedtoft-Hansen og Hr. H. C. Hansen har erklæret sig villig til ikke at tale ved politiske Møder eller Sammenkomster uden for deres Valgkredse, saa længe Besættelsen varer,

at Hr. Hedtoft-Hansen vil nedlægge sine Hverv som Partiets Repræsentant i De samvirkende Fagforbunds Forretningsudvalg og i Forretningsudvalget for Arbejdernes Fællesorganisation i København, og

at Hr. H. C. Hansen vil nedlægge sine Hverv som Partiets Repræsentant i Bestyrelsen og Forretningsudvalget for Arbejdernes Oplysningsforbund.

Jeg tilføjer, at Partiets Ledelse betragter det som en Forudsætning for disse Tilsagns Gennemførelse, at hele Sagen derved betragtes som afsluttet.“

Den nævnte Ordning accepteredes af den tyske Gesandt den 23. August som en endelig Afgørelse af Sagen. Han mente dog at maatte tilføje, at man stadig fra tysk Side maatte betragte de to Herrers fortsatte politiske Virksomhed (som Indehavere af Rigsdagsmandatet) som en Belastning af det dansk-tyske Forhold og derfor maatte mene, at det rigtige havde været, at man fra dansk Side havde draget Omsorg for deres fuldstændige Tilbagetræden fra det politiske Liv.

J. Perioden Maj—November 1942.

I et Ministermøde den 1. Maj 1942 Kl. 19 gav Finansministeren (Buhl) Meddelelse om Statsminister Staunings alvorlige Sygdom, og det besluttedes enstemmigt at henstille til Kongen at konstituere Buhl som Statsminister, men Udenrigsminister Scavenius mente det rigtigst at give den tyske Gesandt Meddelelse om Konstitutionen, inden den blev officiel. Mødet blev derefter suspenderet, for at Udenrigsministeren kunde sætte sig i Forbindelse med Gesandten, og det genoptoges Kl. 20.15. Udenrigsministeren vendte nu tilbage og oplyste, at Gesandten havde taget Meddelelsen om Konstitutionen til Efterretning, hvorefter Finansministeren tog til Kongen (A. 464).

Buhl aflæser
Stauning
som Stats-
minister.

Statsminister Stauning afgik ved Døden den 3. Maj 1942, og i et Ministermøde samme Dag gjorde Buhl opmærksom paa, at der med Hensyn til Regeringens Stilling var to Muligheder, enten at Regeringen indgav sin Demission, eller at man afventede Udnævnelsen af en ny Statsminister, og at Regeringens Medlemmer derefter blev bekræftede i deres Embeder. Buhl anbefalede den sidste Fremgangsmaade, hvorved det blev tilkendegivet, at Regeringen vilde fortsætte den hidtil fulgte Politik. Dette tiltraadtes. Udenrigsministeren meddelte dernæst, at den tyske Gesandt havde udtalt, at med Hensyn til den kommende Statsminister maatte Regeringen selv tage Ansvaret. Der maatte udsendes en Erklæring (A. 465). Der var Enighed om straks — fortsætter Protokollatet —, naar den nye Statsminister var udnævnt, at afgive en kort Erklæring, og at Statsministeren, naar Rigsdagen traadte sammen, fremkom med en Udtalelse, samt at Kongen blev underrettet herom (A. 465). Den næste Dag, den 4. Maj, udnævntes Buhl til Statsminister. Han oplæste i Minister-

mødet samme Dag Udkast til Regeringserklæring i Forbindelse med Statsminister-skiftet, men forskellige Ministre, Forsvarsminister Brorsen, Kirkeminister Fibiger, Undervisningsminister Jørgen Jørgensen, Indenrigsminister Knud Kristensen, Handelsminister Halfdan Hendriksen og Landbrugsminister Bording, kunde — oplyses det — ikke tiltræde den Affattelse, Erklæringen havde faaet. Herefter erklærede Udenrigsminister Scavenius, at det med den manglende Forstaaelse, som blev udvist, var umuligt for ham at fortsætte som Medlem af Regeringen. Det var — hævdede Scavenius — nødvendigt at svække den Mistillid, som maatte forudsættes at opstaa fra tysk Side ved Statsministerskiftet. Udenrigsministeren var dog villig til at overveje Erklæringen, men den anlagte Linie maatte følges. Trafikminister Gunnar Larsen var enig heri, hvorimod Landbrugsministeren erklærede, at Udenrigsministeren ikke med Rette kunde forlange noget nyt ind i Erklæringen, naar der var Enighed om at anerkende den hidtil førte Politik. I et senere Møde samme Dag blev Udkastet paa ny drøftet, og der opnaaedes Enighed om en ændret Affattelse, som vilde være at forelægge Samarbejdsudvalget, idet det forudsattes, at Ministrene kom til Stede i Udvalget (A. Nr. 465). Om det derefter følgende Møde i Samarbejdsudvalget (A. 672). Regeringserklæringen er i dens endelige Form optrykt som Bilag A. Nr. 79.

Gunnar
Larsens
Forbliven
som
Minister.

Ved Dannelsen af Regeringen Buhl kom Spørgsmaalet igen frem, om *Gunnar Larsens Forbliven i Ministeriet*, et Spørgsmaal, der tidligere havde været fremme.

Af den af Gunnar Larsen over for Kommissionen afgivne skriftlige og mundtlige Redegørelse (St. 77 og A. Nr. 83, jfr. 80—82) fremgaar, at Gunnar Larsen allerede i Slutningen af November 1941 havde udarbejdet et Brev til Stauning, hvori han beklagede sig over manglende Loyalitet fra de politiske Ministres Side over for de tre upolitiske Ministre og fremsatte Ønske om at træde tilbage (A. Nr. 81). De tre upolitiske Ministre var ifølge Gunnar Larsen efterhaanden kommet i en Stilling, „hvor de praktisk taget alene, kun fra Tid til anden støttet af Stauning, stod som officielle Eksponenter for Dækningspolitikken over for Tyskland og over for Offentligheden isoleret maatte bære Byrden heraf. Dette fik endda være, hvad det være vilde“ — skriver Gunnar Larsen — „der kunde være en vis Mening i de Udtalelser, som Buhl senere i sin Statsministertid fremkom med gaaende ud paa, at det var en praktisk og hensigtsmæssig Ordning, at de tre upolitiske Ministre optraadte som Dækningsmænd over for Tyskerne, medens Politikerne søgte at bevare det gode Forhold til Befolkningen og holde denne i Ro“, men Forudsætningen maatte ifølge Gunnar Larsen da være, „at de til Gengæld fik en loyal Behandling fra de politiske Ministres Side og af disse blev dækket over for de politiske Partier og Offentligheden i det hele taget“. Gunnar Larsens Brev til Stauning blev imidlertid ikke afsendt paa det angivne Tidspunkt, idet Minister Kjærbo, hvem han havde vist Brevet, fraraadede dette, men i Stedet henviste ham til at tage en Samtale med Stauning. Dagen efter, den 29. November 1941, drøftedes i et Ministermøde Regeringens fremtidige politiske Linie, og man vedtog at man i den nærmeste Tid skulde tage Spørgsmaalet op til en generel Debat. Brevet til Stauning blev under disse Omstændigheder ikke afsendt, men Gunnar Larsen afsendte et nyt Brev til Stauning, ledsaget af det oprindelige Udkast, idet han mente det rigtigst at orientere Stauning om sine Synspunkter (A. Nr. 80). Efter Dannelsen af Regeringen Buhl sendte han den 3. Maj 1942 et Brev til Buhl (A. Nr. 82), hvori han bl. a. gav Udtryk for, at han helst saa sig befriet for Hvervet som Minister, men det var klart — skriver Gunnar Larsen —, at en Udtræden samtidig med Regeringsomdannelsen vilde have virket uheldigt og have forarsaget Vanskeligheder for Regeringen over for Tyskerne. Spørgsmaalet kom dog op igen i Juli 1942, hvor han havde en Samtale med Buhl (herom A. 181), og hvor man igen kom ind paa Samarbejdet med de politiske Ministre og den gensidige Tillid. Med Udgangspunkt i denne Samtale skrev Gunnar Larsen den 22. Juli et nyt Brev til Buhl, hvori han henstillede til Buhl ved Lejlighed paa et Ministermøde at forelægge Spørgsmaalet, men først den 12. August 1942 kom Sagen for paa

et saadant Møde. Om Gunnar Larsens Referat af dette Møde og hans Beklægelser over, at der intet i Ministerprotokollen var indført herom, se A. 182, samt hans heraf foranledigede nye Henvendelse til Statsminister Buhl af 17. August, se A. 196. Sagen endte med, at Buhl den 20. August 1942 rundsendte sit Referat af Udtalelserne paa nævnte Ministermøde til samtlige Ministre. Om Referatets Ordlyd, se A. 186. Som Bilag er ligeledes aftrykt en Skrivelse af 8. Januar 1945 fra Scavenius, hvori han nærmere omtaler de af Gunnar Larsen foran nævnte Forhold. Om Buhls fornævnte Referat udtaler Scavenius, at han vil mene, at der hermed fra Politikerne var givet Gunnar Larsen et tilstrækkeligt klart Tillidsvotum, hvorefter han kommer ind paa den almindelige Linie i Gunnar Larsens Politik og til Slut bl. a. herom udtaler, at uden Gunnar Larsens Forhandlingsdygtighed „vilde den Linie, som man havde valgt at følge den 9. April 1940, ikke have kunnet holde i saa mange Aar, som det nu faktisk blev Tilfældet“ (A. Nr. 84). — Om de heri nævnte Betragtninger om Krigen og Stemningen, som Scavenius angiver at have udarbejdet i Foraaret 1944, se St. 135.

Af Ændringer i Ministeriets Sammensætning, der fandt Sted i Tidsrummet indtil den 9. November, da Regeringens Sammensætning blev fuldkommen ændret, skete kun det, at V. Buhl den 16. Juli 1942 afløstes som Finansminister af *Alsing Andersen*.*)

**Alsing
Andersen
Finans-
minister.**

K. Regeringsomdannelsen November 1942. (Telegramkrisen).

Den Krise i det dansk-tyske Forhold, der opstod i September 1942, og som resulterede i Dannelsen af Ministeriet Scavenius den 9. November s. A., havde sin Baggrund i en tysk Utilfredshed, der allerede i Foraaret var kommet til Orde over for danske Myndigheder. Man ankede over den danske Regerings Holdning paa forskellige Omraader, og hertil kom Christmas Møllers hemmelige Afrejse til England, hvilket blev en yderligere Belastning af det dansk-tyske Forhold. Krisen fik dog først sit aabenbare Udtryk, da man fra tysk Side rettede Angreb paa den danske Kongemagt i Anledning af Kongens Svartelegram paa Rigskansler Hitlers Lykønskningstelegram til Kongens Fødselsdag.

Kommissionen har til Klarlæggelse af Krisens hele Forløb modtaget skriftlige Redegørelser fra de daværende Ministre, Udenrigsminister Scavenius og Statsminister V. Buhl, ligesom der fra den daværende Direktør i Udenrigsministeriet, Nils Svenning-sen foreligger en udførlig Udredning. Endvidere har v. Renthe-Fink herom givet nogle Oplysninger i den over ham optagne Politirapport.

Vil man søge at danne sig et Billede af Baggrunden for nævnte Krise, maa man — skriver Udenrigsministeriets daværende Direktør i sin Udredning — i Virkeligheden gaa helt tilbage til Christmas Møllers hemmelige Afrejse til England i April samme Aar. Dette var en Begivenhed, som i højeste Grad havde foruroliget ikke blot den herværende tyske Gesandt, men ogsaa Ledelsen af Auswärtiges Amt i Berlin. Den havde givet Anledning til, at den tyske Regering — som Statssekretær Weizsäcker i Auswärtiges Amt den 22. Maj 1942 udtrykte sig over for den danske Gesandt i Berlin — „havde taget Forholdet til Danmark op til en Art Revision“. Den havde vakt en Tvivl hos den tyske Regering med Hensyn til Oprigtigheden af den danske Politik under Besættelsen. — Den nævnte Dag blev Minister Mohr kaldt op til Statssekretær Weizsäcker, der gjorde ham bekendt med, at den tyske Gesandt i København var blevet beordret til at gøre en Démarche i denne Sag over for den danske

**Krisens
Baggrund.**

*) Til nærmere Belysning af det tyske Syn paa Alsing Andersen og hans Overtagelse af Finansministerposten foreligger fra Gunnar Larsen-Sagen nogle Akter, hvortil henvises (A. Nr. 85), jfr. ogsaa Ministermødeprotokollerne om Samtaler mellem den tyske Gesandt og Udenrigsministeren og Trafikministeren vedrørende Alsing Andersens Udnævnelse (A. 472).

Statsminister og den danske Udenrigsminister. Statssekretæren gav over for Minister Mohr Udtryk for sin Bekymring for „Incidenter som Tilfældet Christmas Møller, der let kunde medføre Forholdsregler, der føltes som Indskrænkning i Danmarks Suverænitet“. Endvidere talte Statssekretæren med Bekymring om den Tendens, han mente at have sporet i forskellige danske politiske Udtalelser til at stimulere Troen paa, at „Ophør af den tyske Besættelse automatisk vilde medføre en længselsfuldt ventet Tilbagevenden til det gamle Europa“ (Minister Mohrs Indberetning om denne Samtale findes under A. 231).

Ved sin Henvendelse til Statsministeren og Udenrigsministeren den 26. Maj 1942 fremsatte den tyske Gesandt de Synspunkter, der i Berlin var blevet gjort gældende over for Minister Mohr, og fremhævede stærkt Nødvendigheden af, „at der nu fra dansk Side blev levet op til den ved Statsministerskiftet udsendte Regeringserklæring.“ I den følgende Tid viste man fra det tyske Gesandtskabs Side en paa-faldende Interesse for Udtalelser, der fremsattes af danske offentlige Personligheder. I flere Tilfælde klagede man saaledes over, at paatænkte Radiotaler (hvortil Manuskripterne efter Reglerne paa Forhaand skulde indleveres til Censur), ikke havde et tilstrækkeligt „positivt“ Indhold.

Der herskede hele Sommeren 1942 — fortsætter Nils Svenningsen sin Redegørelse — hos de tyske Myndigheder stor Utilfredshed med Hensyn til Forholdenes Udvikling i Danmark, en Utilfredshed, der voksede, efterhaanden som Hr. Christmas Møllers Taler fra London mere og mere afslørede den virkelige danske Indstilling. Baae i Berlin over for Minister Mohr og i København over for Udenrigsministeriet blev man ved med at klage over Hr. Christmas Møllers Virksomhed. Nogle uopklarede Sabotagebrande i Juli Maaned (der vistnok i øvrigt for en Del viste sig at være paaat af danske Nazister som Provokation) gav Anledning til nye Besværgelser fra tysk Side, og man begyndte nu at slaa paa Nødvendigheden af Indførelse af tysk Jurisdiktion i Danmark for visse Handlinger mod tyske Interesser.

Et andet Forhold, der ogsaa bidrog meget til den tyske Utilfredshed, var den danske Regerings Holdning over for Kommunismen. Man bebrejdede Regeringen, at den „betragtede Tilslutningen til Antikominternpagten som en tom Formalitet“ og overhovedet intet gjorde for effektivt at bekæmpe Kommunismen. Det kunde kun skyldes manglende god Vilje hos Politiet, naar Aksel Larsen stadig var paa fri Fod! Det var navnlig Værnemagten, der var nervøs for den tiltagende Sabotage, og Udenrigsminister von Ribbentrop, der interesserede sig for Bekæmpelsen af Kommunismen. Det i tyske Øjne daarlige Resultat paa begge Omraader tilskrev man Politiets manglende Effektivitet.

Den 10. August foretog Gesandt v. Renthe-Fink i Udenrigsministerens Fravær en Henvendelse til Udenrigsministeriets Direktør og henledte her „den danske Regerings Opmærksomhed paa Nødvendigheden af, at der paa forskellige Omraader blev taget mere energisk fat til Bekæmpelse af de Kræfter, der her i Landet modarbejder Tyskland“. Gesandten fremholdt ved denne Lejlighed Nødvendigheden af Dødsstraf for Spioner, Sabotører og Faldskærmsagenter, enten saaledes at Dødsstraffen indførtes ved dansk Lovgivning, eller saaledes, at de paagældende Sager henvistes til tysk Krigsret. Endvidere beklagede han sig over den kommunistiske Virksomhed, og endelig talte han om den Usikkerhed, der efter hans Mening var opstaaet i Befolkningen om, hvorvidt Regeringen mente det alvorligt med sin Politik, eller om den kun drev Opportunitetspolitik. Gesandten undlod heller ikke paa ny at komme ind paa Sagen om Hr. Christmas Møllers Afrejse og Politiets manglende Evne til at finde Hr. Aksel Larsen. (Direktørens Referat af Gesandt Renthe-Finks Henvendelse findes under A. 211 ff.). De Betragtninger, Gesandten havde fremført over for Direktøren, uddybede han nogle Dage senere over for Udenrigsministeren. Stillet over for det tyske Krav om Dødsstraf og Truselen om tysk Jurisdiktion her i Landet fandt Regeringen det rigtigt at gøre en afværgende Gestus i Form af en Advarsel til Befolkningen, og Resultatet af forskellige Drøftelser og Overvejelser af Situationen blev da, at Statsministeren den 2. September 1942 holdt en Tale i Radioen, hvori han advarede mod Sabotage under Paaapegen af de Konsekvenser, en Fortsættelse deraf vilde kunne faa (A. 204).

Det tyske Udenrigsministeriums Interesse for en rolig Udvikling i Danmark var ifølge Svenningsen utvivlsomt ægte. Medens de andre besatte Lande sorterede under Himmler, hørte Danmark under Auswärtiges Amt, og det var for v. Ribbentrop

en Prestigesag, at Himmler ikke „tog Danmark fra ham“. (Svenningsen herom A. 204, v. Renthe-Fink A. 102).

En Skærpelse af den danske Befolknings Holdning over for Tyskland indtraadte desuden ved „Frikorps Danmark“s Orlov, der fandt Sted i September Maaned, og som medførte Uro paa Grund af Frikorpsets raa og brutale Optræden. Endelig blev det ogsaa af Betydning for Stemningen her i Landet mod Tyskerne, at Offentligheden var blevet bekendt med de tyske Krav om Bevæbning af danske Handelsskibe i Nordsøfarten, hvorom der netop paa dette Tidspunkt førtes langvarige Forhandlinger, der mulig har medvirket til Forøgelse af den tyske Irritation. (Svenningsen A. 205).

Selve Telegramkrisen indledtes derved, at Kongen, der fra Hitler den 26. September 1942 havde modtaget saalydende Telegram: „Euer Majestät übermittle ich zum Geburtstag meine aufrichtigen Glückwünsche“, herpaa samme Dag afsendte følgende Takketelegram: „Spreche meinen besten Dank aus“.

Kongens
Takke-
telegram.

Om de nærmere Omstændigheder i Forbindelse med Hitlers Modtagelse af Kongens Takketelegram og om Hitlers Reaktion herpaa foreligger et Notat af daværende *Minister Mohr*, udarbejdet paa Grundlag af, hvad han fra forskellige Sider havde erfaret herom i Berlin. (A. 214).

Hitlers
Reaktion.

Forholdet var — ifølge Mohr — det, at Hitler tidligere Aar ikke havde faaet den danske Konges Telegrammer at se, idet Statsminister Meissner havde fundet det tilraadeligt at referere dem mundtligt. Men i 1942 skulde det altsaa ske. Telegrammet blev modtaget i Toget, medens Hitler var paa Vej tilbage til Hovedkvarteret fra Berlin. Han forlangte at se Telegrammet og fik et Raserianfald. Han gav personlig Direktiver med Hensyn til de Skridt, der skulde foretages over for Danmark. Der var ingen af de tilstedeværende, der kunde berolige ham; Ribbentrop var paa Jagt i Slovakiet.

Selvfølgelig var Telegrammet alene ikke Aarsagen til Misstemningen. Baggrunden var Christmas Møllers Radiotaler fra London, den begyndende Sabotage og ringe Interesse for Bekæmpelse af Kommunisme. Hitler havde i længere Tid forlangt, at samtlige Christmas Møllers Radiotaler omgaaende skulde findes paa hans Skrivebord, og selv om han ikke læste dem alle, var de ham dog en Kilde til megen Irritation. De gik jo mere eller mindre ud paa, at det officielle Danmark holdt det stortyske Rige for Nar, og at Sindelaget var et helt andet end det, man gav det Udseende af. Ytringer, faldne ved det danske Hof, var ogsaa bleven videregivet Hitler.*)

Efter Telegrammets Modtagelse forlangte Hitler sig forelagt samtlige Indberetninger om Udviklingen i Danmark under Besættelsen. Navnlig den seneste Tids Beretninger om Frikorps Danmark's Modtagelse i København gjorde ikke Stemningen blidere. Det trak utvivlsomt op til, at Danmark skulde blive et Rigskommissariat under Himmlers Ressort. Men Ribbentrop, der paa det Tidspunkt endnu havde en ret stærk Stilling, var ikke tilbuds at opgive uden Kamp. Og hans bedste Kort paa Haanden var Scavenius. Denne havde ved sit Besøg i Berlin Aaret i Forvejen ved Antikominternpagtens Undertegnelse gjort et udmærket Indtryk paa Hitler og havde i en længere Samtale med Ribbentrop betaget denne stærkt. Ribbentrop syntes siden denne Samtale at hælde til den Anskuelse, at det maaske vilde være rigtigst at opgive Tanken om successivt at arbejde hen mod en nazistisk Regering i Danmark. De danske Nazister duede jo ikke til stort og syntes ikke at have Udviklingsmuligheder. Scavenius var ganske vist maaske ikke tyskvenlig og ikke Nazist, men han var i Ribbentrops Øjne en politisk Dygtighed og en Statsmand med Realitetssans. Og han mentes at anse Danmarks Skæbne bundet til Tysklands. Folk af den Støbning i den danske Regering vilde dog maaske være at foretrække for dilettantiske Nationalsocialister uden en brugelig Fører. Disse Synspunkter fik langt om længe Hitler overtalt til at

*) Herom Svenningsen A. 207, hvorefter forskellige officielle og uofficielle tyske Meldinger, som i Tidens Løb var indgaaet til Berlin om Forlydender om Kongefamiliens afvisende Holdning over for Besættelsesmagten utvivlsomt havde bidraget til at skærpe Stemningen mod Danmark paa højeste Sted i Tyskland. Antydninger i denne Retning blev i sin Tid gjort af Brigadefører Kanstein over for Udenrigsministeriet og af Embedsmænd i Auswärtiges Amt over for den danske Gesandt i Berlin.

gøre Forsøget med en Regering, i hvilken Scavenius skulde være den dominerende Faktor. Og Dr. Best, der i Modsætning til Renthe-Fink var fuldblods Partimand, kom til Danmark med temmelig frie Hænder til at gøre Ende paa de danske Nazisters Regeringsdrømme.

Scavenius gør her følgende (A. 190) Betragtninger gældende:

„Hitler havde længe fulgt Udviklingen i Danmark og var blevet meget betænkelig ved denne. Kongens Telegram havde været en Afsløring af, at man ikke i Danmark havde forstaaet Situationen. Dette sagde Rigsudenrigsminister von Ribbentrop til mig i Berlin den 2. November 1942.“ (Jfr. om denne Samtale mellem Scavenius og v. Ribbentrop det følgende). „Det fremgik heraf, at man i Hovedkvarteret i længere Tid havde haft til Hensigt at foretage en Aktion i Danmark, og at Kongens Telegram-svar paa Rigskanslerens Lykønskningstelegram den 26. September var forekommet egnet som Paaskud.

Den valgte Anledning aabnede vide Perspektiver, men kunde ogsaa siges at betyde en Begrænsning, saaledes som det viste sig ved Krisens Forløb.“

Den tyske Reaktion fandt Sted den 29. September 1942, da v. Renthe-Fink Kl. 11 indfandt sig hos Scavenius i Udenrigsministeriet og oplæste et Telegram, han havde modtaget fra sin Regering. (A. 215). Telegrammet konkluderede i følgende: „Føreren har anordnet, at den tyske Gesandt i København straks tilbagekaldes, og at den danske Gesandt i Berlin ligeledes forlader sin Post.“*)

Omtrent samtidig med Begivenhederne omkring den 29. September skete der Personskifte paa Posten som tysk Øverstkommanderende over Danmark, idet General der Infanterie *Lüdke*, der siden Sommeren 1940 havde beklædt denne Post, erstattedes af General v. *Hanneken*. Dette Personskifte (hvorom Scavenius St. 104) blev ensbetydende med en skarpere Kurs særlig over for den danske Hær. Generalen bestræbte sig øjensynlig — ifølge Svenningsen — for over for Berlin at skabe sig en Position, inden Spørgsmaalet om den diplomatiske Repræsentation de to Lande imellem maatte være ordnet. (Svenningsen A. 207).

De Overvejelser og Drøftelser, Hr. von Renthe-Finks Henvendelse til Udenrigsministeren gav Anledning til med Kongen og inden for Regeringen, førte til, at der samme Dag Kl. 19.15 telefonisk til Minister Mohr, Berlin, blev afgivet en Instruktion gaaende ud paa, at Gesandten ved personlig Henvendelse til Statssekretæren i Auswärtiges Amt mundtligt skulde overbringe denne et Budskab, hvori fremhævedes, at Formuleringen af Kongens Telegram havde været den, som gennem mere end 30 Aars Regeringstid havde været Kongen egen ved saadanne Lejligheder, og man tilbageviste herved en fornærmelig Hensigt. I dette Budskab meddeltes tillige Kongens Ønske om, at Kronprinsen til Sagens Klaring „kunde faa Lejlighed til snarest at blive modtaget af Rigskansleren for over for denne paa Kongens Vegne at give Udtryk for den uforanderlige venskabelige Indstilling over for det stortyske Rige og dets Overhoved, som Kongen i behagelig Erindring om tidligere personlige Besøg hos Rigskansleren stadig har, samt Haabet om et nært og tillidsfuldt Samarbejde mellem Danmark og Tyskland i det kommende nye Europa“. (A. 217).**)

Da den danske Gesandt i Berlin af den tyske Regering var afskaaret fra officielle Relationer til Auswärtiges Amt, blev det danske Svar overbragt Statssekretær Weizsäcker af Legationsraad Steensen-Leth (herom Steensen-Leth A. 17).

*) Omtrent samtidig blev den danske Chargé d'Affaires i Berlin Steensen-Leth kaldt op til Statssekretæren i Auswärtiges Amt (Mohr var paa Vej mod Berlin paa dette Tidspunkt). Steensen-Leths Referat om Samtalen med Weizsäcker se A. 216.

**) At det var paa Scavenius' Tilskyndelse, at man tilbød, at Kronprinsregenten rejste til Berlin, og at dette Forslag blev tiltraadt af den samlede Regering, herom Scavenius St. 108.

General
Lüdke
afløses af
v. Hanneken.

Tilbud om
at Kron-
prinsen
skulde rejse
til Berlin.

Paa denne Henvendelse modtoges intet Svar. Kongens Svar har imidlertid — hævder Scavenius — været egnet til at styrke de tyske Kræfter, der arbejdede paa en moderat Løsning af Konflikten, og det havde den Fordel, at han derefter kunde vende det døde Øre til uoffielle Antydninger fra tysk Side, der opfordrede os til at tage et Initiativ for at besværges Stormen, f. Eks. i Retning af en Omdannelse af Ministeriet. Det vilde have været saa meget mindre hensigtsmæssigt at gaa ind paa denne Tankegang, som vi ikke kunde vide, hvad den tyske Regering tilsigtede.

I Tiden fra det danske Svares Afgivelse den 30. September til den 30. Oktober hørtes intet fra officiel tysk Side om den opstaaede Situation, og fra dansk Side forholdt man sig afventende.

Først sidstnævnte Dag blev der overgivet det danske Udenrigsministerium en Indbydelse fra v. Ribbentrop til den danske Udenrigsminister om at komme til Berlin til en Samtale med den tyske Udenrigsminister. Scavenius lod takke for Indbydelsen og svarede Ja.*)

v. Ribbentrop indbyder Scavenius til en Samtale.

Instruktionen fra Berlin til det tyske Gesandtskab var saalydende:

„Beder Dem opsøge den danske Udenrigsminister og meddele ham, at Stillingen i de dansk-tyske Relationer synes at gøre en direkte Drøftelse med ham ønskelig. Jeg vilde derfor foreslaa den danske Udenrigsminister at komme til Berlin til en saadan Drøftelse. Denne kunde finde Sted Mandag den 2. November, og jeg vilde bede Hr. Scavenius om Meddelelse om, hvorvidt det er ham muligt at være i Berlin denne Dag.“

Den næste Dag, Lørdag den 31. Oktober, afholdtes Statsraad under Kronprinsregentens Forsæde. Umiddelbart forud for Statsraadet meddelte Scavenius (herom Buhl A. 192) Statsminister Buhl, at han den foregaaende Aften havde faaet fornævnte Indbydelse fra v. Ribbentrop, og Buhl godkendte, at Scavenius havde svaret Ja. I Statsraadet afgav Scavenius herefter en længere Redegørelse, hvorunder han kom ind paa de Spørgsmaal, han ventede at blive stillet over for i Berlin, og Modtagelsen af Indbydelsen til Berlin godkendtes af Kronprinsen, medens Spørgsmaalet i øvrigt udgik til nærmere Forhandling i et Ministermøde, da Ministrene paa det Tidspunkt ikke kendte Sagen. Samme Dag Kl. 15 blev Sagen behandlet i et Ministermøde, efter at de politiske Ministre forud havde drøftet Spørgsmaalet i Fællesskab. Forhandlingerne i nævnte Ministermøde drejede sig ifølge Buhl i første Række om følgende Punkter: Dannelse af et nyt Ministerium, i det væsentlige af upolitisk Karakter; Jødespørgsmaalet, først og fremmest om Jøder i fremtrædende Embedsstillinger; Sabotageproblemet, derunder Dødsstraf for alvorligere Sabotage. Buhl betonedede i nævnte Møde, at en saa radikal Omdannelse af Regeringen sikkert ikke kunde gennemføres, og at det samme gjaldt de andre Spørgsmaal. I øvrigt gik Statsminister Buhl ud fra, at Udenrigsministeren i Berlin ikke gik ind paa Forhaandstilsagn. Ministrene fra alle fire Partier sluttet sig hertil. Heroverfor pegede Udenrigsministeren paa, at „Ribbentrop sandsynlig i Forstaaelse med Himmler havde opnaaet, at Danmarks Forhold fortsat skulde høre under det tyske Udenrigsministerium, men det maatte antages, at der vilde blive stillet Danmark visse Betingelser, men han haabede at kunne faa Tyskerne til at forstaa det forkerte i at forlange en anden Regering. Til Gengæld maatte man saa ogsaa vente, at Regeringen skulde gennemføre visse Ting. (Herom Buhl, A. 192 og Ministermødeprotokollerne A. 480).

Statsraad og Ministermøde.

Søndag den 1. November afrejste derefter Udenrigsminister Scavenius, led-

*) At Scavenius saaledes ikke direkte eller indirekte selv har foranlediget Indbydelsen fra v. Ribbentrop, A. 190 og St. 103.

Scavenius' saget af Afdelingschef i Udenrigsministeriet Frants Hvass til Berlin, og Mandag den 2. November fandt Samtalen med v. Ribbentrop Sted. Denne Samtale strakte sig over 3 Timer. Om Besøget i Berlin og Forløbet af nævnte Samtale foreligger Resumé udarbejdet af Frants Hvass (A. 219). Ribbentrop ønskede — ifølge Hvass — ikke at gaa ind paa konkrete Sager; hver Gang dette forsøgt, blev dette afvist, og en af Scavenius medbragt Redegørelse vedrørende Danmarks Ydelser paa det økonomiske og finansielle Omraade til Tyskland siden Besættelsen, hvilken Redegørelse af Scavenius oplæstes for v. Ribbentrop, ønskede denne sidste ikke at diskutere (se A. 219). Nogen Drøftelse af selve Telegramsagen fandt heller ikke Sted. Samtalen holdt sig hele Tiden paa det rent politiske, og v. Ribbentrop udtalte ifølge Scavenius (A. 190), at en radikal Ændring var nødvendig i Danmark, men at han havde opnaaet Fuldmagt til at ordne det fremtidige Forhold mellem Danmark og Tyskland. Det Minimum, man fra tysk Side maatte forlange, var Dan-nelsen af en ny Regering, der kunde have den tyske Regerings Tillid. Endvidere maatte den nye Regering af Rigsdagen have en staaende Fuldmagt, saaledes at det ikke i Sager vedrørende Forholdet til den tyske Værnemagt og til Tyskland i det hele taget vilde være nødvendigt for Regeringen at gaa til Rigsdagen.

Da Hr. v. Ribbentrop om den nye Regering sagde, at denne vilde kunne vække den tyske Regerings Tillid, saafremt den blev ledet af Udenrigsminister Scavenius som Statsminister, „fik jeg“ — skriver Scavenius — „Lejlighed til at udtale, at hverken kunde jeg personlig ønske at overtage Ministeriets Ledelse, ej heller kunde jeg anse mig for dertil egnet, da jeg som Diplomat og fremmed for den indre Politik's Problemer ikke var i Besiddelse af den Indsigt, som først og fremmest var paakrævet hos en Leder af den samlede Politik. Ved denne Indvending opnaaede jeg, at en anden Løsning ikke paa Forhaand afvistes.“

Om Ministeriets Sammensætning sagde Hr. v. Ribbentrop videre, ifølge Scavenius, at man paa tysk Side maatte ønske, at de danske Nationalsocialister blev repræsenteret i den nye Regering. Paa Indvending af Scavenius gaaende ud paa, at hertil savnede D.N.S.A.P. Baggrund i Befolkningen, og at det var nødvendigt at sammensætte Ministeriet saaledes, at man ikke paa Forhaand umuliggjorde et Samarbejde inden for samme, ændrede Hr. von Ribbentrop Kravet om Nationalsocialister til Personer, som stod D.N.S.A.P. nær.*)

Under Samtalen blev v. Ren-the-Fink og den nye Rigsbefuldmægtigede Dr. Best kaldt ind, for at Scavenius kunde gøre sidstnævntes Bekendtskab, og det aftaltes, at Dr. Best skulde komme til København den 5. November.

Tirsdag den 3. November gav Scavenius Buhl telefonisk Meddelelse om, at Situationen var alvorlig, og Scavenius anmodede om, at der blev afholdt Minister-møde samme Aften straks efter hans Ankomst til København. Dette Møde fandt da Sted Kl. 20.45.**)

I nævnte Ministermøde oplæste Scavenius det fornævnte Resumé af de Betragtninger og Krav, der var fremført i Berlin, og Scavenius føjede hertil — ifølge Buhl (A. 192) —, at der ingen Bebrejdelser var fremført i Berlin over for den danske Regering i Anledning af Sabotagehandling, lige saa lidt som Jødespørgs-

*) Scavenius skal ifølge Ren-the-Fink af v. Ribbentrop have faaet forelagt en Liste over Personer, der var særlig tyskvenlige, men Scavenius havde ifølge Ren-the-Fink blankt afslaaet at danne Regering paa dette Grundlag. Listen hidrørte formentlig fra Abteilung Luther (A. 102).

**) Af Ministermødeprotokollerne fremgaar, at Statsministeren samtidig foranledigede, at Samarbejdsudvalget holdt sig klar til Afholdelse af Møde, ligesom Rigsdagsgrupperne indkaldtes til Møde næste Dags Aften Kl. 21.

maalet var rejst, men det var af v. Ribbentrop betonet, at Danmark nu maatte vælge mellem en Regering, der havde Tysklands Tillid, eller en anden Status. Scavenius sluttede med at anbefale Dannelsen af en ny Regering; det vilde betyde Udsættelse af den store Katastrofe. Gik man ind herpaa, maatte man naturligvis søge at faa Sikkerhed for, at Forholdene i øvrigt bevarede uforandrede. Dette mente han, der var Mulighed for, naar man accepterede Principperne i de tyske Krav. (Herom Buhl, A. 192). Under den paafølgende Forhandling var der — ifølge Buhl — mellem de politiske Ministre Enighed om, at de tyske Krav ikke lod sig gennemføre, og et eventuelt Udskifte af enkelte Personer, der maaske kunde overvejes, maatte ikke være Udtryk for et Systemskitte. Ministermødet sluttede med, at man vedtog, at Statsministeren og Udenrigsministeren umiddelbart efter Mødet skulde informere Kabinetssekretæren, hvorefter den samlede Regering mødtes med Samarbejdsudvalget, hvor man indtog det Standpunkt, at en Regeringsdannelse paa det angivne Grundlag maatte afvises (herom Buhl, A. 192 og Samarbejdsudvalgsprotokollerne, A. 728).

Samme Dag Kl. 11 indfandt Præsident Kanstein sig efter eget Ønske hos daværende Direktør Nils Svenningsen i Udenrigsministeriet for til Udenrigsministeriets Orientering at give nogle Meddelelser om Situationen (jfr. herom og om Tyskernes Ønske, at Thune Jacobsen afløstes af Dr. jur. Popp-Madsen, Svenningsens Referat, A. 209 og St. 73).

Onsdag den 4. November Kl. 2 holdtes det næste Ministermøde om Sagen. I dette Møde udtalte Buhl som sin Opfattelse, at et blankt Afslag ikke vilde være tilraadeligt. Man burde søge at blive enig om visse Punkter, som kunde forelægges Tyskerne. Opgaven maatte være at sikre en Regering under politisk Ledelse og med politisk Flertal. Mænd, der stod Nationalsocialisterne nær, kunde ikke optages, og Rigsdagen maatte ikke tilsidesættes. Andre Ministre udtalte sig i lignende Retning, medens Knud Kristensen fraraadede at gaa i Forhandling, da han ikke kunde se, der var Mulighed for et tilfredsstillende Resultat (Buhl, A. 193). Scavenius hævdede heroverfor Nødvendigheden af at gaa ind paa et Regeringsskitte med upolitisk Flertal i den nye Regering og at acceptere en Fuldmagtslov, ellers maatte man vente en øjeblikkelig tysk Aktion med Fjernelse af Regering og Rigsdag. I et senere Møde samme Dag mellem Ministrene og Samarbejdsudvalget gav Repræsentanter for alle 5 Partier Tilslutning til det Standpunkt, som Ministeriets Flertal havde taget (herom Buhl, A. 194 og Protokollen S. 227). Kl. 19 samme Dag samledes de politiske Ministre og Medlemmerne af Samarbejdsudvalget til et Fællesmøde, hvori Buhl pegede paa Muligheden af, at man kunde enes om en anden Statsminister, men dette afvist fra alle Sider (Buhl, A. 194). Samme Aften afholdtes Gruppemøder i Partierne, og der var fra alle Sider Enighed om, at man ikke kunde gaa ind paa de tyske Krav, men man tiltraadte, at en Forhandling skulde søges optaget efter følgende Linier: Intet Statsministerskitte — politisk Flertal i Regeringen — ingen Ministre med nationalsocialistisk Anstrøg — stærk Begrænsning af Fuldmagtsloven.*)

*) I sin skriftlige Redegørelse gør Buhl endvidere opmærksom paa, at han om Eftermiddagen havde kaldt *Laurits Hansen* til sig, efter at han var blevet bekendt med, at denne den foregående Aften havde haft en Samtale med Kanstein, der skulde have opfordret ham til at medvirke ved Dannelsen af ny Regering, eventuelt som Statsminister. Om denne Samtale, der blev ført paa Kansteins Opfordring, havde Laurits Hansen, ifølge Buhl, ikke givet nogen Oplysning. Over for Buhl bekræftede han nu, at Samtalen havde fundet Sted, og at Kanstein havde opfordret ham til at gaa ind i en ny Regering; hertil havde han svaret, at han ikke agtede at indtræde i nogen Regering, som ikke havde Socialdemokratiets Tilslutning (Buhl A. 194).

Torsdag den 5. November ankom Dr. Best til København i sin Egenskab af Befuldmægtiget for det tyske Rige i Danmark, og samme Dag Kl. 17 skulde Scavenius have Konferencce med ham. Om Formiddagen afholdtes et Ministermøde, hvor der blev givet Oplysning om den Stilling, Partierne den foregaaende Aften havde indtaget, og det blev over for Udenrigsministeren fremholdt, at det maatte anses for udelukket, at der kunde gives Tilslutning fra Partierne, saafremt de tyske Krav opretholdtes uden Mulighed for Forhandling paa det af Partierne angivne Grundlag. Heroverfor udtalte Scavenius i nævnte Møde, at han saa ikke kunde tage Ansvaret for Sagens videre Forløb. Han vilde ikke møde Dr. Best med en Besked, der kunde opfattes som et Afslag; kunde han ikke møde med et virkeligt Tilbud, vilde han betragte sig som udtraadt af Ministeriet. I det mindste maatte han kunne tilbyde Tyskerne en ny Statsminister. Han erklærede sig dog villig til at deltage i et om Eftermiddagen berammet Møde i Samarbejdsudvalget. Efter Ministermødet tog Buhl en Samtale med Scavenius, og Buhl erklærede sig herunder (Buhl, A. 194) rede til at træde tilbage og til i det kommende Møde i Samarbejdsudvalget at gaa ind for Nationalbankdirektør *Bramsnæs* som Statsministeremne. Scavenius erklærede sig straks enig i, at en saadan Løsning burde forsøges.

National-
bankdirektør
Bramsnæs
som Stats-
minister-
emne.

Kl. 13 samledes de politiske Ministre med Samarbejdsudvalget, og her drøftedes Forslaget om Bramsnæs, efter at Buhl havde tiltraadt, at Scavenius blev bemyndiget til at foreslaa denne over for Best. (Herom Protokollen S. 733).

Der afholdtes derefter Partimøder, og Ministeriet samledes paa ny med Samarbejdsudvalget (Kl. 15.30). Buhl kunde her gøre Udenrigsministeren bekendt med, at de politiske Partier var rede til at tilbyde ny Statsminister under Forudsætning af, at der kunde blive Enighed om de andre Punkter. Forslaget om Bramsnæs kunde Partierne tiltræde. (Buhl, A. 195).

Der havde ikke i de faa og travle Timer — skriver Buhl —, der var gaaet, været Lejlighed til at sætte Bramsnæs ind i Situationen, og Buhl havde derfor fundet det rigtigst, at Scavenius ikke bragte Bramsnæs' Navn frem i den Samtale med Best, der skulde finde Sted om Eftermiddagen, men Scavenius hævdede heroverfor Nødvendigheden heraf, idet det var paakrævet, at Scavenius kunde henvise til en anden, naar han selv afslog Opfordringen. Man blev derfor enig om, at Scavenius kunde henvise til Bramsnæs, idet man regnede med, at denne ikke vilde give Afslag. Først ved 17.30 Tiden fik Buhl Forbindelse med Bramsnæs, der imidlertid stillede sig absolut afvisende over for Tanken om at skulle paatage sig Hvervet som Statsminister, men han afslog dog ikke en ny Samtale, hvis Ministeriet maatte ønske det.

Ved den Forhandling — den første — der herefter fandt Sted mellem Scavenius og den nye Befuldmægtigede, Dr. Best, viste Best — udtaler Scavenius (A. 191) — Forstaaelse for de Argumenter, der talte imod mig som Statsminister, og vi aftalte, at jeg kunde bringe et andet Navn i Forslag. Scavenius nævnte derefter Bramsnæs, og Dr. Best erklærede sig villig til at modtage Bramsnæs til Forhandling næste Dag Kl. 10.

Kl. 19.30 afholdtes atter Ministermøde, hvor Scavenius gjorde Rede for sin Samtale med Dr. Best (herom nærmere Buhl A. 195). Efter denne Redegørelse anmodede man Bramsnæs om at komme ind i Statsministeriet, og der førtes her en Forhandling mellem Buhl, Scavenius, Bording og Bramsnæs. Bramsnæs stillede sig dog stadig afvisende, men erklærede sig villig til at tage Samtalen med Dr. Best næste Formiddag. (Buhl A. 195).

Om sin Samtale med Dr. Best, over for hvem Bramsnæs havde erklæret ikke at kunne paatage sig Statsministerposten, gav Bramsnæs Referat næste Dag, Fredag

den 6. November, til Buhl (A. 195). Samtalen havde været af almindelig Karakter, og nogen nærmere Drøftelse af Vilkaarene for en ny Regering havde ikke fundet Sted. I det herefter samme Dag Kl. 13,30 afholdte Ministermøde deltog Bramsnæs, men trods indtrængende Opfordringer fastholdt han sin Vægring, da hans Alder og Helbredstilstand ikke tillod dette. (Herom Buhl A. 195 og Ministermødeprotokollerne S. 483).

I de følgende Timer afholdtes forskellige Konferencer og førtes Forhandlinger mellem de politiske Ministre og Samarbejdsudvalget, og man enedes om at foreslaa Hauch som Statsminister. I et Ministermøde Kl. 19.30 deltog Hauch, og han afgav her Tilsagn om at ville danne Regering. Det viste sig imidlertid, at Tyskerne ikke kunde acceptere Hauch.*)

Landstingsmand Hauch som Statsminister-
emne.

„Da jeg efter dette ejendommelige Mellemspil“ — skriver Scavenius i sin Redegørelse — „ville bringe nye Navne — som Overborgmester Viggo Christensen eller Departementschef Kofoed — i Forslag, erklærede Dr. Best, at, efter hvad der var passeret, maatte man nu fra tysk Side forlange, at der blev dannet en Regering med mig som Statsminister**). Andre Muligheder vilde han overhovedet ikke diskutere. Herved kom jeg i en Tvangssituation og kunde ikke længere undgaa at stille mig til Raadighed, hvis et Ministerium Scavenius lod sig gennemføre.“

Tysk Krav om Scavenius som Statsminister.

„I Partierne var der naturligvis“ — fortsætter Scavenius sin Redegørelse — „megen Modstand mod at faa en Statsminister dikteret udefra — vel ogsaa mod mig personlig. Paa den anden Side havde man selv ved Episoden Bramsnæs et Medansvar for den opstaaede Situation, og man havde Følelsen af, at et Ministerium Scavenius var blevet det parlamentariske Styres sidste Chance.“

I de stenografiske Referater har Scavenius i Anledning af forskellige til ham rettede Spørgsmaal afgivet nærmere Forklaring vedrørende de Motiver, der fik ham til at overtage Statsministerposten, til Trods for den Modvilje, han som anført maatte regne med at komme ud for. Under Henvisning til en Udtalelse af Scavenius i Samarbejdsudvalget, fremsat allerede i 1941, hvor Scavenius udtaler: „Fra tysk Side har man den Opfattelse, at den militære Krig nærmer sig sin Afslutning, og at man bør gaa over til at organisere det nye Europa“, forespurgt Kommissionen Scavenius, om han ogsaa havde denne Opfattelse, da dette jo vilde forklare meget af hans Politik.

*) Daværende Direktør i Udenrigsministeriet, Nils Svenningsen, der var Mellemskædet mellem Udenrigsministeren og den tyske Forhandler (Brigadefører Kanstein) ved de Forhandlinger, der førtes de paagældende Dage, har om Forløbet af Forhandlingerne fra Fredag den 6. November til Mandag den 9. November udarbejdet et Referat (A. 224). Af dette Referat fremgaar de tyske Synspunkter vedrørende de Personer, der fra tysk Side blev bragt i Forslag, samt en nærmere Vurdering af de danske Politikere, der efter tysk Opfattelse maatte anses uegnede til at beklæde Ministerposter. Om Aarsagen til, at Hauch ikke kunde accepteres som Statsminister, erklæres, at dette skyldes hans „afventende Holdning over for Samarbejdet med Tyskland“ (A. 226). I Anledning af en af Præsident Kanstein i Svenningsens Referat anført Udtalelse, hvorefter Pastor Amby — der af Kanstein blev foreslaaet som Ministeremne — skulde være „in sympatischer Erinnerung“ hos Tyskerne og ikke være indstillet mod Tyskland, har Nils Svenningsen paa Kommissionens Forespørgsel erklæret, at det under den paagældende Samtale ikke af Kanstein blev nærmere uddybet eller begrundet, hvorfor Pastor Ambys Navn blev fremdraget i denne Forbindelse. Det var Svenningsens Indtryk, at Kanstein personlig ikke havde noget Kendskab til Pastor Amby, og det var ikke Svenningsen bekendt, hvad han sigtede til med den nævnte Bemærkning. (A. Nr. 89 og Nr. 90).

**) Buhl kunde ikke fortsætte som Fagminister, hans Afgang var at betragte som et Symbol. Man havde dog intet imod Politikere i Ministeriet, hvorved Samarbejdet med Rigsdagen kunde konstateres. Af Best blev over for Scavenius anført som Mænd, der vilde gøre et godt Indtryk: Proprietær C. O. Jørgensen, Knud Bach, Direktør Juncker og Professor Wanscher. Disse blev dog alle afvist af Scavenius (herom Buhl A. 196), jfr. i øvrigt om Personspørgsmaalene ved Ministeriets Dannelse nedenfor S. 58.

Heroverfor hævdede Scavenius, at det ikke havde været afgørende, hvilken Opfattelse han havde eller ikke havde; det afgørende for ham var: „Hvad er det, Tyskerne har i Sinde, og hvad kan vi vente af dem? Hver Dag i de 5 Aar, hvorunder Besættelsen varede, kunde ifølge Scavenius „Tyskerne have ødelagt os, og hvad kunde det saa nytte, at man sagde, eller kunde man forsvere at sige — ja, det kunde en privat Udenrigspolitikker gøre, men ikke den ansvarlige Regering —: Ja, men vi tror alligevel paa, at Tyskerne til sidst bukker under. Det var en mager Trøst, hvis vi i Mellemtiden var blevet ødelagt, hvis det var gaaet os som Hollænderne f. Eks. Jeg tror ikke, vi havde faaet Anerkendelse hos den danske Befolkning bagefter, hvis vi havde ladet Landet ødelægge ud fra den Opfattelse, at de andre sejrede til sidst. Desuden havde de andre vel ikke erstattet den Skade, der var sket.“ (St. 111).

At Scavenius's Politik maatte vække stærk Modstand hos det store Flertal af den danske Befolkning, der ønskede anden Handling, anden Kurs, erkendes af Scavenius (St. 111), men det var jo „meget lykkeligt, at det ikke skete, hvis de virkelig har ønsket det“ (Scavenius St. 111). „I hvert Fald har jeg“ — udtaler Scavenius St. 114 — „set fremhævet Gang paa Gang som en lykkelig Omstændighed, at vort Produktionsapparat praktisk talt var ubeskadiget, da det kom til Krigens Afslutning. Og det havde vel ogsaa været en haard Byrde, hvis vi skulde have haft, ikke nogle Tusind, men Hundredtusinder af Mennesker ødelagt; efter hvad der foreligger oplyst, mistede 200 000 Hollændere Livet.“ Om hvorvidt Scavenius „gennemtrumfede“ bestemte Beslutninger og „Gang paa Gang bragte os i en Tvangssituation“ ved at true med at gaa af, og om „Ministeren egentlig ikke følte sig som Folkets Tjener, men som den, der absolut selv ene bestemte, hvad der var det rigtige“, herom Scavenius St. 114 og 112, hvor Scavenius bl. a. udtaler, at det jo ikke var ham, der styrede den tyske Politik, men at det hele beroede paa, „at de, der sidder bagved og ikke kommer i direkte Kontakt med Tyskerne, kunde forestille sig meget og kunde være saa tapre. Men jeg har aldrig mærket nogen Modstand, naar man mødte Tyskerne.“ (At man fra Folkerepræsentanterne i Danmark med fuldt Kendskab til den Indstilling, Hr. Scavenius havde, fra Gruppernes Side bad Hr. Scavenius om at overtage Statsministerposten, og derved paatog sig et Ansvar, men at det i hvert Fald ved Finanslovens første Behandling „klart blev tilkendegivet, at der var ikke saa faa af Folke-repræsentanterne, som ikke ønskede denne Regering“, herom St. 115 og 116).

Om de Forhandlinger og Beslutninger, der gik forud for Opnaaelsen af det endelige Resultat, foreligger for Kommissionen et ret udførligt Materiale. Udover hvad der herom kan udledes af de respektive Protokoller over Møderne de paagældende Dage i Ministeriet og i Samarbejdsudvalget, giver den af fhv. Statsminister Buhl over for Kommissionen afgivne skriftlige Redegørelse udførlige Bidrag til Belysning af Partiernes og dermed det overvældende Rigsdagsflertals Betænkeligheder ved, at Scavenius overtog Statsministerposten.

Af de Drøftelser, der fandt Sted Lørdagen den 7. November mellem de politiske Ministre og Samarbejdsudvalget, fremgaar saaledes, at der var visse Spørgsmaal, man ønskede Klarhed over, før man tog Stilling, nemlig hvorledes den nye Statsminister vilde stille sig til et eventuelt tysk Krav om Danmarks Tilslutning til Tremagtspagten og hans Stilling til eventuelle Krav om en Jødelovgivning. Dernæst ønskede man at vide, hvilke upolitiske Personer, der kunde være Tale om at optage i Regeringen, og hvorledes Statsministeren tænkte sig Indholdet af Regeringens Tiltrædelseserklæring. (Herom Buhl A. 196). I et Ministerimøde Kl. 17.45 forelagde Buhl disse Spørgsmaal for Scavenius, der erklærede at ville være imod saavel Tilslutning til Tremagtspagten som til en Jødelovgivning. Hvad det sidste angaar, vilde han dog være indstillet paa at holde igen over for Jødernes Avancement, offentlige Optræden i Radioen o. lign. (Herom Buhl A. 197). Om Regeringserklæringen udtalte Scavenius, at den nødvendigvis maatte ligge paa Linie med 8. Juli-Erklæringen og have en noget anden Farve end den Erklæring, der senest var afgivet af Ministeriet Buhl. Der afholdtes herefter Møde mellem Ministeriet og Samarbejds-

udvalget. Scavenius' Udtalelser her faldt sammen med Udtalelserne i Minister-mødet, men han erklærede sig nu villig til inden det nye Ministeriums Dannelse at forelægge Personspørgsmaalet for et mindre Udvalg (Buhl A. 197).

Efter dette Møde tog Buhl til Amalienborg for at orientere Kronprinsregenten om Situationen, og der afholdtes Gruppemøder i Partierne. (I Socialdemokratiets Møde deltog tillige Partiets Hovedbestyrelse og De samvirkende Fagforbunds Forretningsudvalg.)

Efter Partimødernes Afslutning holdtes paa ny Møde i Samarbejdsudvalget sammen med Ministrene, og der blev her givet følgende Meddelelse om Partiernes Stilling:

Socialdemokratiet var villigt til at tiltræde en Løsning paa det nu tilvejebragte Grundlag, for saa vidt der kunde opnaas Enighed mellem de fem samarbejdende Partier.

Det radikale Venstre indtog samme Standpunkt.

Retsforbundet kunde ligeledes tiltræde.

Det konservative Folkepartis Møde var endt med en Afstemning, hvor et Fler-tal var gaaet imod Ordningen.

Venstre havde ikke foretaget nogen Afstemning, men den overvejende Indstilling var ogsaa her imod.

Der var saaledes ikke Enighed paa Rigsdagen om et Ministerium Scavenius, og Statsminister Buhl tog derfor, som Forholdene nu var kommet til at foreligge, Anledning til at minde om — som han skriver i sin Beretning (A. 197) —, at han allerede paa et tidligt Stadium af Forhandlingerne havde fremhævet, at ligesom Kongen stadig havde erklæret, at han vilde staa sammen med Rigsdagen, saaledes maatte ogsaa Rigsdagen, hvis det trak op til en Konflikt, der kunde bringe Kongemagten i Fare, træde i Forbindelse med Kronen, inden den endelige Afgørelse blev truffet; som Forholdene havde udviklet sig, maatte Tidspunktet være inde til en Konference mellem Kronprinsen og Partiformændene. Hertil blev der fra alle Sider givet Tilslutning.

Konge-
magts
Stilling.

Om Sagens videre Udvikling skriver Buhl følgende i sin Redegørelse:

„Buhl blev igen modtaget af *Kronprinsen*, som blev underrettet om den kriteiske Fase, hvori Sagen var indtraadt. Kronprinsen ansaa det for udelukket, at der kunde søges Forbindelse med Kongen ude paa Diakonissestiftelsen; Kongen havde faaet Sovemiddel og kunde ikke bebyrdes med Sagen paa denne Tid.

Under Samtalen fremsatte Buhl sit Syn paa Situationen. Brodden var taget af de tyske Krav; Nægtelsen af at godkende den Mand som Statsminister, der for Tyskland stod som den sikreste Garant for den Holdning, Danmark hidtil havde indtaget, vilde uden Tvivl fremkalde den stærkeste Reaktion; man burde under de givne Forhold ikke tage et Brud, men søge Løsningen med Scavenius som Statsminister gennemført.

Kronprinsen var ogsaa af den Opfattelse, at en Ordning burde tilvejebringes paa det foreliggende Grundlag under Forudsætning af, at det kunde ske med Tilslutning af alle de samarbejdende Partier, og han var overbevist om, at Kongen vilde være af samme Mening. Kronprinsen delte den Betragtning, at der, saafremt den foreslaaede Løsning glippede, ikke kunde være Tale om Dannelse af et Ministerium uden om Rigsdagen; eventuelle Forsøg derpaa skulde afvises, uanset hvilke Konsekvenser dette maatte medføre.

Kronprinsen var rede til at modtage *Partiformændene*, og der blev sendt Bud efter disse. Regeringspartiernes Formænd i begge Ting kom da til Stede (Dr. Munch mødte i Stedet for den radikale Partiformand i Landstinget).

Konferencen, hvori ogsaa Buhl deltog, begyndte med, at *Kronprinsen* holdt en Tale, som gjorde et stærkt Indtryk paa alle Deltagerne. Han fremhævede Situationens store Alvor og Nødvendigheden af at vise Sammenhold. Kongen var stadig holdt underrettet om Hovedtrækkene i Sagens Forløb indtil da, og Kronprinsen vidste, at han her talte i sin Faders Aand. Ogsaa Rigsdagen havde sit store Ansvar, og det stod til den at naa til Enighed om en Løsning. Blev den Ordning, der nu var Mulighed for at opnaa, ikke gennemført, kunde det betyde Fjernelse af hele vort Forfatningssystem, saavel Rigsdag som Kongemagt. Derfor burde Partierne samles om det Forslag, som forelaa.

H. P. Hansen tilraadede en Løsning paa det foreliggende Grundlag. *Elgaard* gav Udtryk for Venstres Betænkeligheder. Han vilde nu gøre sit Parti bekendt med Kronprinsens Stilling, som Partiet sikkert vilde lægge megen Vægt paa. *Ole Bjørn Kraft* udtalte sig stærkest mod Ordningen; det nye Ministerium vilde møde stor Uvilje i Befolkningen, og urolige Tilstande vilde blive Følgen deraf. Dr. *Munch* tilraadede at tiltræde, en Afvisning vilde udsætte os for at komme ud i norske Tilstande. Han pegede tillige paa den Fare, som et Brud kunde medføre for en Indlemmelse af Sønderjylland i Tyskland.

Kronprinsen opfordrede paa ny til at søge Enighed tilvejebragt, saa at Konflikten kunde undgaas. Han var vis paa, at hans Fader vilde tillægge det den allerstørste Betydning, at Sammenholdet mellem Partierne opretholdtes. *Ole Bjørn Kraft* tog atter Afstand og henviste til, at der for de andre Partier var Mulighed for at danne en parlamentarisk Regering til Ordningens Gennemførelse. Dr. *Munch* bemærkede hertil, at kun en Regering støttet af alle de store Partier vilde kunne holde Ro i Landet.

Konferencen sluttede med, at Kronprinsen endnu en Gang stærkt manede til Enighed mellem Partierne om en rolig Løsning af Sagen.

Efter Partiformændenes Tilbagekomst holdtes nye *Gruppemøder* i Venstre og Det konservative Folkeparti.

Søndag Morgen ved 1-Tiden forelaa fra begge Partier Meddelelse om, at ogsaa de havde tiltraadt Ordningen.

Mandag Formiddag samledes *Buhl*, *Bording*, *Brorsen*, *Halfdan Hendriksen* og *Jørgen Jørgensen* med *Scavenius* i Statsministeriet til Drøftelse af Sammensætningen af det nye Ministerium. Der var her Enighed om, at *Scavenius* skulde søge at bevæge *Knud Kristensen* til at opgive sin Vægring ved at fortsætte som Indenrigsminister. Han havde erklæret sig villig til at blive i et Ministerium Hauch, men i den Samtale, *Scavenius* nu havde med ham, fastholdt han sin Udtræden.

Der blev uden Vanskelighed opnaaet Enighed om Ministeriets Sammensætning, og der blev ikke fra tysk Side gjort Indvendinger mod nogen af de nye Minister, slutter *Buhl* sin Beretning.

Om de Personspørgsmaal, der forelaa til Afgørelse ved Ministeriet *Scavenius'* Dannelse, giver *Scavenius* følgende Oplysninger:

„Naar jeg skulde danne Ministeriet, kunde jeg over for Dr. Best fastholde de Betingelser, som jeg mente, det nye Ministerium maatte opfylde, nemlig at saa mange

som muligt af Ministrene i Ministeriet Buhl gik over til det nye Ministerium, og at der ikke til Ministeriet blev udnævnt Personer, der stod i skarp Modsætning til de Partier, der hidtil havde støttet Regeringen. Idet disse Principper i Løbet af Forhandlingerne blev accepteret paa tysk Side, bortfaldt ogsaa Kravet om „Nationalsocialismen nærstaaende Personer“ for de nye Ministres Vedkommende. Det lykkedes at fastholde de politiske Partiers Repræsentanter i Ministeriet med Undtagelse af Statsminister Buhl, Alsing Andersen og Fibiger, og at faa Elgaard accepteret som Afløser af Knud Kristensen, der ikke ønskede at fortsætte. Jørgen Jørgensen maatte flyttes fra Undervisningsministeriet, men Tanken om at faa Dr. Munch ind i Ministeriet som Minister uden Portefeuille kunde ikke gennemføres. Det gamle tyske Ønske om at faa Fagforeningerne direkte repræsenteret i Regeringen blev imødekommet ved Laurits Hansens Udnævnelse til Socialminister. Departementscheferne Holbøll og Kofoed samt Undervisningsinspektør Højberg Christensens Udnævnelse blev uden Vanskelighed gennemført som henholdsvis Kirke-, Finans- og Undervisningsminister. (A. 191).

Den 9. November udsendtes officiel Meddelelse til Pressen om de førte Forhandlinger, og den 10. November afgav den nye Regering en Programerklæring (A. 229).

Lørdag den 14. November fandt i Udenrigsministeriet en Sammenkomst Sted mellem Dr. Best og samtlige Medlemmer af den nyudnævnte Regering; (Scavenius' og Dr. Bests Taler ved denne Lejlighed findes som Bilag (A. 230—233).

Minister Mohr vendte den 18. December 1942 tilbage til Berlin og genoptog sin Post som dansk Gesandt i Tyskland (A. 209).

Lørdag den 6. Februar 1943 blev Dr. Best modtaget i Audiens hos Hans Kongelige Højhed Kronprinsen (Referat heraf A. 210). Onsdag den 13. Maj modtoges Dr. Best i Audiens af Hans Majestæt Kongen.

L. Forhandlinger med de tyske Myndigheder August 1943.

For Kommissionen foreligger en Række Dokumenter, modtaget gennem Udenrigsministeriet, der giver et Billede af de Begivenheder, der førte til Indførelsen af den tyske militære Undtagelsestilstand og Afsættelsen af den danske Regering den 29. August 1943. Den daværende Direktør i Udenrigsministeriet, Nils Svenningsen, har saaledes afgivet forskellige Redegørelser vedrørende de med Tyskerne førte Forhandlinger, der indledtes allerede i de første Dage i Maaneden med tysk Krav om Afsoning i Tyskland af de danske Sabotører idømte Tugthusstraffe. Den 17. August modtog Justitsministeren Meddelelse om Folkestrejken i Odense, og om de i Dagene 18.—25. August førte Forhandlinger, hvori Svenningsen deltog, eller hvorom Udenrigsministeriet stadig holdtes underrettet, har han ligeledes afgivet Beretning. Endelig foreligger fra Direktør Svenningsen Notits vedrørende Krisens Afslutning, efter at Dr. Best Fredag den 27. August var vendt tilbage fra sin Rejse til det tyske Førerhovedkvarter medbringende de tyske Fordringer, der afvistes fra dansk Side.

Idet der om hele Krisens Forløb ganske henvises til disse udførlige Beretninger, der ledsages af forskellige Bilag, hvoraf flere efter Fotokopi, skal fra den af daværende Statsminister Erik Scavenius til Kommissionen afgivne supplerende Beretning (A. Nr. 92) anføres følgende:

Scavenius indleder sin Redegørelse med at bemærke, at der „i Løbet af Sommeren 1943 hos Almenheden her i Landet opstod Forventninger om et nær forestaaende tysk Sammenbrud — fremkaldt af Russernes sejrige Fremgang og maaske navnlig af Italiens Frafald. Ophøret af de tyske „Permittentrejser“ i Sverige har

Scavenius
om den
dansk-tyske
Krise
August
1943.

spillet med ind. Stemningen gav sig — foruden i Strejkebevægelsen — Udtryk i en forøget Sabotage, hvad der atter bragte Spørgsmaalet om Jurisdiktionen over Sabotørerne i Forgrunden.

Fra tysk Side havde man ikke ved Fredsbesættelsen den 9. April 1940 sat Krigens Love i Kraft i Danmark, men det tyske Militær synes at have anset det som selvfølgelig — „Værnemagten beskytter sig selv, hvor den kommer frem“ —, at Forbrydelser mod Værnemagtens Interesser, begaaet af danske Statsborgere, blev behandlet af tysk Krigsret. I Mangel af direkte folkeretlige Bestemmelser om en Fredsbesættelse fandtes Begrundelsen herfor i Analogien fra de Regler, der i Folkeretten omhandler Krigsbesættelsen. Modsat anvendte vi paa dansk Side Analogien fra Fredsforholdene, der jo ikke var ophørt ved Fredsbesættelsen, og krævede, at danske Statsborgere, der forbrød sig mod Værnemagten, stilledes for dansk Domstol og afsonede i dansk Fængsel. Fra tysk Side gik man ikke med til at fastlægge det danske Standpunkt i en skriftlig Aftale, men praktisk talt kunde vi se en indirekte Anerkendelse deraf, baade naar Tyskerne stillede Krav om skærpede Straffebestemmelser og om Oprettelse af et Tugthus, hvilket blev imødekommet netop for at værne dansk Jurisdiktion paa dette Omraade, og naar det lykkedes Justitsminister Thune Jacobsen i de fleste Tilfælde at opnaa at faa de paagældende udleveret. Efter disse praktiske Linier lod sig — om end ikke uden Vanskeligheder i mange Enkelttilfælde — arbejde lige til August 1943, men det var klart, at der i Modsætningen mellem dansk og tysk Retsopfattelse laa gemt et Konfliktstof, der kun kunde holdes nede, saafremt Sabotagen ikke tog et Omfang, der af det tyske Militær ansaaes for faretruende, og saa længe Tyskerne havde Tillid til det danske Politi.

Til den effektive Bekæmpelse af Sabotagen ansaa man det desuden paa tysk Side for nødvendigt at raade over Dødsstraffen, som ikke fandtes i dansk Ret og ikke lod sig genindføre. Under Indtryk af den voksende Sabotage havde de tyske Myndigheder i Begyndelsen af August bestemt, at Sabotører, der ved tysk Krigsret var dømt til strengere Fængselsstraffe, skulde føres til Afsoning i Tyskland. Jeg var dengang — skriver Scavenius — „paa et kortere Ferieophold i Jylland, men da Dr. Best gik ind paa at udsætte Sagens endelige Afgørelse til min Tilbagekomst, fik jeg en Forhandling med ham om Spørgsmaalet den 9. August. Det lykkedes mig herved under Henvisning til, at en saadan Forholdsregel maatte skærpe den allerede spændte Situation, at formaå ham til at stille Sagen i Bero, men han lagde ikke Skjul paa, at Militæret vilde have vanskeligt ved at forstaa en saadan Disposition, der var i Strid med de Forholdsregler, der blev taget i alle andre besatte Lande.“

Før Scavenius' Forhandling med Dr. Best var Sagen blevet drøftet i et Ministermøde. Af Ministermødeprotokollen fremgaar, at der her førtes en ret indgaaende Forhandling om den stigende Sabotage og Uroen paa Arbejdspladserne (A. 495), og Scavenius rejste i denne Forbindelse Spørgsmaalet om en Omdannelse af Ministeriet, saaledes at der blev tilvejebragt en Regering, der med rent parlamentarisk Basis formentlig vilde staa stærkere over for Befolkningen. Scavenius havde allerede længe — skriver han —, egentlig lige siden Rigsdagsvalget den 23. Marts 1943 næret Tvivl om det rigtige i, at han fortsatte som Statsminister. Han fik i Ministermødet Tilslutning fra sine Kolleger, og det vedtoges, at han i den aftalte Samtale med Dr. Best skulde orientere sig om det tyske Syn paa en eventuel Ændring af Regeringen.

Om nævnte Samtale oplyser Scavenius i øvrigt i sin Beretning, at han over for Best fremførte Tanken om sin Afgang „med den Begrundelse, at det maatte være af Interesse ogsaa fra et tysk Synspunkt, at der i Danmark var en saa stærk Regering som muligt, og at en ren parlamentarisk Regering efter vore Forhold vilde staa stærkere over for Befolkningen end den, der bar mit Navn. Hertil svarede Dr. Best, at han meget vel forstod min Argumentation, men at det vilde være umuligt for ham at gennemføre dette Forslag over for Berlin. Han havde sat igennem, at han faktisk havde likvideret det danske nationalsocialistiske Parti. Dette blev fra Berlins Side betragtet som et stort Offer, som imidlertid blev gjort for at sikre et godt Samarbejde med den siddende Regering. Hvis man nu vilde fremsætte Forslag om ogsaa at likvidere denne

Regering, vilde Berlin spørge om, hvad Mening der da havde været i at likvidere de danske Nationalsocialister. Man maatte være klar over, at Ministeriet Scavenius var den sidste Mulighed, der forelaa for at undgaa et Militærdiktatur, som det jo oprindeligt havde været Hensigten at etablere i Efteraaret 1942, og denne Stilling var stadig uændret. Eventuelle radikale Ændringer vilde betyde, at hans Politik var forbi, og Ledelsen maatte overgaa til et egentligt Militærstyre. Hertil føjede Dr. Best, at det utvivlsomt var muligt at gennemføre Ro og Orden, det vil sige Standsning af Strejker og Sabotage, ved Anvendelse af Bajonetter og Maskingeværer, som Begivenhederne i Holland og Norge havde vist. Dette var imidlertid ikke hans Politik, og han saa meget nødt, at Magten gik over til Militæret. Hvis dette skete, var han fuldstændig klar over, at Ministeriet ikke kunde blive siddende.“

Om Samtalen med Dr. Best aflagde Scavenius Beretning i Ministermødet næste Dag, og der var her — oplyses det i Protokollen — Enighed om at tilvejebringe en Forhandling mellem Dr. Best og Repræsentanter for Fagforbundene under Forsæde af Statsministeren. (Om dette Møde henvises til det af Direktør Svenningsen afgivne Referat A. 243).

I Løbet af August — fortsætter Scavenius sin Beretning — kompliceredes Situationen stadig mere, særlig ved Begivenhederne i Odense, idet de Kræfter, der mente at fremme deres Politik ved at faa styrtet den danske Regering og det tyske Militærstyre og Politi indført i Danmark, nu til Sabotagen føjede Strejkebevægelsen. Et energisk Arbejde blev sat ind fra alle Sider for at dæmme op for denne farlige Udvikling. Herved fremkom Oprabet fra Regeringen og Samarbejdspartierne af 21. August hvortil Arbejderbevægelsen sluttede sig den 25. og Erhvervsorganisationerne den 26. August*).

Disse Bestræbelser skulde imidlertid — fortsætter Scavenius sin Beretning — blive forgæves som Følge af det tyske Militærs Holdning. „Dr. Best, der blev kaldt til Hovedkvarteret i 20'erne, gjorde et sidste Forsøg paa at faa den hidtidige Kurs opretholdt, men blev fuldkommen desavoueret.

Det tyske
Ultimatum
og dets
Afvisning.

Efter at den tyske Befuldmægtigede den 27. August var vendt tilbage, indfandt jeg mig den 28. Kl. 9 efter Aftale hos Dr. Best, der overrakte mig det tyske Ultimatum (A. 284). Han troede aabenbart ikke, at den danske Regering kunde sige ja til dette, og han gjorde Indtryk af at føle sig helt slaaet ud. Da det samlede Ministerium derefter mødtes med Samarbejdsudvalget, antydede jeg vel, som det var min Opgave, et muligt Forhandlingsgrundlag, men da jeg, efter min Samtale med Dr. Best, ikke kunde tro paa nogen Forhandlingsmulighed, da Militæret nu havde overtaget Ledelsen, sluttede jeg mig til dem, der anbefalede et afvisende Svar.“ At Scavenius kunde have ønsket, at der var ført videre Forhandlinger paa det Grundlag, Tyskerne havde stillet op, men at han ansaa dette for udelukket, St. 107 og 113, hvor han kommer ind paa, at Forventningerne om, at Tyskerne vilde „klappe sammen“ i Løbet af 3 Maaneder, ikke holdt Stik. — Om, at der ikke efter 29. August 1943 skete noget ud over „den lille Krig, der foregik mellem Gestapo og den danske Modstandsbevægelse“ og de uhyggelige Følger af, at tysk Politi kom herop, Scavenius St. 113.

Det danske afvisende Svar findes A. 289. Om Afgivelsen af dette Svar og om de Forhandlinger, der gik forud, oplyses i Ministermødeprotokollen for den 28. August kun, at Statsministeren oplæste de Fordringer, som den tyske Regering stillede til den danske Regering, og som var overleveret af Dr. Best Kl. 9. — Der blev — hedder det — fastsat Møde med Samarbejdsudvalget Kl. 11**). Om Forløbet af dette Møde fremgaar af Samarbejdsudvalgets Protokol (A. 823), at der var Enstemmighed om Afvisningen. I et senere Møde afgav Buhl Redegørelse for den Sammenkomst, Partiformændene Buhl, Kraft, Knud Kristensen, A. M. Hansen og Oluf

*) Om Forhandlingerne vedrørende denne Erklæring, der findes optrykt som Bilag (A. 257—259) henvises til Ministermøderne den 17. August (A. 496) og til Møderne i Samarbejdsudvalget den 18., 19. og 20. August (A. 815 ff.)

**) Hermed slutter Ministermødeprotokollerne.

Pedersen i Mellemtiden havde haft med Kongen paa Amalienborg. „Ved Besøget hos Kongen“ — udtaler Buhl ifølge Referatet — „talte Kongen bevæget om at staa sammen. Det vilde baade udadtil og indadtil have største Betydning. Det havde hidtil gaaet godt, og der var jo nok kun den mindste Tid tilbage. Han takkede os og bad os bringe denne Tak videre. Jeg udtalte, at jeg forstod Kongens Bevægelse og bragte ham vor Tak paa hele det danske Folks Vegne.“ (A. 823).

Samarbejdsudvalget samledes endelig til et sidste Møde samme Dag „for at høre, om der forelaa noget efter Svaret paa det tyske Ultimatum, der udløb Kl. 16, og som var afvist.“ Det meddeltes — oplyser Protokollen —, at man fra tysk Side først ventede nærmere Ordre fra Berlin.

„Den 29. August 1943“ — slutter Scavenius sin Beretning — „indhentede den tyske Overkommando, hvad den i de forløbne Aar ved Udviklingen i Danmark mere og mere var blevet overbevist om, at den havde forsømt den 9. April 1940. At det saa længe lykkedes at bevare vor Status af 9. April i det væsentlige, blev dog afgørende for Danmarks relativt gunstige Skæbne i denne Krig.“

Kommunisterne i
Horserød-
lejren.

Af Ministermødeprotokollen for den 28. August fremgaar intet om, at man paa nævnte Møde har drøftet Spørgsmaalet om at sætte de i Horserødlejren internerede Kommuniste paa fri Fod i Tilfælde af tysk Overtagelse af det danske Rets- og Politivæsen. Om dette Spørgsmaal har fhv. Justitsminister Thune Jacobsen imidlertid over for Kommissionen forklaret, at han ved Mødets Slutning rejste Spørgsmaalet. Idet der i øvrigt henvises til det herom under Afsnittet vedrørende Retsplejen Bind VIII bemærkede, skal kun om Scavenius' Stilling hertil anføres, at han ikke, da han formodentlig sad ved den anden Ende af Bordet, mener at have hørt noget saadant fremført af Thune Jacobsen. Paa Spørgsmaalet til Scavenius om, hvorvidt han, hvis Spørgsmaalet var blevet rejst paa officiel Maade, kunde have stemt for at ophæve Bevogtningen i Horserød, hvis Forhandlingerne med Tyskerne sprængtes, erklærer han, at det formentlig havde været den almindelige Opfattelse — det havde i hvert Fald været hans Opfattelse —, at dette vilde være en større Risiko, end man kunde paatage sig. Hvis det skulde finde Sted, maatte det ske lokalt, og det maatte være saaledes, at Tyskerne ikke kunde efterspore, at det kom fra det afsatte Ministerium. I øvrigt vilde det have bragt Departementchefsstyret i Fare (Scavenius St. 106), og man var ifølge Scavenius dengang i den Grad optaget af at undgaa det Resultat der kom, at det var forklarligt, at Spørgsmaalet om Kommunisternes Løsladelse ikke dukkede op fra nogen Side (St. 110). —

M. Den militære Undtagelsestilstand i Danmark, den 29. August til 5. Oktober 1943, og Oprettelsen af »Departementchefsstyret«.

Efter den danske Regerings Afslag den 28. August 1943 paa de tyske Krav (foran Afsnit L.) indtraadte der ikke i Løbet af Eftermiddagen eller Aftenen nogen Reaktion fra tysk Side, men først ved 22-Tiden meddelte Presseattaché Schrøder Kontorchef Eskelund, at der i Nattens Løb kunde forventes en tysk Meddelelse til Offentligheden, og om Natten, Kl. 3.20, telefonerede Kanstein til Direktør Svenningsen og bad ham meddele Statsministeren, at han efter Ordre fra Befehlshaber straks skulde aflevere et Brev til Statsministeren. Kl. 4 indfandt Kanstein sig herefter paa Ministerens Bopæl og afleverede en *Skrivelse fra General Hanneken* af følgende Ordlyd:

„Den Øverstbefalende for de tyske Tropper i Danmark.

Hovedkvarteret, den 29. August 1943.

Deres Excellence

meddeler jeg, at jeg, da den Danske Regering ikke er i Stand til at opretholde Ro og Orden i Landet, med øjeblikkelig Virkning har erklæret den militære

Undtagelsestilstand i Danmark, i Analogi med Artiklerne 42—45 i Haager Landkriksreglementet.*)

Den udøvende Magt er dermed overgaaet til den tyske Værnemagt.

I Tilslutning til den militære Undtagelsestilstand har jeg befalet, at den danske Armé skal afvæbnes og opløses.

Jeg har givet Hans Majestæt Kongen og Hans Kongelige Højhed Kronprinsen Meddelelse om Erklæringen af den militære Undtagelsestilstand.

Jeg anmoder Dem om at meddele Regeringen, at dens Beføjelser er opført ved Overtagelsen af den udøvende Magt til den tyske Værnemagt.

Jeg venter, at Regeringens Medlemmer vil afholde sig fra enhver mod det Tyske Rige rettet Handling.

Jeg er Deres Excellences

meget ærbødige

von Hanneken.“

Tilsvarende Skrivelser tilstilledes Kongen (A. 348), Kronprinsen (A. 349), Chefen for Generalkommandoen, Direktøren for Krigsministeriet (A. 351) og andre Generaler samt Viceadmiralen (A. 352). Omtrent samtidig afleveredes til Udenrigsministeriet en Bekendtgørelse med dansk og tysk Tekst, hvori Generalen proklamerede den militære Undtagelsestilstand i Danmark**) (jfr. A. 353 og Radiokommentarerne hertil af 29. August og 30. August A. Nr. 358—359).

Den 29. August Kl. 12 mødte Administrationscheferne paa Nyboder Skole efter Indkaldelse af Generalen, hvilket Møde af Generalen var sammenkaldt for at søge Føling med de ledende danske Embedsmænd. (Referat af Mødet findes optrykt som Bilag A. 355).

Som Følge af Begivenhederne den 29. August ophørte Ministeriet Scavenius at fungere, og officielt meddeltes herom den 31. August følgende:

Ministeriet Scavenius har den 29. August til Kongen indgivet sin Demissions-Begæring og er straks ophørt at fungere.

Administrationen i Ministerierne og Generaldirektoraterne ledes indtil videre af vedkommende Departementschef, Generaldirektør eller Direktør.

Forinden Ministeriet traadte tilbage, afgav det følgende Udtalelse:

I denne for vort Land saa alvorlige Time ønsker vi paa ny at opfordre Befolkningen til at udvise Ro og Besindighed. Særligt er det os magtpaaliggende at udtale, at vi forventer, at alle Statens Tjenestemænd i den forhaabentlig korte Tid, Undtagelsestilstanden vil vare, forbliver paa deres Post og under deres Ansvar som Tjenestemænd fortsætter deres Gerning til Bedste for Land og Folk, saaledes at det søges undgaaet, at der opstaar Gnidninger mellem Statens Organer og de tyske Autoriteter, der i Kraft af Krigens Love og den erklærede Undtagelsestilstand midlertidig har en særlig Myndighed at udøve.

Denne Udtalelse blev den 30. August 1943 gennem Kabinetssekretæren forelagt Kongen og af Hans Majestæt paategnet saaledes:

Bifaldes.

Christian R.

Sorgenfri Slot, 30. August 1943.

*) Landkriksreglementets Art. 42—56 findes optrykt som Bilag A. 402.

**) Om Begivenhederne inden for Hæren og Søværnet den 28. og 29. August henvises til Bind VI, Krigs- og Marineministeriet, hvori findes optrykt Beretninger afgivet henholdsvis af Generalkommandoen og af Søværnskommandoen.

Efter at Ministeriet og Kongemagten saaledes var ophørt at fungere, overgik hele den Del af den lovgivende Magt, som Tyskerne ikke havde tilegnet sig, til Administrationscheferne, og Rigsdagen ophørte at holde Møder. Da Spørgsmaalet om Rigsdagens Sammentræden ifølge Grundloven til ordinær Samling Tirsdag den 5. Oktober 1943 meldte sig, forhandlede der derom inden for de samarbejdende Partier, og Resultatet blev, at Rigsdagens Formænd udsendte følgende Meddelelse til Rigsdagens Medlemmer:

„Under de foreliggende Omstændigheder holder Rigsdagen ikke Møde 5. Oktober. Med Hensyn til næste Møde vil Medlemmerne modtage Meddelelse fra Bureauet.

Rigsdagen, 29. September 1943.

Hans Rasmussen.

Charles Petersen.“

Rigsdagen samledes først paa ny den 9. Maj 1945. (Herom samt om Rigsdagens Samarbejdsudvalgs Virksomhed i det mellemliggende Tidsrum, Rigsdagsaarbog 1945, Side 43 ff.).

Redegørelse
fra davæ-
rende
Direktør i
Udenrigs-
ministeriet
Nils Sven-
ningsen.

Efter dette Interregnum blev det Udenrigsministeriet gennem dets Direktør, *Nils Svenningsen*, der fik den Opgave at føre Forhandlingerne med den tyske Rigsbefuldmægtigede, Dr. *Best*, om den kommende Ordning af Danmarks Statsadministration samt at søge den Kontakt med danske Politikere, disse Forhandlinger nødvendiggjorde. Fra Nils Svenningsen har Kommissionen modtaget en udførlig Redegørelse vedrørende de Forhandlinger og Beslutninger, der med Støtte af Kongemagten og danske Politikere, i første Række fhv. Statsminister V. Buhl, samt af ledende Embedsmænd og Domstolene fandt Sted i Dagene umiddelbart efter Indførelsen af Undtagelsestilstanden, og som førte til „Departementschefstyret“(*). Vort Formaal med de Forhandlinger, der førtes med Dr. *Best* og General v. Hanneken, maatte ifølge Svenningsen være „at manipulere paa en saadan Maade, at vi saa vidt muligt undgik det andet Alternativ, hvormed der var truet: tysk Administration og alle deraf flydende Konsekvenser.“ Men takket være den Mulighed, der gennem disse Forhandlinger skabtes for et Administrationsstyre, opnaaedes, at man kunde svare nej til Tyskernes Ønske om en Regering uden at fremkalde Virkeliggørelsen af det andet Alternativ (Svenningsen, A. 326).**)

Af Svenningsens Redegørelse følger endvidere, at der fra forskellig Side uopfordret foretoges Henvendelser til ham angaaende Spørgsmaalets Løsning. (Jfr. herom nærmere i Svenningsens udførlige Redegørelse A. 316 og 320 om Dr. jur. *Popp-Madsens* Henvendelser den 11. og 18. September, A. 320 og A. 332 om Højesteretspræsident *Troels G. Jørgensens* Initiativ og A. 321 om en Henvendelse fra Landsretssagfører *Reitzel-Nielsen****).

*) I Anledning af nogle af fhv. Udenrigsminister *Erik Scavenius* i et Interview med Dagbladet „Information“ den 21. September 1945 fremsatte Udtalelser, hvilke kommenteredes af „Berlingske Tidende“, udsendte Svenningsen den 22. September 1945 gennem Ritzaus Bureau en Erklæring, hvori han hævder under de Forhandlinger, han førte med fremtrædende Politikere og Embedsmænd, ikke at have taget Stilling for eller imod Dannelsen af en dansk Regering. (Herom nærmere A. Nr. 96 og Nr. 97).

**) Om dette se endvidere Departementschef Andr. Møller i „Frit Danmarks Hvidbog“ I, S. 174 ff. (Thaning & Appels Forlag).

***) Jfr. nærmere herom i et følgende Bind (IX. Politisk Virksomhed under Besættelsen, der skønnes at indeholde Anslag mod Folkestyret og den hidtidig bestaaende Praksis).— Om Departementschef Kochs Referat af en Samtale med Kjærboel og Laurits Hansen, A. 321.

I 1944 udarbejdede Udenrigsministeriet (til tjenstligt Brug) en *Graabog* indeholdende den Række Forordninger, Skrivelser etc., der blev udsendt af den tyske Øverstbefalende med Henblik paa Undtagelsestilstanden. Da Kommissionen maa anse det for formaalstjenligt, at disse forelægges Offentligheden samlet, optrykkes de som Bilag (med Oversættelser). De var følgende:

Udenrigs-
ministeriets
Graabog
omfattende
tyske For-
ordninger
etc. under
Undtagelses-
tilstanden.

1. Skrivelse af 29. og 31. August 1943 angaaende Forbud mod civil Automobilkørsel (A. 357 og 360).
2. Skrivelse af 31. August vedrørende Forbud mod civil Trafik paa Jernbanerne (A. 361 og 360). (Forbudet blev i alt væsentligt ophævet fra den 12. September).
3. Indførelse af Spærretid (A. 363) og visse Lempelser heri (A. 364).
4. Anmeldelsespligt for alle danske Militærpersoner (A. 364).
5. Bekendtgørelser om de i Frihavnen beroende Varelagre (A. 365).
6. Forbud mod at bære den danske Hærs eller Marines Uniformer (A. 367).
7. Bekendtgørelse af 3. September 1943 om Aflevering af Vaaben, Ammunition og Sprængstoffer i dansk privat Besiddelse (A. 368).
8. Bekendtgørelse af 4. September 1943 om Beslaglæggelse af Bygninger og Grundstykker (A. 369).
9. Forordning af samme Dato om danske Firmaers Leveringer til eller Arbejder for den tyske Værnemagt (A. 371).
10. Meddelelse af 5. September 1943 om svære Straffe for Hjælp til Sabotører og Spioner (A. 373).
11. Meddelelse af 7. September 1943 om høj Belønning for Angivelse af Sabotører (A. 375).
12. Meddelelse af 9. September 1943 om skærpede Færdselsbestemmelser for Storkøbenhavn, Afspærring af visse Gader samt Paalæggelse af Byen København af en Bod paa 1 Mill. Kr. i Anledning af, at en tysk Politisoldat er blevet dræbt (A. 376).
13. Meddelelse af 14. September 1943 om Rygter om Beslaglæggelse af Cykler m. m. (A. 378).
14. Meddelelse af 14. September om Straffe for Forseelser mod Forordninger fra den øverstbefalende over de tyske Tropper i Danmark (A. 379).
15. Meddelelse af samme Dato om Skærpelse af Spærretiden i Storkøbenhavn paa Grund af alvorlige Sabotagehandling (A. 380).
16. Meddelelse af samme Dato om Skærpelse af Spærretiden i Aalborg Politikreds m. v. i Anledning af en Række Sabotagehandling (A. 382).
17. Meddelelse af samme Dato om Muligheden for at besøge de internerede Militærpersoner og om Udsigterne for deres Løsladelse (A. 383).
18. Anordning af 16. September om Aflevering af Materiel, der tilhører den danske Hær, og som endnu befinder sig i privat Besiddelse (A. 385).
19. Bekendtgørelse af 18. September 1943 om Forbud mod Jagt og Skydning i visse Omraader i Jylland (A. 386).
20. Skrivelse af 19. September 1943 til Justitsministeriet og Rigspolitichefen fra Admiral Dänemark vedrørende Forbud mod Lystsejlad (A. 387).
21. Anordning af 20. September 1943 om Forbud mod Udskænkning af Spirituosa i Tiden Kl. 17—10 (A. 389).
22. Meddelelse af 21. September 1943 om Gavepakker til de internerede Militærpersoner og om Besøgstiden m. m. (A. 390).
23. Meddelelse af samme Dato angaaende et Mordforsøg paa en tysk Soldat samt om Paalæggelse af Byen København af en Bod paa 500 000 Kr. og Belønning til Personer, der giver Oplysninger, som kan føre til Gerningsmandens Paagribelse (A. 391).
23. Meddelelse af 22. September 1943 om Flagning paa Hans Majestæt Kongens Fødselsdag (A. 392).
24. Meddelelse af samme Dato angaaende Mordet paa en tysk Soldat samt om Paalæggelse af Byen Odense af en Bod paa 1 Mill. Kr. og Belønning til Personer, der giver Oplysninger, som kan føre til Gerningsmandens Paagribelse (A. 392).
25. Meddelelse af 24. September 1943 om Forbud mod Sportsstævner (A. 393).

26. Meddelelse af 30. September 1943 om Spærretid for hele Jylland (A. 393).
27. Meddelelse af 2. Oktober 1943 om Løsladelse af de internerede danske Soldater, udsendt gennem Ritzaus Bureau af de tyske Myndigheder (A. 394).
28. Skrivelse af samme Dato om Sejladsen paa Bornholm (A. 394).
29. Meddelelse af 5. Oktober 1943 om Ophævelse af den militære Undtagelsestilstand (A. 395).
30. Bekendtgørelser af 5. Oktober og 6. Oktober 1943 fra det tyske Riges Befuldmægtigede angaaende Bestemmelser og Anordninger, der skal forblive i Kraft efter Ophævelsen af Undtagelsestilstanden (A. 396 og 398).
31. Skrivelse af 13. Oktober 1943 fra Udenrigsministeriets Direktør til det tyske Riges Befuldmægtigede angaaende de fra dansk Side i Anledning af Undtagelsestilstandens Ophævelse udfærdigede Bestemmelser (A. 397).
32. Skrivelse af 18. November fra samme til Oberregierungsrat Dr. Haensch vedrørende den fra dansk Side udstedte Bekendtgørelse om Forbud mod Jagt og Skydning i visse Omraader i Jylland (A. 400).

Responsum
vedrørende
Danmarks
Stilling
under den
tyske Be-
sættelse.

Som Bilag foreligger endvidere et af Landsretssagfører, *Dr. jur. Erik Brüel* under den 21. September 1943 afgivet Responsum omfattende 1) de folkeretlige Virkninger med Hensyn til Danmarks Stilling i Forhold til Besættelsesmagten og andre Stater af den af den tyske Øverstbefalende den 29. August 1943 under Henvisning til („im Sinne der“) Landkrigsreglementets Art. 42—56 proklamerede Undtagelsestilstand og 2) Redegørelse for Gyldigheden af de af den tyske General under Undtagelsestilstanden udstedte Anordninger efter Undtagelsestilstandens Ophør. (Jfr. herom A. Nr. 94).

Kommissionen har ikke vedrørende nærværende Afsnit foretaget stenografiske Afhøringer.

I Henhold til de Kommissionen givne Forskrifter afgives foranstaaende Beretning til det høje Folketing.

Christiansborg, den 15. Januar 1948.

Kristen Amby.	Alfred Andreassen.	Fr. Dalgaard, Næstformand.	Holger Eriksen.
Niels Eriksen.	Jørgen Gram.	Victor Gram.	Poul Hansen (Grenaa).
Holm, Formand.	Arnth Jensen.	Peder Knudsen.	Thisted Knudsen.
Ladefoged.	Holger Larsen.	Johs. Larsen.	M. Larsen.
			Lindberg.
Aksel Møller.	Harald Nielsen.	Karl Olsen.	Th. Poulsen.
	Starcke.	Steen.	

Eigil Olsen.